

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE VE MALİ YÖNETİM (DİSİPLİNLERARASI) ANABİLİM DALI

**SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE COVID-19 PANDEMİ
SÜRECİNDE UYGULANAN BÜTÇE POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA GÜRCÜ DEMİRTAŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SERAP ÜRÜT SAYGIN

AKSARAY-2025

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE MALİ YÖNETİM (DİSİPLİNLERARASI) ANABİLİM DALI

**SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE COVID-19 PANDEMİ
SÜRECİNDE UYGULANAN BÜTÇE POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA GÜRCÜ DEMİRTAŞ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SERAP ÜRÜT SAYGIN

JÜRİ ÜYESİ: PROF. DR. GÜL KAYALIDERE

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. ORÇUN AVCI

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Büşra
Soyadı :GÜRCÜ DEMİRTAŞ
Bölümü :Maliye ve Mali Yönetim (Disiplinlerarası)
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikalarının Değerlendirilmesi

İngilizce Adı: An Evaluation of Budgetary Policies Implemented During the Covid-19 Pandemic in Selected OECD Countries

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Büşra GÜRCÜ DEMİRTAŞ

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Büşra GÜRCÜ DEMİRTAŞ tarafından hazırlanan “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikalarının Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ve Mali Yönetim (Disiplinlerarası) Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: Doç. Dr. Serap ÜRÜT SAYGIN (Mali İktisat A.B.D. / Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: Prof. Dr. Gül KAYALIDERE (Bütçe ve Mali Planlama A.B.D. / Manisa Celal Bayar Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: Doç. Dr. Orçun AVCI (Mali Hukuk A.B.D. / Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi: 27/05/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu çalışmanın hazırlanmasında bilgi, birikim ve desteğiyle yolumu aydınlatan, her aşamada sabırla rehberlik eden değerli danışmanım Doç. Dr. Serap ÜRÜT SAYGIN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez jürimde yer alarak kıymetli değerlendirmeleri ve yapıcı katkılarıyla çalışmama önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Gül KAYALIDERE ve Doç. Dr. Orçun AVCI hocalarıma teşekkür ederim.

Bu sürecin her anında yanımda olan, sabırları ve sevgileriyle beni destekleyen aileme minnettarım. Başta annem Zeliha GÜRCÜ'ye, kıymetli eşim Murat DEMİRTAŞ'a ve varlığıyla bana güç veren canım oğlum Alperen DEMİRTAŞ'a gönülden teşekkür ederim.

Bu yolculukta emeği geçen herkese şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemi sürecinde seçilmiş OECD ülkeleri olan Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye’de uygulanan bütçe politikalarının incelenmesidir. Pandeminin neden olduğu küresel ekonomik durgunluk ve belirsizlik ortamında, dünya genelinde işsizlik oranlarında artışlar ve önemli üretim kayıpları yaşanmıştır. Çalışmada, söz konusu ülkelerin ekonomilerini desteklemek amacıyla uyguladıkları çeşitli mali teşvik paketleri incelenmiştir. Bu paketler içinde doğrudan nakit destekleri, vergi ertelemeleri ve indirimleri, sağlık hizmetlerine ek bütçe ayrılması ile işsizlik ve gelir kaybı yaşayan hanhalklarına yönelik sosyal yardımlar yer almıştır. Bu önlemlerin kamu gelirleri ve harcamaları üzerindeki kısa vadeli etkileri ile bütçe dengesi üzerindeki sonuçları da çalışmada ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, büyümeyi teşvik eden bu mali politikaların bütçe açığında genişlemeye yol açtığını, ancak kriz koşullarında ekonominin istikrarını destekleyici stratejik bir rol oynadığını göstermektedir. Aynı zamanda, uygulanan politikaların uzun vadeli bütçe sürdürülebilirliği üzerindeki potansiyel baskıları da çalışmada vurgulanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu tür kriz dönemlerinde geçici tedbirlerin ötesine bakılması gerektiği ve pandemi sonrası dönemde ekonomik toparlanmanın kalıcılığını sağlamak için sağlık sisteminin güçlendirilmesi, sosyal koruma ağlarının genişletilmesi ve vergi yapısının iyileştirilmesi gibi kalıcı yapısal reformların zorunlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Covid-19 Pandemisi, Bütçe Politikaları, OECD Ülkeleri

Bilim Kodu : 112001

Sayfa Adedi : 148

Yazar : Büşra GÜRCÜ DEMİRTAŞ

Danışman : Doç. Dr. Serap ÜRÜT SAYGIN

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the budgetary policies implemented during the Covid-19 pandemic in selected OECD countries, namely the United States, Germany, Italy, Greece, Poland and Türkiye. In the context of the global economic recession and uncertainty caused by the pandemic, a rise in unemployment rates and significant production losses were observed worldwide. The study analyzes various fiscal stimulus packages adopted by these countries to support their economies. These packages included direct cash transfers, tax deferrals and reductions, additional budget allocations for healthcare services, and social assistance programs targeting households affected by unemployment and income loss. The short-term effects of these measures on public revenues and expenditures, as well as their implications for budget balance, are also addressed in the study. The findings indicate that while these growth-oriented fiscal policies have led to an expansion of budget deficits, they have played a strategic role in supporting economic stability under unprecedented crisis conditions. Moreover, the study highlights the potential long-term pressures these policies may exert on budgetary sustainability. Overall, the analysis suggests that in such crisis periods, it is essential to go beyond temporary measures and to implement lasting structural reforms-such as strengthening healthcare systems, expanding social protection networks, and improving tax structures-to ensure the durability of post-pandemic economic recovery.

Keywords : The Covid-19 Pandemic, Budgetary Policies, OECD Countries
Science Code : 112001
Number of Pages : 148
Author : Büşra GÜRCÜ DEMİRTAŞ
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Serap ÜRÜT SAYGIN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
BÜTÇENİN TEMEL ESASLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1.1.Bütçe Kavramı ve Bütçenin Tanımı.....	3
1.2. Bütçe İlkeleri.....	6
1.2.1. Klasik Bütçe İlkeleri.....	6
1.2.2. Çağdaş (Modern) Bütçe İlkeleri	10
1.3. Bütçe Politikasının Amaçları	12
1.3.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması	12
1.3.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Desteklenmesi.....	13
1.3.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması.....	14
1.4. Bütçe Politikasının Araçları	15
1.4.1. Kamu Harcamaları.....	16
1.4.2. Kamu Gelirleri (Vergiler).....	17
1.4.3. Borçlanma.....	18
1.5. Bütçe Teorileri	18
1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Teorisi.....	19
1.5.2. Devri Bütçe Teorisi	20
1.5.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi	21
1.5.4. Milli Muhasebe ve Milli Bütçe Teorisi	23

1.6. İktisadi Yaklaşımlarda Bütçe Politikaları	24
1.6.1. Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Politikası	24
1.6.2. Keynesyen İktisadi Yaklaşımda Bütçe Politikası	25
1.6.3. Neo-Klasik Yaklaşımda Bütçe Politikası	26
1.6.4. Post-Keynesyen Yaklaşımda Bütçe Politikası.....	27
1.7. Bütçe Politikasında Hedefler	27
İKİNCİ BÖLÜM	30
TARİHSEL SÜREÇTE YAŞANAN PANDEMİLER VE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN EKONOMİK ETKİLERİ	30
2.1. Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemiler.....	30
2.2. Covid-19 Pandemi Sürecinin Ortaya Çıkışı ve Yayılması.....	36
2.3. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisine Etkisi.....	39
2.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri	42
2.3.2. İstihdam Üzerindeki Etkileri	44
2.3.3. Dış Ticaret Üzerindeki Etkiler.....	47
2.4. Covid-19 Salgınına Karşı Uygulanan Küresel Mali Önlemler	48
2.5. Literatür Taraması.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
SEÇİLİ OECD ÜLKELERİNDE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLENEN BÜTÇE POLİTİKALARI	58
3.1 Gelişmiş Bazı OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikaları.....	58
3.1.1. ABD’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması.....	59
3.1.1.1. ABD’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	60
3.1.1.2. Covid-19’un ABD’de Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi.....	62
3.1.1.3. Covid-19’un ABD’de Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi.....	65
3.1.1.4. Covid-19’un ABD Bütçe Dengesine Etkisi	67
3.1.2. Almanya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması.....	70
3.1.2.1. Almanya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	70
3.1.2.2. Covid-19’un Almanya’nın Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi	73
3.1.2.3. Covid-19’un Almanya’nın Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi	75
3.1.2.4. Covid-19’un Almanya Bütçe Dengesine Etkisi	76
3.1.3. İtalya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması	78

3.1.3.1. İtalya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	78
3.1.3.2. Covid-19’un İtalya’da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi	82
3.1.3.3. Covid-19’un İtalya’da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi	84
3.1.3.4. Covid-19’un İtalya Bütçe Dengesine Etkisi	86
3.2. Gelişmekte Olan Bazı OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikaları.....	87
3.2.1. Yunanistan’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması	88
3.2.1.1. Yunanistan’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	88
3.2.1.2. Covid-19’un Yunanistan’da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi	91
3.2.1.3. Covid-19’un Yunanistan’da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi	92
3.2.1.4. Covid-19’un Yunanistan Bütçe Dengesine Etkisi	94
3.2.2. Polonya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması	96
3.2.2.1. Polonya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	96
3.2.2.2. Covid-19’un Polonya’da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi	99
3.2.2.3. Covid-19’un Polonya’da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi	100
3.2.2.4. Covid-19’un Polonya Bütçe Dengesine Etkisi	102
3.2.3. Türkiye’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması.....	103
3.2.3.1. Türkiye’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler	103
3.2.3.2. Covid-19’un Türkiye’de Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi.....	108
3.2.3.3. Covid-19’un Türkiye’de Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi	110
3.2.3.4. Covid-19’un Türkiye Bütçe Dengesine Etkisi	111
3.3. Covid-19 Pandemisinde Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Ekonomik Önlemler ve Bütçe Dengeleri Üzerine Değerlendirme	113
3.3.1. Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Ekonomik Önlemlerin Karşılaştırılması	113
3.3.2. Seçili OECD Ülkelerinde Bütçe Dengesi Verileri Kapsamında Bir Karşılaştırma	116
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	120
KAYNAKÇA	125
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	148

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tarihsel Süreçte Salgınlar	31
Tablo 2. Dünyanın En Büyük 15 Ekonomisinde Covid-19 Vakası ve Ölüm İstatistik Oranları (29 Ocak 2020 tarihinden itibaren).....	38
Tablo 3. Seçili Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin 2019-2023 Ekonomik Büyüme Oranları (%)	43
Tablo 4. Seçili Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin İşsizlik Oranları (%)	46
Tablo 5. Seçili Ülkelerin İthalat ve İhracat Değişimi (%).....	48
Tablo 6. Literatür Taraması Özeti	56
Tablo 7. ABD'nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)	63
Tablo 8. ABD'nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)	66
Tablo 9. ABD'nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)	68
Tablo 10. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)	73
Tablo 11. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)	75
Tablo 12. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)	77
Tablo 13. İtalya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$).....	83
Tablo 14. İtalya'nın 2018-2023 Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$).....	84
Tablo 15. İtalya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$).....	86
Tablo 16. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)	91
Tablo 17. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)	93
Tablo 18. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)	95
Tablo 19. Polonya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$).....	99
Tablo 20. Polonya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)	101

Tablo 21. Polonya’nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$).....	102
Tablo 22. Türkiye’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)	108
Tablo 23. Türkiye’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$).....	110
Tablo 24. Türkiye’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)	112
Tablo 25. Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Mali Teşvik ve Tedbirler	114
Tablo 26. 2018-2023 Dönemi Seçili OECD Ülkelerinin Bütçe Dengesi (%GSYH).....	117

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CARES	: Koronavirüs Yardım, Destek ve Ekonomik Güvenlik Yasası
CBO	: Kongre Bütçe Ofisi
CDC	: Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri
CEPI	: Salgınlara Hazırlık Yenilikleri Koalisyonu
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EMA	: Avrupa İlaç Ajansı
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
FED	: Federal Rezerve Sistemi
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IRS	: Amerikan Gelir İdaresi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KFK	: Küresel Finansal Kriz
KGF	: Kredi Garanti Fonu
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OMB	: Yönetim ve Bütçe Ofisi
PEPP	: Pandemi Acil Satın Alma Programı
PPP	: Maaş Koruma Programı
RRF	: Kurtarma ve Dayanıklılık Mekanizması

SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SURE	: Acil Durumlarda İşsizliği Azaltma Desteği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Kamu yönetiminde temel bir mali araç olarak kabul edilen bütçe, yalnızca devletin gelir ve giderlerini gösteren bir tablo olmanın ötesinde; ekonomik büyümenin desteklenmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve toplumsal refahın artırılması gibi çok boyutlu işlevler üstlenmektedir. Bu doğrultuda bütçe politikaları hem mali disiplini sağlama hem de kamu hizmetlerinin sürekliliğini güvence altına alma açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kamu kaynaklarının planlı ve etkili bir biçimde tahsis edilmesi, bütçenin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde belirli ilkelere ve teorik yaklaşımlara bağlı kalınması elzemdir. Bu ilkeler, bütçenin şeffaf, hesap verebilir ve sürdürülebilir bir mali yapı içerisinde işletilmesini sağlamaya yönelik normatif düzenlemeleri ifade etmektedir.

Geleneksel bütçe anlayışı, mali denklik ve kamu müdahalesinin sınırlandırılması ilkelerine dayanırken; çağdaş yaklaşımlar, bütçeyi yalnızca mali kontrol aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik istikrarı sağlayan bir politika aracı olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede, ekonomik dalgalanmalara karşı bütçe politikalarının nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusu, özellikle kriz dönemlerinde daha da önem kazanmaktadır.

Nitekim, 2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir sağlık krizine dönüşen Covid-19 pandemisi, sadece halk sağlığını değil, aynı zamanda dünya ekonomilerini de derinden etkilemiştir. Salgın sürecinde uygulanan karantina ve kısıtlama tedbirleri, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde yavaşlamasına neden olmuş; işsizlik oranlarında artış, üretim ve tüketim hacminde daralma gibi ciddi makroekonomik sonuçlar doğurmuştur. Bu olağanüstü koşullar altında birçok ülke, kamu harcamalarını artırarak ve çeşitli mali teşvik paketleri uygulayarak genişletici nitelikte bütçe politikalarına yönelmiştir. Bu durum, bütçenin yalnızca bir gelir-gider dengesi aracı olmaktan ziyade, ekonomik istikrarın korunmasına yönelik proaktif bir müdahale mekanizması olarak işlev gördüğünü açıkça ortaya koymuştur.

Bu alışma, pandemi sürecinde ülkelerin izlediği bütçe politikalarını değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışmada, bütçe politikaları çerçevesinde ele alınan önlemler ülke bazında incelenmiş ve bu süreçte alınan önlemlerin bütçeye etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, bütçenin temel esasları ile pandemi döneminde izlenen mali politikaların bütçeye yansımasını ortaya koyabilmektir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; bütçe kavramı, bütçenin işlevleri, ilkeleri ve teorileri kapsamlı biçimde ele alınmakta; kamu bütçesinin mali ve hukuki temelleri irdelenmiştir. İkinci bölümde, Covid-19 pandemisinin küresel düzeyde yarattığı etkiler çerçevesinde, Türkiye dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerde uygulanan ekonomik ve mali tedbirler sistematik biçimde incelenmiştir. nc bölümde ise, gelişmiş ülkelerden ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Almanya, İtalya ve gelişmekte olan ülkelerden Yunanistan, Polonya ve Türkiye gibi seçili OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği rgt) lkelerinde pandemi sürecinde alınan önlemler ve bütçeye yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Seçili lkeler bağlamında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇENİN TEMEL ESASLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bütçe, tarihsel kökenleri Antik dönemlere uzanan ve zaman içerisinde işlevsel bir dönüşüm geçirerek çağdaş kamu mali yönetiminin temel yapı taşlarından biri hâline gelen çok boyutlu bir kavramdır. Günümüzde bütçe, yalnızca mali bir planlama aracı olmanın ötesinde; yönetsel, siyasi ve hukuki boyutlarıyla kamu yönetimi sisteminde merkezi bir konumda yer almaktadır (Pehlivan, 2018, s. 27). Bu bölümde bütçenin kavramsal çerçevesi, temel esasları ve kuramsal yaklaşımlar ışığında çok yönlü yapısı ele alınacaktır.

1.1.Bütçe Kavramı ve Bütçenin Tanımı

Kökeni Latince “bulga” ve Fransızca “bouge” olan kelime, İngilizcede budget terimi ile karşılık bulmuş olan “bütçe” kavramının temelini oluşturmaktadır. Latince’de “bulga”, tarihsel olarak para torbası, deri çanta, çekmece ve kamuya ait cüzdan gibi nesneleri ifade eden bir anlam taşımaktaydı. Bu kelimenin zamanla anlam genişlemesi yaşaması, toplumsal ve ekonomik yapının gelişmesiyle birlikte, özellikle kamu maliyesi alanında kullanılan “bütçe” kavramına evrilmiştir. Bugün “bütçe”, devletlerin veya kurumların mali kaynaklarının ve harcamalarının planlanmasını ve yönetimini simgeleyen bir terim olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır (Tüğen, 2015, s. 1).

Kamu bütçesinin siyasi, mali, ekonomik ve hukuki boyutları nedeniyle tanımı konusunda henüz bir görüş birliği sağlanamamış olup, çeşitli tanımlamalar geliştirilmiştir. Türk Dil Kurumu (TDK) bütçeyi “*Devlet ve öteki kuruluş veya toplulukların belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerinin oranlama niceliklerini önceden belirleyen, onaylayan ve bu işlemlerin yapılmasına izin veren kanun veya karar*” olarak tanımlamıştır (TDK, 2024). Fransız maliyeci Edgar Allix’e göre bütçe; “*Devletin belli süre içindeki gelir ve*

harcamalarını tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren bir kanundur.” Bir başka Fransız maliyeci Paul Leoroy-Beaulieu; “gelecekteki belli bir döneme ilişkin olarak, devletin ya da bir başka kurumun, gelir ve gider tahminlerinin ne olacağının saptanıp biçimi, niteliği belli cetveller haline getirilmesi, ardından gelirlerin toplanıp masrafların yapılması için yetkili makamlara bunların tasdik ettirilmesi ile ortaya çıkan mali dokümana verilen addır.” şeklinde bütçeyi tanımlamaktadır. Nihad Sayar’ın tanımlaması ise şöyledir: “Bütçe, devlet, il ve belediye gibi kamu tüzel kişileri ile yarı resmi ya da özel teşekkül ve toplulukların, belli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yapılmasına önceden izin veren bir kanun, nizamname, kararname ya da idari bir tasarruftur” (Tüğen, 2015, s. 3).

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na (KMYKK) göre bütçe, “belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” olarak tanımlanmaktadır.

Yapılan tanımlamalardan yola çıkarak bütçe şöyle ifade edilebilir: Bütçe, kamu kaynaklarının planlanmasına yönelik önemli bir araç olup, belirli bir dönem için öngörülen gelir ve giderlerin tahmini olarak gösterildiği resmi bir belge olarak kabul edilmektedir. Bu belgede, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi amacıyla mali kaynakların nasıl kullanılacağı ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda bütçe, devletin mali faaliyetlerinin kontrolü ve denetimi açısından da bir çerçeve sunmaktadır. Parlamento tarafından onaylanan bütçeye, hükümet tarafından bu mali planın uygulanması ve yürütülmesi konusunda yetki verilmektedir. Böylece, bütçe sadece mali bir planlama aracı olmanın ötesinde, yasama organı tarafından yürütme üzerindeki denetim mekanizmasını da temsil eden önemli bir pozisyona sahip olmaktadır (Altuğ, 2004, s. 4).

Bütçenin temel niteliklerine “4 T ilkesi” denilmektedir. Bu ilkeler; “tahmin”, “tahdit”, “tevzin” ve “tasdik” şeklindedir. Bu ilkeler kısaca şöyle tanımlanabilir.

Tahmin: Bütçe, geleceğe yönelik bir planlama aracı olması nedeniyle, kesinlikten ziyade tahminlere dayanmaktadır. Bütçede yer alan gelir ve gider kalemleri, gelecekteki ekonomik koşullar, mali politikalar ve çeşitli belirsizlikler göz önünde bulundurularak yapılan öngörülerden oluşmaktadır. Bu tahminler, mevcut veriler ve analizlere dayanmakla birlikte, gelecekteki gelişmelere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Dolayısıyla, bütçede belirtilen rakamlar kesinlik arz etmemektedir; zira söz konusu tahminler, ekonomik, mali ve siyasi

değişkenler doğrultusunda değişiklik gösterebilecek varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, bütçenin hem esnek hem de dinamik bir yapıya sahip olmasını gerekli kılmaktadır (Edizdoğan, 1989, s. 8).

Tahdit (Sınırlama): Tahdit, diğer bir ifadeyle sınırlama, bütçenin belirli bir zaman dilimi için hazırlanmasını ifade etmektedir. Bu zaman dilimi, genellikle bir mali yıl ya da bütçe dönemi olarak adlandırılır. Bütçenin belirli bir dönemi kapsaması, gelir ve gider tahminlerinin belli bir süreyle sınırlı kalmasını sağlamaktadır ve bu süre boyunca hükümetin mali faaliyetlerinin izlenmesi, denetlenmesi ve gerektiğinde revize edilmesi açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Mali yıl veya bütçe dönemi, ülkelerin mali sistemlerine göre farklılık gösterebilir; ancak bu süre genellikle bir yıl olarak belirlenir. Bu sınırlı zaman dilimi, hükümetin planlamalarını disipline ederken, aynı zamanda bütçenin güncel ekonomik koşullara ve politik önceliklere göre her yıl yeniden gözden geçirilmesine olanak tanımaktadır (Pehlivan, 2018, s. 26).

Tevzin: Bütçede yer alan gelir ve giderlerin birbirine denk olması, bütçe dengesinin sağlanması olarak ifade edilmektedir. Bütçe dengesi kamu maliyesi açısından, devletin harcamalarının öngörülen gelirlerle karşılanması amacıyla oluşturulmaktadır. Bu çerçevede, mali istikrarın korunmasına yönelik olarak aşırı borçlanmadan veya bütçe açığı yaratmaktan kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır. Gelir ve giderlerin denkleştirilmesi, mali disiplini güçlendirmek ve kamu borçlarının sürdürülebilirliğini sağlamak açısından bu konu kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bütçenin denk olması her zaman zorunlu bir koşul olarak kabul edilmemekte; kimi durumlarda, ekonomik büyümeyi teşvik etmek veya sosyal yatırımları artırmak amacıyla bütçe açıklarına da olanak tanınabilmektedir (Edizdoğan, 1989, s. 9).

Tasdik: Bütçenin yasama organı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi süreci tasdik olarak ifade edilmektedir. Hükümet tarafından hazırlanan bütçe, uygulamaya konulmadan önce parlamento tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmekte, tartışılmakta ve kabul edilmektedir. Bu süreçte, yasama organı tarafından yürütme üzerindeki mali denetim yetkisi kullanılmaktadır. Parlamento onayının ardından bütçe, Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak resmîyet kazandırılmakta ve yürürlüğe girmektedir. Böylece, kamu kaynaklarının yasal ve meşru biçimde kullanılmasının güvencesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla, tasdik süreci; bütçeye yürütme organı nezdinde yasal bir yetki kazandırılmasını

mümkün kılmakta ve demokratik hesap verebilirliğin önemli bir unsuru olarak işlev görmektedir (Pehlivan, 2018, s. 27).

1.2. Bütçe İlkeleri

Bütçe ilkeleri, kamu mali yönetiminin temel yapı taşlarından biri olarak, kamu kaynaklarının etkili, verimli ve hesap verebilir bir biçimde yönetilmesini temin etmeye yönelik normatif çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu ilkeler; bütçenin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesi aşamalarında uyulması gereken temel kuralları tanımlar. Bu bağlamda bütçe ilkeleri; bütçe disiplininin sağlanması, kaynakların verimli kullanılması ve kamu harcamalarının toplumsal faydayı en üst düzeye çıkarması hedeflenerek geliştirilmiştir (Altuğ, 2004, s. 29).

Klasik maliyeciler tarafından ortaya atılan bu ilkeler, o dönemin mali ihtiyaçları ve devletin rolüne ilişkin yaklaşımlar doğrultusunda şekillendirilmiştir. Klasik bütçe ilkeleri genellikle bütçenin birlik, açıklık, yıllık olma ve denklik gibi temel niteliklerini vurgulayan ilkeler olarak kabul edilmektedir. Ancak zamanla değişen ekonomik ve sosyal koşullar, kamu sektöründeki yeni ihtiyaçlar ve daha karmaşık mali yapılar nedeniyle bütçe sürecine ek ilkelerin dâhil edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, klasik ilkelerin yanı sıra kamu mali yönetiminde şeffaflık, sonuç odaklılık ve hesap verebilirlik gibi çağdaş bütçe ilkeleri de literatüre eklenmiştir. Böylece, bütçenin sadece bir mali planlama aracı olmasının ötesine geçilerek, kamu kaynaklarının toplumun genel refahı için en iyi şekilde kullanılmasını sağlayan stratejik bir yönetim aracı olarak da işlev görmesi söz konusu olmaktadır (Edizdoğan, 1989, s. 33).

1.2.1. Klasik Bütçe İlkeleri

Klasik bütçe ilkeleri, kamu maliyesi ve bütçe yönetimi alanında benimsenen temel bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte; bu ilkelerin, bütçe süreçlerinde mali disiplinin sağlanması, kaynak tahsisinde etkinliğin artırılması ve kamu yönetiminde hesap verebilirliğin güçlendirilmesi amacıyla geliştirildiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu ilkeler, kamu mali yönetiminin rasyonel, düzenli ve denetlenebilir bir yapıda yürütülmesini temin eden normatif prensipler bütünü olarak görülmektedir. Kamu

harcamalarının disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmesi, bütçenin şeffaflık ilkesi çerçevesinde hazırlanması ve denetlenmesi ile kamu kaynaklarının önceden belirlenen mali hedefler doğrultusunda etkin ve verimli kullanılması bu ilkelerin temel amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca, klasik bütçe ilkeleri aracılığıyla devletin mali işleyişine yön veren hukuki ve iktisadi kurallar belirlenmekte; dolayısıyla kamu yönetiminde öngörülebilirliğin ve mali istikrarın sağlanmasına katkı sunulmaktadır. Bu sayede, bütçenin hazırlanmasından uygulanmasına ve denetlenmesine kadar uzanan süreçte klasik ilkeler, mali yönetim sürecinin sürdürülebilirliğine yönelik temel bir referans çerçevesi ve güvence aracı olarak işlev görmektedir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019, s. 41). Bu genel çerçeve doğrultusunda, bütçenin temel işlevlerini yerine getirebilmesi için uyulması gereken çeşitli bütçe ilkeleri aşağıda sıralanmaktadır:

Genellik İlkesi: Devletin tüm gelir ve giderlerinin bütçede eksiksiz biçimde yer almasını zorunlu kılmakta; ayrıca, bütçe dışında herhangi bir mali işlemin bulunmaması gerektiğini öngörmektedir. Bu yolla, kamu mali yönetiminde mali disiplinin sağlanması ve kamu kaynaklarının etkin şekilde kullanılması hedeflenmektedir (Tüğen, 2015, s. 33). Bütçede yer alan tüm gelir ve gider tahminlerinin türü, tutarı ve bunların kullanımında izlenecek yöntemler, bütçenin kapsamı ile doğrudan ilişkilidir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019, s. 41). Bu bağlamda, genellik ilkesi iki temel unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak, gayrisafilik esası kapsamında, kamu bütçesinde yer alan tüm gelir ve gider kalemlerinin, herhangi bir mahsup işlemine tâbi tutulmadan, brüt değerleri üzerinden ayrı ayrı gösterilmesi gerekmektedir. Gelirlerin giderlerle doğrudan ilişkilendirilmesi veya karşılıklı düşülmesi, bütçe şeffaflığını ve analiz edilebilirliğini zayıflatacağından, bu tür işlemlere izin verilmemektedir. Bu yaklaşım sayesinde, bütçenin bütüncül bir mali tablo sunması ve gelir ile giderlerin doğru bir şekilde izlenmesi sağlanmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 42).

İkinci olarak; âdem-i tahsis ilkesi gereği, belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi gerekmektedir. Bu ilkeye göre, kamu gelirlerinin tümü genel bütçe havuzunda toplanmakta ve bu kaynakların bütçe kapsamında yer alan tüm harcama ihtiyaçlarına eşit şekilde tahsis edilmesi hedeflenmektedir. Örneğin, bir verginin yalnızca belirli bir harcama kalemi için ayrılması, bütçe esnekliğini kısıtlayabileceğinden ve kaynakların etkin kullanımını engelleyebileceğinden, bu tür uygulamalara yer verilmemektedir. Bu doğrultuda, tüm gelirlerin genel bütçede bir bütün olarak değerlendirilmesi ve harcama önceliklerinin kamu politikaları doğrultusunda belirlenmesi esas alınmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 43).

5018 sayılı Kanun'un 13. maddesinin (f) bendinde “*tüm gelir ve giderler gayrisafi olarak bütçelerde gösterilir*” ve (g) bendinde “*belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır*” ifadelerinde bütçenin genellik ilkesi vurgulanmıştır.

Sonuç olarak genellik ilkesi, kamu mali yönetiminde mali disiplini sağlamanın yanı sıra şeffaflığın artırılması, bütçenin analiz edilebilirliğinin kolaylaştırılması ve kaynak tahsisinde rasyonel karar alınmasının hedeflendiği bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu ilke, kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamakta olup bütçe süreçlerinde hesap verebilirliğin güçlendirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Birlik İlkesi: Devletin tüm gelir ve giderlerinin tek bir bütçe kapsamında toplanması ve bütçenin bir bütün olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, kamu hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesinde merkezi bir yaklaşıma dayanılarak, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve kamu mali yönetiminde koordinasyonun sağlanması amaçlanmaktadır (Tüğen, 2015, s. 39).

Birlik ilkesinin, özellikle kaynak tahsisi ve harcama önceliklerinin belirlenmesinde esneklik ve bütünlük sağladığı ve bu yolla kamu mali yönetiminde etkinliğinin artırıldığı kabul edilmektedir. Ancak, bu ilkenin uygulanmasında kamu hizmetlerinde çeşitliliğin ve özel gereksinimlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle merkezi bir yaklaşımın sağladığı faydaların yanı sıra, yerel ve sektörel farklılıkların da dikkate alınması gerekmekte ve bütçe uygulamalarının başarılı olmasında bu unsurlar önem arz etmektedir (Tüğen, 2015, s. 39).

Açıklık İlkesi: Bütçede yer alan belge ve dokümanların, teknik detaylara boğulmadan, sade ve anlaşılır bir şekilde düzenlenmesi ve kamuoyunun bütçeye erişiminin kolaylaştırılması gerektiği kabul edilmektedir. Açıklık ilkesi doğrultusunda, vatandaşlar tarafından bütçe süreçlerinin anlaşılması ve denetlenmesi mümkün kılınarak, demokratik hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Kale, 2019, s. 451).

Samimiyet İlkesi (Sübjektif Doğruluk): Kamu bütçesinin hazırlanmasında dürüstlük, doğruluk ve gerçekçilik esaslarının gözetilmesi gerekmektedir. Bu ilke doğrultusunda, kamu kaynaklarının etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi sağlanmakta ve kamu yönetiminin hesap verebilirliği artırılarak toplumsal güvenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Pehlivan, 2018, s. 42).

Doğruluk İlkesi (Objektif Doğruluk): Bütçede yer alan gelir ve gider kalemlerindeki

rakamların, uygulanacağı mali yılın ekonomik durumuna uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu ilkenin esasına göre, gelir ve gider tahminlerinin yıl sonunda gerçekleşen rakamlara yakın olması beklenmektedir. Bu çerçevede, bütçe gelir ve giderlerinin en iyi tekniklerden faydalanılarak hesaplanması ve gelecek yıldaki olası ekonomik, mali ve benzeri gelişmeler dikkate alınarak oluşturulması gerekmektedir (Tüğen, 2015, s. 43).

Önceden İzin İlkesi (Mali Yıla Girmeden Kanunlaşması): Yürütme organı tarafından hazırlanan bütçe kanun tasarısının, parlamento tarafından mali yılbaşından önce onaylanması gerektiği kabul edilmektedir (Altuğ, 2004, s. 30).

Giderlerin Bölümler İtibarıyla Onanması İlkesi: Hükümet tarafından hazırlanarak parlamentoya sunulan bütçenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulu'nda metin metin, madde madde onaylanması gerektiği belirtilmektedir (Kale, 2019, s. 451). Böylelikle, parlamentonun aktifliğinin artırılması sağlarken, hükümetin bölümler arasında aktarma yapmasının kısıtlanması amaçlanmaktadır (Tüğen, 2015, s. 43).

5018 sayılı Kanun'un 19. maddesinde *“Türkiye Büyük Millet Meclisi, merkezî yönetim bütçe kanun tasarısının metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve bölümler halinde oylar.”* hükmü ile bu ilkeye vurgu yapılmıştır.

Yıllık Olması İlkesi: Kamu bütçesi, gelir ve gider tahminlerinin belirli bir mali yıl ile sınırlandırılması ve yalnızca bu dönem içerisinde geçerli olacak şekilde düzenlenmesi esasına dayanmaktadır. Bu düzenleme, bütçeyi hazırlayan ve uygulayan kamu otoriteleri tarafından yerine getirilmekte olup, mali yıl boyunca yürütülecek harcama ve gelir faaliyetlerinin yasal çerçevede planlanmasını amaçlamaktadır. Böylece, kamu mali yönetiminde hesap verebilirlik sağlanmakta; planlama süreçleri kolaylaştırılmakta ve bütçe kontrol mekanizmalarının etkinliği artırılmaktadır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019, s. 60).

Denklik İlkesi: Kamu otoriteleri, bütçenin hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde, ekonomik gerçekliklerle uyumlu bir gelir-gider dengesi kurmayı ve bu dengeyi mali yıl sonunda mümkün olduğunca korumayı amaçlayan bu temel prensibi esas alır. Söz konusu ilke, kamu maliyesinde disiplinin sağlanması açısından vazgeçilmez niteliktedir (Pehlivan, 2018, s. 43).

Alenilik İlkesi: Kamu otoriteleri, bütçeye ilişkin belgelerin, dokümanların ve kesin hesapların toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık ve anlaşılır biçimde sunulmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu yaklaşım, kamu kaynaklarının yönetiminde açıklık ve şeffaflık

ilkelerini temel alarak, mali süreçlerin toplumsal denetime daha açık hale getirilmesini teşvik etmektedir (Tüğen, 2015, s. 45). Ancak bu ilkenin uygulanmasında bazı istisnaların bulunduğu da belirtilmelidir. Özellikle, askeri istihbarat birimleri ile Milli İstihbarat Teşkilâtı (MİT) gibi kurumlara ilişkin bütçe bilgilerinin gizli tutulması, alenilik ilkesine istisna teşkil etmektedir. Bu durum, söz konusu kurumların faaliyetlerinin gizlilik gerektiren doğasından kaynaklanmakta olup, ulusal güvenlik gerekçesiyle bütçesel şeffaflık ilkesinin sınırlandırılmasına neden olmaktadır askeri istihbarat ve Milli İstihbarat Teşkilâtı (MİT) bütçenin alenilik ilkesine aykırı olduğunu da belirtmek gerekir (Kale, 2019, s. 451).

1.2.2. Çağdaş (Modern) Bütçe İlkeleri

Çağdaş (modern) bütçe ilkeleri, kamu mali yönetiminde değişen ekonomik, sosyal ve politik koşullara uyum sağlamak amacıyla geliştirilmiş ilkelerdir. Geleneksel bütçe ilkelerinin yanı sıra, günümüz kamu yönetiminde hesap verebilirlik, şeffaflık, etkinlik ve sonuç odaklılık gibi unsurların ön plana çıkmasıyla, bütçe süreçlerinde daha dinamik ve esnek bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda, kamu kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması, mali disiplinin güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (Altuğ, 2004, s. 13). Çağdaş bütçe ilkeleri aşağıdaki gibidir:

Toplama İlkesi: Kamu otoriteleri, devletin farklı bütçe ve hesaplarını birleştirerek tek bir çatı altında değerlendirmeyi esas alan bu temel prensibi benimsemektedir. Devletin çeşitli faaliyet alanlarında oluşan bütçe ve hesapların birlikte ele alınması sayesinde, kamu mali yönetiminde hesap verebilirlik ve tutarlılık ilkelerine uygun bir sistemin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu ilke doğrultusunda, kamu gelir ve giderlerinin bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmesi, kaynak tahsisinin daha etkin gerçekleştirilmesi ve mali şeffaflığın sağlanması hedeflenmektedir (Tüğen, 2015, s. 45).

Tekdüzelik İlkesi (Yeknesaklık İlkesi): Kamu otoriteleri kamu maliyesi ve bütçe yönetimi kapsamında, aynı nitelikteki gelir ve giderlerin belirli bir düzen ve tutarlılık çerçevesinde sınıflandırılarak ve birlikte gösterilerek sunulması gerektiğini esas alır. Bu doğrultuda, kamu gelir ve gider kalemlerinin türlerine göre kategorize edilmesi ve bütçede belirli standartlara uygun şekilde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır. Söz konusu ilke, bütçenin şeffaf, anlaşılır ve karşılaştırılabilir olması amaçlamaktadır (Kale, 2019, s. 455).

Mali Saydamlık İlkesi: Bu ilke açıklık ve alenilik ilkesinden türetilmiştir (Tüğen, 2015, s. 46). 5018 sayılı Kanun'un 7. maddesine göre mali saydamlık şöyle ifade edilmektedir:

“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir. Bu amaçla;

- a) Görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması,*
- b) Hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması,*
- c) Genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri tarafından sağlanan teşvik ve desteklemelerin bir yılı geçmemek üzere belirli dönemler itibarıyla kamuoyuna açıklanması,*
- d) Kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması, zorunludur”.*

Hesap Verebilirlik İlkesi: Kamu otoriteleri tarafından karar alma ve uygulama süreçlerinde hem yasal hem de etik bir yükümlülüğün üstlenilmesi gerekmektedir. Bu ilkenin, yalnızca mali raporların hazırlanması ve sunulmasıyla sınırlı kalmadığı; aynı zamanda bütçe sürecinde alınan kararların toplumsal etkilerinin değerlendirilmesini, karar alma süreçlerinin açık ve denetlenebilir bir şekilde yürütülmesini ve bu süreçlere ilişkin bilgiye erişimin kolaylaştırılmasını kapsayan çok boyutlu bir yaklaşımı içerdiği belirtilmektedir (Söyler, 2006, s. 291).

Hesap verebilirliğin, kamu yönetiminde şeffaflık, denetlenebilirlik ve katılımcılık gibi diğer ilkelerle doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, kamu otoriteleri tarafından yalnızca bütçe harcamalarının yasalara uygun olarak gerçekleştirilmesi değil, aynı zamanda bu harcamaların toplumsal fayda yaratıp yaratmadığının açıklanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ilkenin uygulanmasıyla, kamu güveninin artırılması ve kamu kaynaklarının kötüye kullanılmasının önlenmesi amaçlanmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 53).

5018 sayılı Kanun'un 8. maddesinde *“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından*

sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.” ifadesiyle hesap verilebilirlik ilkesi vurgulanmıştır.

Mali Disiplin İlkesi: Mali disiplin, kamu maliyesi yönetiminde temel referans noktalarından biri olarak kabul edilmekte; kamu otoritelerinin kamu harcamaları ile gelirlerinin dengeli bir biçimde yönetilmesini ve bu yolla kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını temel bir prensip olarak benimsemektedir. Bu ilke, klasik bütçe anlayışında yer alan denklik ilkesinden türetilmiş; yalnızca merkezi yönetim bütçesi kapsamında gelir ve giderlerin denkliliğini değil, aynı zamanda kamu sektörünün tüm bileşenlerini kapsayacak şekilde daha geniş bir mali denge yaklaşımını içermektedir. Bu kapsamda; sosyal güvenlik kurumları, mahalli idareler, fonlar, döner sermayeli işletmeler ve kamu iktisadi teşebbüsleri gibi kamuya ait tüm mali yapıların dengeli biçimde yönetilmesini kapsamaktadır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019, s. 81).

1.3. Bütçe Politikasının Amaçları

Bütçe politikası, devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasını sağlamak amacıyla, kamu ekonomisi değişkenlerinden yararlanılarak yıllık, çok yıllık plan ve programlar çerçevesinde oluşturulan stratejiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu politikalar aracılığıyla, ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması, işsizliğin düşürülmesi ve makroekonomik istikrarın korunması gibi temel hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır (Kıratoğlu, 2024, s. 25).

Bir ekonomide benimsenen bütçe politikasının amaçları, ekonomik yapının özelliklerine ve söz konusu politikaların üreticiler ve diğer ekonomik aktörler tarafından kabul görme düzeyine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda, bütçe politikalarının temel amaçlarının belirli başlıklar altında toplanabileceği ve esasen ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın desteklenmesi ile gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi unsurları içerdiği ifade edilebilir (Atılğan Yaşa, 2017, s. 6).

1.3.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ekonomik istikrarın sağlanmasının temel amacı, fiyat istikrarının korunması ve tam istihdamın gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda tam istihdamın, üretim

faktörlerinin tamamının etkin bir şekilde kullanılması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Fiyat istikrarı ise fiyatlar genel seviyesinin aşırı dalgalanmalara maruz kalmaması olarak tanımlanmakta ve ekonomik dengelerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Akan vd., 2008, s. 109).

Özellikle gelişmiş ekonomilerde, ekonomik istikrarın sağlanması ve korunması büyük önem taşımaktadır. Tam istihdam seviyesine ulaşıldığında, toplam harcamalardaki artışın fiyatlar genel seviyesini yükseltebilecek ve enflasyonist baskılar yaratabilecektir. Buna karşın, gelişmekte olan ekonomilerde ise âtıl üretim kapasitesinin canlandırılması gerektiği vurgulanmakta olup, bu sürecin ekonomik büyümeyi teşvik eden önemli bir unsur olduğu belirtilmektedir (Ulusoy, 2003, s. 18).

Ekonomik istikrarın sağlanmasında, maliye ve para politikalarının etkin şekilde uygulanması oldukça önemlidir. Bu çerçevede, devletin maliye politikaları ve kamu harcamaları yoluyla toplam talebi düzenleyici bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, merkez bankalarının fiyat istikrarını koruma yönündeki para politikası araçlarını kullanarak ekonomideki dalgalanmaları kontrol altında tutmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, ekonomik istikrarın korunmasına yönelik politikaların yalnızca makroekonomik değişkenler açısından değil, sosyal ve yapısal boyutlarıyla da ele alınması gerekmektedir. Özellikle, ekonomik istikrarsızlık durumlarında gelir dağılımı dengesizlikleri, işsizlik oranlarının artması ve yatırımların azalması gibi olumsuzluklar meydana gelebilmektedir. Bu kapsamda, ekonomik istikrarın uzun vadeli sürdürülebilirliği için büyüme odaklı politikalar ile sosyal refahı artırıcı önlemlerin birlikte uygulanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Atılgan Yaşa, 2017, s. 8).

Bir başka ifadeyle belirtmek gerekirse, ekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilirliğinin korunması, kamu otoriteleri tarafından yürütülen maliye ve para politikalarının koordineli bir şekilde uygulanmasını gerektiren bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, optimal üretim faktörleri bileşiminin oluşturulması, kaynakların etkin kullanımı ve ekonomik dengenin korunması devletin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır.

1.3.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Desteklenmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik büyüme ve kalkınma hem gelişmiş hem de

gelişmekte olan ülkeler açısından büyük bir önem kazanmıştır. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerde dengeli bir büyüme hızına ulaşılması ve korunması temel hedeflerden biri haline gelmiştir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle savaş sonrası dönemde kalkınma çabalarının başlatılması ve sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ekonomik büyüme, literatürde genellikle kişi başına düşen reel gelir düzeyindeki artış olarak tanımlanmakta olup, bu büyümenin sağlanması yalnızca iktisat politikalarının değil, aynı zamanda bütçe politikalarının da temel hedefleri arasında yer almaktadır. Ekonomik büyümeyi sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde gerçekleştirmek, politika yapıcılarının mali ve parasal araçları koordineli biçimde kullanmalarını gerektirmektedir. Bu çerçevede, makroekonomik istikrarın tesisi amacıyla uygulamaya konulan bütçe politikalarının, sadece kamu mali dengesini gözeten bir yapıya sahip olması yeterli olmayıp, aynı zamanda ekonomik büyümeyi destekleyici nitelikte olması da önem arz etmektedir (Sivrekli Demircan, 2003, s. 98).

Bu bağlamda, ekonomik istikrarın bütçe politikalarının kısa vadeli hedefleri arasında yer aldığı, buna karşın ekonomik büyüme ve kalkınmanın uzun vadeli hedefler kapsamında değerlendirildiği vurgulanabilir. Dolayısıyla, sürdürülebilir bir büyüme sürecinin sağlanabilmesi için bütçe politikalarının hem kısa vadeli ekonomik dalgalanmaları dengeleyici hem de uzun vadede büyüme ve kalkınmayı teşvik edici bir yapıda oluşturulması gerekmektedir.

1.3.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, bir ekonomide elde edilen toplam gelirin bireyler arasında nasıl paylaşıldığını ifade etmektedir. Bir ülkenin ekonomik refahı, yalnızca sahip olduğu toplam zenginlikle değil, aynı zamanda söz konusu gelirin topluma nasıl dağıtıldığıyla değerlendirilmektedir. Gelirin sürdürülebilir olması ve belirli dönemlerde yenilenmesi gerekliliği, ekonomik istikrar açısından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Kubar, 2011, s. 229).

Gelir dağılımı kapsamında, gelir eşitsizliklerinin sosyal ve ekonomik kurumlarla olan ilişkisi analiz edilmekte, zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir farklılıklarının zaman içerisindeki değişimi incelenmektedir. Ayrıca, gelir eşitsizliğinde meydana gelen değişimlerin servet birikimi, sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir (Yüce, 2002, s. 5).

Bir ülkedeki gelir dağılımı, çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Bu faktörler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Kubar, 2011, s. 229):

- Kazanç ve gelir getiren değerlerin dağılımı: Meslekler, toprak sahipliği ve sermaye gibi unsurların gelir paylaşımı üzerindeki belirleyici etkisi gözlemlenmektedir.
- Kamu hizmetlerine erişim: Eğitim, sağlık ve barınma gibi temel kamu hizmetlerinin sağlanması ve dağılımı, ekonomik eşitlik açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.
- Transfer ödemeleri: Kamu ve özel sektör tarafından sağlanan transfer ödemelerinin miktarı ve yönetimi, gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir.
- Vergi sistemi: Vergilendirme politikalarının, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında veya artırılmasında önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir.

Devlet tarafından, gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak amacıyla çeşitli ekonomik, mali ve bütçe politikaları yürürlüğe konulmaktadır. Bu politikalar ile etkin ve tutarlı önlemler alınarak gelir eşitsizliğinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Yüce, 2002, s. 5). Gelir dağılımının kısa, orta ve uzun vadede ekonomik konjonktür, büyüme ve yapısal değişimler ile karşılıklı etkileşim içinde olduğu kabul edilmektedir. Belirli bir dönem içerisinde, emek, sermaye ve rant gibi üretim faktörlerinin kullanım düzeyleri ve fiyatları, söz konusu faktörlerin bireyler arasındaki dağılımına bağlı olarak belirlenmektedir. Gelir dağılımı ise büyük ölçüde piyasa mekanizmaları, kısmen ise piyasa dışı yöntemler aracılığıyla hane halkları ve bireyler arasında gerçekleştirilmektedir (Sandmo, 2013, s. 6). Nitekim, gelir dağılımı yalnızca ekonomik bir olgu olarak ele alınmamakta, aynı zamanda toplumsal adalet ve sürdürülebilir kalkınma açısından da önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

1.4. Bütçe Politikasının Araçları

Bütçe politikaları; harcama, vergi ve borçlanma gibi araçları kullanarak makroekonomik dengeleri sağlamaya yönelik bir amaç taşımaktadır. Bütçe politikası araçları; kamu harcamaları, vergileme ve borçlanma olarak ifade edilmektedir. Bu araçların devlet tarafından devreye sokulmasıyla, tam istihdam seviyesine ulaşılması, küreselleşme sürecinin neden olduğu ekonomik dalgalanmaların etkilerinin en aza indirilmesi, gelir adaletinin sağlanması ve mali sürdürülebilirliğin korunması hedeflenmektedir. Gelişmekte olan ve

düşük gelirli ülkelerde maliye politikaları belirli dönemlerde uygulanmaktadır. Bu durumun temel sebeplerinden biri, söz konusu ülkelerde mali hareket alanının dar olmasıdır. Dolayısıyla, bütçe politikası araçlarının kullanımıyla mali kapasitenin genişletilerek mali hareket alanının artılmasının amaçlandığı vurgulanabilir (Ulusoy, 2016, s. 51).

Bütçe politikası araçlarının mali alan üzerindeki etkileri, uygulandığı ekonomik koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda, ülkelerin içinde bulundukları makroekonomik konjonktür, bütçe politikalarının tasarımı ve uygulanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından, bütçe politikalarının zamanlaması, içeriği ve kapsamı büyük önem arz etmektedir. Ekonomik durgunluk ya da kriz dönemlerinde, genişletici bütçe politikaları aracılığıyla kamu harcamalarının artırılması ve vergi yükünün hafifletilmesi, mali alanın etkin kullanımını sağlayarak ekonomik toparlanmayı hızlandırabilir. Buna karşılık, ekonomik canlanmanın yoğun olduğu dönemlerde ise, daraltıcı bütçe politikaları vasıtasıyla kamu harcamalarının kısıtlanması ve gelir artırıcı önlemlerin devreye alınması, enflasyonist baskıların azaltılması ve mali disiplini koruma açısından faydalı olabilir. Bu çerçevede, bütçe politikalarının ekonomik konjonktüre duyarlı bir şekilde yürütülmesi hem makroekonomik istikrarın sağlanması hem de mali alanın korunması açısından kritik önemdedir. Öte yandan, politika tasarımında yapılan hatalar ya da zamanlama açısından yaşanan gecikmeler; mali alanın daralmasına, kamu borcunun artmasına ve mali sürdürülebilirliğin zayıflamasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, bütçe politikalarının ekonomik çevreyle uyumlu, esnek ve öngörülebilir bir yapıda kurgulanması, mali alanın korunması ve genişletilmesi açısından temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Atılğan Yaşa, 2017, s. 75).

1.4.1. Kamu Harcamaları

Devletin ekonomideki payının artmasına paralel olarak, kamu harcamalarının makroekonomik etkilerinin ve öneminin de artması beklenen bir durumdur. Kamu harcamaları, reel harcamalar ve transfer harcamaları olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Reel harcamalar, doğrudan mal ve hizmet alımına dayanmakta olup, milli gelirin artmasına katkı sağlamaktadır. Transfer harcamaları ise mal ve hizmet alımını içermemekte ve milli gelir üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmamaktadır. Ancak, bu tür harcamaların toplumsal etkileri kayda değerdir (Ejder ve Zorkun, 2022, s. 1087).

Mali alan politikaları çerçevesinde, kamu harcamalarında yapısal reformların gerçekleştirilmesi amacıyla çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bu kapsamda, verimsiz kamu harcamalarının azaltılması ve mevcut programlarda israfın önlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, kamu sektöründe etkin ve güçlü bir personel yapısının oluşturulması ve mevcut insan kaynağının en verimli şekilde değerlendirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmaktadır. Nitekim bütçe politikaları kapsamında harcamalara ve gelirlere yönelik alınan önlemler, ülkelerin kendine özgü ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu doğrultuda, kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanması için ülkeler tarafından uygun stratejiler geliştirilmektedir (Atılğan Yaşa, 2017, s. 76).

1.4.2. Kamu Gelirleri (Vergiler)

Vergi politikaları, ekonomik yönetimde temel araçlardan biri olarak kabul edilmekte olup, sosyal refah devletinin ilkeleri doğrultusunda toplumsal refahın artırılması ve ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yegen, 2019, s. 179). Yeni vergilerin ihdas edilmesi veya mevcut vergi oranları ile vergi yapılarında değişiklikler yapılması yoluyla gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, kamu hizmetlerinin finansmanı ve makroekonomik dengelerin korunması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, vergi politikalarının tek başına yeterli olmayacağı ve diğer mali ve ekonomik politika araçlarıyla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Dağ ve Tügen, 2018, s. 221). Bu çerçevede, bütçe açığı ve fazlası da kamu maliyesinin yönetiminde belirleyici unsurlar arasında görülmektedir. Ekonomik döngünün farklı aşamalarına bağlı olarak, kamu harcamalarının artırılması ve vergi oranlarının düşürülmesi yoluyla bütçe açığının oluşturulması ya da kamu harcamalarının azaltılarak vergi gelirlerinin artırılması suretiyle bütçe fazlası verilmesi sıkça uygulanan maliye politikası stratejileri arasında yer almaktadır (Çalışkan Çavdar, 2011, s. 27).

Bütçe dengesi ve vergi politikalarının ekonomik yapı üzerindeki etkileri konusunda farklı iktisadi ekoller arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Keynesyen ekonomi anlayışında, bütçe açığı yaratılarak kamu harcamalarının artırılması ile ekonomik büyümenin teşvik edilebileceği ve işsizliğin azaltılabileceği savunulmaktadır. Buna karşılık klasik ve neoliberal yaklaşımlarda, kamu harcamalarının genişletilmesinin enflasyonist baskılar oluşturabileceği ve bütçe açıklarının uzun vadede borç yükünü artırarak ekonomik

istikrarsızlığa yol açabileceği öne sürülmektedir. Bu nedenle, kamu maliyesi politikalarının oluşturulması ve uygulanması sürecinde yalnızca bütçe dengesi hedeflerine odaklanılmaması, aynı zamanda ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve sosyal refah üzerindeki uzun vadeli etkilerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Vergi politikaları ile kamu harcamalarının etkileşiminin hem devletin gelir yaratma kapasitesi hem de ekonomik aktörler arasındaki kaynak dağılımını ve toplumsal adaleti de doğrudan etkilemektedir. Bu doğrultuda, maliye politikalarının belirlenmesi sürecinde ekonomik ve sosyal dinamiklerin göz önünde bulundurulmasının, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma açısından büyük önem taşıdığı ifade edilebilir (Ejder ve Zorkun, 2022, s. 1088).

1.4.3. Borçlanma

Mali alanın oluşturulmasında ve sürdürülebilir şekilde genişletilmesinde etkili olan bütçe politikası araçlarından biri olarak borçlanma önemli bir rol oynamaktadır. Devletler tarafından, bütçe dengeleri doğrultusunda alınan kararlar çerçevesinde borçlanma kapasitelerinin artırılması yoluyla mali alanın genişletilmesi mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, devletlerin kredibilitesinin güçlendirilmesi ve borçlanma imkânlarının geliştirilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır (Ulusoy vd., 2013, s. 258). Etkin bir borç yönetimi sayesinde, borçlanmadan kaynaklanan ve bütçe içerisinde önemli bir paya sahip olan faiz ödemeleri için ayrılan kaynakların azaltılması mümkün olabilmektedir. Bu durum, ekonomik kalkınma için gerekli harcamaların finansmanının daha kolay sağlanmasına katkı sunmaktadır (Atılgan Yaşa, 2017, s. 78).

Borçlanmadaki artışlar, sürdürülebilirlik riske atılmadan mali alanın genişlemesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, borçlanma limitinin belirlenmesinin kritik bir unsur olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca mali alanın, mevcut borç düzeyi ile belirlenen borçlanma limiti arasındaki fark olarak tanımlandığı ifade edilmektedir (Ulusoy vd., 2013, s. 258).

1.5. Bütçe Teorileri

Kamu harcamalarının ve gelirlerinin nasıl planlanması ve yönetilmesi gerektiğini inceleyen kuramsal yaklaşımlar, kamu maliyesi disiplini içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu teoriler aracılığıyla, devletin mali kaynaklarının nasıl kullanılması gerektiğine, bütçe dengesinin

nasıl sağlanabileceğine ve bütçenin ekonomik istikrar, büyüme ve refah üzerindeki etkilerine dair çeşitli görüşler ortaya konulmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 77). Temel bütçe teorileri; geleneksel (klasik), devri, telafi edici, milli muhasebe ve milli bütçe teorisi biçiminde sınıflandırılmaktadır.

1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Teorisi

Geleneksel bütçe teorisi, mali disiplini esas alan ve devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünü sınırlı tutmayı öngören bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu teori kapsamında, devletin mali yönetiminin minimal devlet anlayışına uygun bir biçimde yapılandırılması gerektiği savunulmaktadır. Bu çerçevede; bütçenin yıllık ve denk olması temel ilkeler arasında yer almakta ve mali denklik, gelir ve giderlerin dengelenmesi açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Teoride, devletin olağan gelirlerini aşan harcamalar yapmaktan kaçınması ve borçlanma yoluna gitmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda borçlanmanın yalnızca mevcut nesiller üzerinde değil, gelecek nesiller üzerinde de ekonomik bir yük oluşturacağı ve mali sürdürülebilirlik açısından riskler barındırdığı ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda, kamu harcamalarının gelirlerle uyumlu bir şekilde planlanması ve herhangi bir mali dengesizliğin oluşmasının önlenmesi gerektiği kabul edilmektedir (Pehlivan, 2018, s. 78).

Vergi gelirlerinin arttığı dönemlerde, kamu harcamalarının artırılmaması gerektiği yönünde bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu bağlamda, elde edilen fazla gelirlerin bütçe fazlası yaratmak suretiyle tasarruf edilmesi veya mevcut borçların ödenmesinde kullanılması önerilmektedir. Bu anlayış doğrultusunda, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılması ve piyasa mekanizmalarının işleyişini bozabilecek aşırı müdahalelerden kaçınılması amaçlanmaktadır. Benzer şekilde, vergi gelirlerinin düştüğü dönemlerde kamu harcamalarının da azaltılması gerektiği savunulmaktadır. Bu yaklaşım ile mali dengenin korunması ve devletin gereksiz borçlanma ya da enflasyonu tetikleyici harcamalara yönelmesinin engellenmesi hedeflenmektedir. Vergi gelirleri ile harcamalar arasında doğrudan bir denklik sağlandığında, klasik teorinin öngördüğü bütçe politikalarının mali sürdürülebilirlik ve ekonomik istikrar hedeflerini gerçekleştirmiş olduğu kabul edilmektedir (Ulusoy, 2016, s. 264).

Bununla birlikte, geleneksel bütçe teorisinin belirli koşullarda borçlanmayı tamamen

reddetmediği görülmektedir. Özellikle savaş, doğal afetler gibi olağanüstü durumlar veya uzun vadeli kamu yararı sağlayacak büyük bayındırlık projeleri söz konusu olduğunda borçlanmanın kaçınılmaz olabileceği kabul edilmektedir. Ancak bu tür durumlarda dâhi borçlanmanın dikkatle planlanması ve mali disiplinin temel ilkelerinden sapılmaması gerektiği savunulmaktadır (Tüğen, 2015, s. 29).

Bu çerçevede teorinin temel varsayımlarının, devletin ekonomik faaliyetlerdeki müdahalelerini en aza indirerek piyasa mekanizmalarının etkin işleyişini koruma ve uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından bütçe denkliliğini esas alan bir mali yönetim anlayışını teşvik ettiği belirtilmektedir (Pehlivan, 2018, s. 78).

1.5.2. Devri Bütçe Teorisi

J. M. Keynes tarafından geliştirilen devri bütçe teorisi, geleneksel bütçe anlayışına önemli bir eleştiri getirmiş ve mali denklik ilkesinin katı bir şekilde yıllık bazda uygulanmasının ekonomik istikrarı sağlamada yetersiz kalacağını ileri sürmüştür. Keynesyen yaklaşıma göre, ekonomik faaliyetlerin dalgalı seyri göz önünde bulundurularak daha esnek bir bütçe politikasının benimsenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, yıllık bütçe denkliliği yerine, 7 ila 10 yıllık bir konjonktür devresi boyunca bütçe denkliliğinin sağlanmasının daha uygun bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Tüğen, 2015, s. 30).

Bu perspektife göre; ekonomik dalgalanmaların doğası gereği, devlet bütçesinin belirli dönemlerde açık, belirli dönemlerde ise fazla vermesi beklenmektedir. Örneğin ekonomik durgunluk dönemlerinde, toplam talebin teşvik edilmesi amacıyla kamu harcamalarının artırılması ve/veya vergilerin düşürülmesi gerektiği savunulmaktadır. Söz konusu politikaların uygulanmasının bütçe açığına yol açabileceği ancak bu durumun ekonomik canlanmayı destekleme amacı taşıdığı belirtilmektedir. Buna karşılık, ekonomik büyüme dönemlerinde bütçe fazlası verilerek önceki dönemlerin açıklarının dengelenmesi ve mali sürdürülebilirliğin korunması öngörülmektedir (Edizdoğan, 1989, s. 130). Bu anlayış doğrultusunda, ekonomik dalgalanmaların kaçınılmaz olduğu ve maliye politikalarının bu değişkenliğe uyum sağlayacak esneklikte olması gerektiği ileri sürülmektedir. Teoride devletin, ekonomik döngülerin farklı aşamalarında etkin bir şekilde müdahale edebilmesi gerektiği vurgulanmakta ve bütçe politikalarının yalnızca gelir-gider dengesiyle sınırlandırılmaması gerektiği öne sürülmektedir. Bunun yerine, bütçenin ekonomik istikrar

ve tam istihdam hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanılması gerektiği benimsenmektedir. Keynesyen teoriye göre, ekonomik döngülerin farklı aşamalarında bütçe dengesinin esnek bir şekilde uygulanması, talep yönetimi açısından etkili sonuçlar doğurmakta ve uzun vadede mali disiplinin korunmasını mümkün kılmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 80).

Bu bağlamda Keynes tarafından geliştirilen bu teori, klasik bütçe anlayışından farklı bir bakış açısı sunmakta ve bütçe politikalarının yalnızca yıllık mali denge esasına göre değil, ekonomik konjonktürün tamamı göz önünde bulundurularak tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, kamu maliyesinin ekonomik istikrarı destekleyebilecek esneklik ve adaptasyon kapasitesine sahip olması gerektiği kabul edilmektedir.

1.5.3. Telafi Edici Bütçe Teorisi

J.M. Keynes tarafından temelleri atılan ve W. Beveridge tarafından da geliştirilen telafi edici bütçe teorisi, maliye politikalarının temel amacını tam istihdamın sağlanması olarak tanımlamaktadır. Bu teorinin temelinde, ekonomik durgunluk dönemlerinde bütçe açığının bir mali araç olarak kullanılması, toplam talebin artırılması ve ekonomik faaliyetlerin canlandırılarak toparlanma sürecinin hızlandırılması fikri yer almaktadır. Teori kapsamında, devletin bütçe politikalarının geleneksel anlayışın savunduğu yıllık denklik veya konjonktür devresi sonunda denklik sağlama hedefinden ziyade, ekonomide tam istihdamın sağlanması doğrultusunda esnek bir şekilde uygulanması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda mali denklik, tam istihdam hedefine ulaşana kadar ikincil bir öneme sahip olarak belirlenmekte ve gerektiğinde bu hedef uğruna göz ardı edilebilmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010, s. 44).

Keynesyen yaklaşımın temel ilkeleri doğrultusunda şekillendirilen bu teori, ekonomik durgunluk dönemlerinde devletin aktif müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik durgunluk dönemlerinde özel sektör yatırımlarının ve tüketimin azalmasıyla birlikte ekonomik büyümenin yavaşladığı veya durduğu bir ortam oluşmaktadır. Bu durum işsizlik oranlarının yükselmesine, üretim kapasitesinin âtil kalmasına ve genel refah seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Söz konusu olumsuz etkilerin hafifletilmesi amacıyla kamu harcamalarının artırılması ve vergi indirimleri yoluyla özel sektör

yatırımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Böylece, toplam talebin yükseltilerek ekonomik canlanmanın sağlanabileceği düşünülmektedir. Teoriye göre, ekonomik büyüme ve tam istihdam sağlanana kadar bütçe açığının bir sorun olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Devletin, bütçe açığını finanse etmek amacıyla borçlanmaya başvurabileceği, ancak bu durumun uzun vadede ekonomik büyüme ve istihdam artışıyla telafi edileceği öngörülmektedir (Tüğen, 2015, s. 32). Bu teori kapsamında, depresyon dönemlerinde bütçe açığı verilmesinin yalnızca geçici bir önlem olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca ekonomik toparlanma sağlandıktan ve büyüme ivme kazandıktan sonra devletin bütçe fazlası vererek veya harcamaları azaltarak bütçe dengesini yeniden sağlaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, bütçe açığı ve fazlası arasında döngüsel bir denge kurulması amaçlanmaktadır (Kale, 2019, s. 444).

Telafi edici bütçe teorisi, ekonomik istikrarın sağlanmasını ve işsizliğin azaltılmasını temel hedefler olarak belirlemektedir. Bu çerçevede, devletin mali politikalarının ekonomik dalgalanmalara karşı bir tampon mekanizması görevi görmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Teori kapsamında, bütçe açıklarının uzun vadede ekonomik olumsuzluklara yol açabileceği yönündeki eleştirilere karşılık, bu tür müdahalelerin kısa vadeli ve hedefe yönelik mali stratejiler olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca, bütçe açığı yoluyla sağlanan ekonomik canlanmanın büyüme ile birlikte kamu gelirlerini artıracak ve bu sayede açıkların uzun vadede telafi edileceği öne sürülmektedir (Edizdoğan, 1989, s. 130).

W. Beveridge tarafından bu teorinin daha geniş bir sosyal bağlamda ele alındığı ve tam istihdamın yalnızca ekonomik bir hedef olarak değil, aynı zamanda toplumsal refah ve sosyal adaletin sağlanması açısından bir gereklilik olarak değerlendirildiği belirtilmektedir. Beveridge'e göre tam istihdamın sağlanması, toplumsal huzurun korunması, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin azaltılması ve bireylerin yaşam kalitesinin artırılması açısından merkezi bir öneme sahiptir (Kale, 2019, s. 444).

Sonuç olarak telafi edici bütçe teorisinde, devlet bütçesinin denklik ilkesine katı bir şekilde bağlı kalmasından ziyade, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Mali denklik, bu yaklaşımda öncelikli bir hedef olarak görülmemekte; bunun yerine, ekonomik durgunluk dönemlerinde devletin etkin müdahalelerle istihdam seviyesini artırarak ekonomik büyümeyi teşvik etmesi gerektiği savunulmaktadır. Tam istihdam sağlandığında ise bütçe politikalarının yeniden denklik ve

mali sürdürülebilirlik hedeflerine odaklanması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bu esneklik sayesinde ekonomik istikrarın ve toplumsal refahın korunmasının mümkün olduğu vurgulanmaktadır.

1.5.4. Milli Muhasebe ve Milli Bütçe Teorisi

Milli muhasebe ve milli bütçe, ekonomik analiz ve planlamanın temel araçları arasında yer almakta olup, devletin ekonomik faaliyetlerini değerlendirme, gelir ve harcamaları planlama ve geleceğe yönelik ekonomik stratejiler geliştirme süreçlerinde kritik bir rol üstlenmektedir (Pehlivan, 2018, s. 82). Milli muhasebe kapsamında, ekonomik faaliyetlerin sistematik bir şekilde kayıt altına alınması sağlanmakta; ulusal gelir hesapları, milli hesaplar ve diğer ekonomik göstergeler aracılığıyla analiz edilerek değerlendirilmektedir. Bu sistem aracılığıyla, bir ekonominin üretim, tüketim, yatırım, tasarruf ve dış ticaret dengesi gibi temel unsurları ele alınarak ekonominin genel performansı hakkında bilgi sağlanmaktadır. Ayrıca, ekonomik büyüme, istihdam ve yaşam standardı gibi makroekonomik hedeflerin izlenmesi için bir çerçeve sunulmakta ve bu analizler sayesinde ekonomik karar alıcıların mevcut ekonomik durumu anlamalarına ve politika önceliklerini belirlemelerine katkıda bulunmaktadır (Hazinedar, 2011, s. 5).

Milli bütçe ise devletin belirli bir dönem içerisindeki gelir ve harcamalarını planlamasına olanak sağlayan bir mali araç olarak işlev görmektedir. Burada, kamu gelirleri (vergiler, harçlar, borçlanma gelirleri vb.) ile kamu harcamaları (eğitim, sağlık, altyapı yatırımları vb.) arasındaki dengenin kurulması hedeflenmekte ve böylece ekonomik kaynakların verimli bir şekilde kullanılması sağlanmaktadır. Aynı zamanda, devletin maliye politikaları aracılığıyla ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımı gibi makroekonomik hedeflere ulaşmasına katkıda bulunmaktadır. Milli bütçe kapsamında yapılan tahminler, yalnızca kamu kesimi için değil, aynı zamanda özel sektör açısından da ekonomik faaliyetlerin planlanmasına ve yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır (Kanca ve Bayrak, 2019, s. 148).

Milli muhasebe ile milli bütçe arasındaki etkileşim sayesinde, ekonomiye ilişkin daha kapsamlı ve bütüncül bir değerlendirme yapılması mümkün olmaktadır. Milli muhasebenin geçmiş dönemlere ait ekonomik performansı ölçerek politika yapıcılara mevcut durum hakkında bilgi sunduğu, milli bütçenin ise geleceğe yönelik planlamalar ve projeksiyonlar yaparak kamu kaynaklarının etkin kullanımı için bir yol haritası oluşturduğu ifade

edilmektedir. Bu iki araç birlikte ele alındığında, ekonomik karar birimlerinin kamu ve özel kesimin gelir ve harcamalarına ilişkin daha isabetli tahminler yapmasına ve bu tahminler doğrultusunda stratejik kararlar almasına yardımcı olduğu belirtilmektedir (Pehlivan, 2018, s. 82).

Bir başka deyişle, milli muhasebe ve milli bütçenin hem kamu hem de özel sektör açısından ekonomik öngörülerin yapılmasına ve kaynakların tahsis edilmesine rehberlik eden temel araçlar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Söz konusu araçların, ekonomik politikaların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde karar alıcılara bilgi sağlayarak, ekonomik istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına önemli katkılar sunduğu ifade edilmektedir.

1.6. İktisadi Yaklaşımlarda Bütçe Politikaları

Bütçe politikalarının ekonomik yapı içerisindeki rolü ve etkinliği, farklı iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; Klasik İktisadi Yaklaşım, Keynesyen İktisadi Yaklaşım, Neo-Klasik İktisadi Yaklaşım ve Post-Keynesyen İktisadi Yaklaşım kapsamında bütçe politikalarına ilişkin farklı bakış açıları ele alınmaktadır.

1.6.1. Klasik İktisadi Yaklaşımda Bütçe Politikası

Klasik iktisat anlayışında, ekonomide kendiliğinden işleyen bir denge mekanizmasının bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, toplam arz ve toplam talebin her zaman denge hâlinde olduğu ve piyasa güçleri ile fiyat mekanizması aracılığıyla ekonominin tam istihdam seviyesinde faaliyet gösterdiği kabul edilmektedir. Klasik düşünceye göre, ekonomide var olan bu doğal dengenin, devlet müdahalesine gerek bırakmadığı savunulmaktadır. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010, s. 42). Klasik iktisat anlayışı kapsamında bütçe politikasıyla ilgili temel ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır (Tüğen, 2015, s. 396):

- Kamu harcamalarının mümkün olduğunca düşük seviyede tutulması gerektiği vurgulanmaktadır.
- Vergilerin ekonomik işleyişe müdahale etmeyecek şekilde tarafsız ve nötr olması gerektiği savunulmaktadır.

- Ekonomik birimlerin, diğ er bir ifadeyle bireylerin ve işletmelerin, karar alma ve yatırım yapma özgürlüklerinin sınırlandırılmaması esas alınmaktadır.
- Kamu harcamalarının finansmanında dolaylı vergilerin tercih edilmesi ve olağ an dönemlerde borçlanmaya başvurulmaması gerektiğ i belirtilmektedir. Ancak, savaş ve doğ al afet gibi olağ an st  durumlarda borçlanmanın bir istisna olarak değ erlendirilmesi gerektiğ i  ne sürülmektedir.
- Devlet b t cesinin denk olması, başka bir deyişle gelir ve gider arasında dengenin sağlanması, klasik iktisadi düşüncenin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Klasik iktisat anlayışında, ekonomik istikrar ve büyümenin piyasa dinamikleri ve bireylerin rasyonel davranışlarıyla sağlanabileceğ i ileri sürülmektedir. Bu nedenle, devlet müdahalesinin gereksiz ve hatta zararlı olabileceğ i ifade edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, b t ce politikasının ekonomik sürece en az müdahale edecek şekilde düzenlenmesi gerektiğ i  ne sürülmektedir (Tügen, 2015, s. 396).

1.6.2. Keynesyen İktisadi Yaklaşımda B t ce Politikası

Keynesyen iktisat anlayışında, piyasa güçlerinin her zaman tam istihdam düzeyinde dengeyi sağlayamayacağ ı  ne sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, ekonominin eksik istihdam veya aşırı istihdam gibi farklı dengeler etrafında şekillenebileceğ i kabul edilmektedir. Klasik iktisat teorisinden farklı olarak, doğ al bir denge mekanizmasının her zaman etkin bir şekilde işlemediğ i ve piyasa aksaklıklarının meydana gelebileceğ i savunulmaktadır. Özellikle ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde, toplam talep yetersizliğinin ekonominin eksik istihdam düzeyinde dengeye ulaşmasına neden olabileceğ i ifade edilmektedir. Bu tür durumlarda, devlet müdahalesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır (Ulusoy, 2016, s. 63).

Keynesyen düşünce çerçevesinde, b t ce politikası ekonomiyi canlandırmak ve istihdam seviyesini artırmak için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Kamu harcamaları ve vergi politikalarında yapılan değişikliklerin, toplam talep ve dolayısıyla milli gelir üzerinde doğ rudan etkiler yarattığı belirtilmektedir.  rneğinin, kamu harcamalarının artırılmasıyla toplam talebin y kseltileceğ i ve bunun ekonomik faaliyetleri ve istihdamı teşvik edeceğ i öne

sürülmektedir. Benzer şekilde, vergilerin azaltılmasıyla hane halklarının ve firmaların harcama yapma kapasitelerinin artırılacağı ve bu sayede ekonomik canlanmanın sağlanabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bütçe harcamaları ve vergi politikaları aracılığıyla devletin ekonomik istikrarı sağlaması gerektiği Keynesyen iktisatçılar tarafından savunulmaktadır (Altıok, 2016, s. 77).

Ekonomik durgunluk dönemlerinde bütçe açıklarına izin verilmesi, Keynesyen yaklaşımda önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, kamu harcamalarının artırılması ve gerektiğinde borçlanma yoluyla finanse edilmesinin, eksik talep sorununu çözerek üretim ve istihdamın artırılmasına katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Buna karşılık, aşırı talep ve enflasyonist baskılarla karşılaşıldığında, kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin artırılması gibi önlemlerle ekonomik dengelenmenin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Böylece, bütçe politikalarının ekonomik dalgalanmaları yumuşatarak uzun vadeli istikrar ve büyümeye katkı sunacağı vurgulanmaktadır (Tüğen, 2015, s. 398).

Keynesyen yaklaşım, özellikle kısa vadeli ekonomik sorunların çözümüne odaklanmakta ve piyasaların kendiliğinden düzelme mekanizmasının yetersiz olduğu görüşüne dayanmaktadır. Dolayısıyla bu görüş, bütçe politikasının toplam talep yönetiminde merkezi bir rol oynadığını kabul etmektedir. Keynesyen iktisatçılar tarafından, ekonomik durgunluk, işsizlik ve enflasyon gibi sorunların çözümünde devlet müdahalesinin gerekli olduğu savunulmakta, kamu harcamalarının ve bütçe politikalarının ekonomik büyüme ve refah üzerindeki etkisine dikkat çekilmektedir (Kale, 2019, s. 15).

1.6.3. Neo-Klasik Yaklaşımda Bütçe Politikası

Neo-Klasik iktisat anlayışında, ekonominin daima tam istihdam dengesinde bulunduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede, genişletici nitelikte bir bütçe politikasının uygulanması durumunda, enflasyonist etkilerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olacağı ileri sürülmektedir. Bütçe politikalarının ekonomiye doğrudan müdahale aracı olarak değerlendirilmesi nedeniyle, söz konusu politikalar Neo-Klasik iktisatçılar tarafından benimsenmemektedir. Ayrıca, bütçe politikalarının gelir dağılımında denge sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanılmasının uygun olmadığı savunulmaktadır (Ejder, 2012, s. 56). Teoride bütçe açığının finansmanı amacıyla borçlanmaya başvurulması durumunda, piyasadaki faiz oranlarının

yükseldiği ve bunun sonucunda özel yatırımların azaldığı belirtilmektedir. Neo-Klasik yaklaşım kapsamında, kamu kesimi açıkları devamlılık özelliğine göre geçici ve sürekli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geçici kamu açıklarının ekonomi üzerindeki etkisinin daha sınırlı olduğu ve kısa vadede tasarrufları olumlu yönde etkileyebileceği ileri sürülürken, sürekli kamu açıklarının ise yatırımları azaltarak sermaye birikimi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği vurgulanmaktadır (Yegen, 2019, s. 182).

1.6.4. Post-Keynesyen Yaklaşımda Bütçe Politikası

Post-Keynesyen iktisadi yaklaşım, J. Hicks ve P. A. Samuelson tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımla genel dengenin fiyat değişimleri aracılığıyla sağlanacağı görüşü ile Keynesyen iktisadın gelir etkisi üzerinden yatırım ve diğer harcamalar yoluyla dengeye ulaşacağı düşüncesi bir araya getirilmektedir. Bu teoride, Keynesyen ve Neoklasik iktisat teorilerini sentezleyen farklı bir ekonomik bakış açısı ortaya konulmakta ve piyasanın kendiliğinden dengeye ulaşma kapasitesine ilişkin yeni bir değerlendirme yapılmaktadır (Blanchard ve Johnson, 2013, s. 245). Post-Keynesyen ekonomi anlayışında, kıt kaynakların sınırlı ihtiyaçlara nasıl tahsis edileceği sorusundan ziyade, ekonomik sistemin üretim ve dağıtım yoluyla oluşturduğu toplumsal artığın zaman içerisinde nasıl genişletilebileceği sorunsalı üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, bu genişleme sürecinin eşit bir şekilde gerçekleşmediği ve ekonomik sistemlerin doğal yapısını tahmin edilemez biçimde değiştirdiği de vurgulanmaktadır (Esen ve Yıldırım, 2020, s. 152).

1.7. Bütçe Politikasında Hedefler

Bütçe politikası çerçevesinde belirlenen ekonomik hedefler, makroekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın teşvik edilmesi, gelir ve servet dağılımında eşitliğin artırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi ve dış ödemeler dengesinin korunması gibi unsurları içermektedir. Bu hedeflerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, bütçenin toplam büyüklüğünün, harcama bileşenlerinin ve bu harcamaları finanse edecek gelir kaynaklarının dengeli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut gelir kaynaklarının harcamalarla uyumlu bir düzeyde olmaması durumunda, bütçe açığının nasıl finanse edileceğinin planlanması bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu doğrultuda, hükümetler tarafından bütçe açıklarını kapatmak amacıyla borçlanma veya para arzının artırılması gibi

yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Önemli olan nokta ise, bütçe açığının finansman yönteminin ekonomik hedeflerle uyumlu bir çerçevede seçilmesidir (Ulusoy, 2016, s. 264).

Eğer ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi, bütçe açıklarının sınırlandırılmasını gerektiriyorsa, bütçe açıklarının kademeli olarak azaltılmasına yönelik önlemlerin alınmasının ve maliyet-etkin enflasyon yönetimiyle birlikte borçlanma araçlarının kullanılmasının elzem olduğu belirtilmektedir. Eğer ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi, bütçe açıklarının sınırlandırılmasını gerektiriyorsa, bu doğrultuda bütçe açıklarının kademeli olarak azaltılmasına yönelik yapısal ve mali önlemlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu sürecin desteklenmesi amacıyla, enflasyonun kontrol altına alınmasına yönelik istikrarlı ve öngörülebilir politikaların uygulanması, aynı zamanda kamu finansmanının sürekliliğini sağlamak üzere borçlanma araçlarından dengeli ve sürdürülebilir biçimde yararlanılması zorunlu hâle gelmektedir. Öte yandan, deflasyonist bir ortam söz konusu olduğunda, bütçenin fazla vermesinden ziyade harcamaların artırılması ve bu harcamaların ekonomik aktiviteyi canlandıracak şekilde planlanması oldukça önemlidir. Bu süreçte, mali sistemin işlevselliğini artırmak amacıyla bankacılık sektörü ve diğer mali kuruluşlara yönelik destekleyici adımların atılması ve gerektiğinde para basma yöntemiyle finansmana başvurulması mümkün olabilmektedir. Ancak istikrar koşullarında, para arzına dayalı finansman yöntemlerinden uzak durulması gerektiği genel kabul görmektedir (Sönmez, 1994, s. 580).

Ekonomik istikrarın sağlanması, enflasyon ve deflasyon gibi dengesizliklerin önlenmesini gerektirmektedir. Bu tür makroekonomik istikrarsızlıklar, uzun vadeli büyüme ve kalkınmayı olumsuz yönde etkileyebileceği için bunlarla mücadele edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, bütçe politikası ile belirli bir hedefe ulaşılmaya çalışılırken diğer hedefler üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin, enflasyonla mücadele kapsamında bütçe açıklarının azaltılması veya bütçenin fazla vermesi gerektiği durumlarda, vergi gelirlerinin artırılmasına öncelik verilmesi gerektiği öne sürülmektedir. Ancak, dolaylı vergilerin vergi sisteminde ağırlıklı bir paya sahip olması durumunda, bu uygulamanın gelir eşitsizliklerini derinleştirebileceği ve toplumsal refahı olumsuz etkileyebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna karşılık, gelir dağılımında adaletin sağlanmasının ve bu dağılımın iyileştirilmesinin, bütçe politikalarının diğer önemli hedefleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Akan ve Ay, 2023, s. 213).

Günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonist süreçler çerçevesinde tüketim harcamalarının artması ve dolaylı vergilerin (tüketim vergileri) bütçe gelirlerindeki payının büyümesi, bütçe politikası hedefleri arasında çelişkilere neden olabilmektedir. Bu durum, bütçe politikalarının etkinliğini sınırlayan önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bütçe politikalarının kısa, orta ve uzun vadeli hedeflere göre şekillendirilmesi gerektiği dikkate alındığında ekonomik hedeflere erişebilmek için bütçe politikalarının, para politikası, faiz oranları ve döviz kuru gibi diğer ekonomik araçlarla uyumlu bir şekilde uygulanmasının zorunluluk arz ettiği ön plana alınması gereken bir noktadır (Tüğen, 2015, s. 394).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE YAŞANAN PANDEMİLER VE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN EKONOMİK ETKİLERİ

Salgın hastalıklar, insanlık tarihinin her döneminde toplumları derinden etkileyen temel dinamiklerden biri olmuştur. Ancak bu etkiler, toplumun tüm kesimlerinde homojen bir biçimde hissedilmemiş; sosyoekonomik yapı, yaş, cinsiyet ve coğrafi konum gibi değişkenler doğrultusunda farklı düzeylerde yaşanmıştır. Nitekim geniş çaplı salgınların, toplumsal yapıların dönüşüm sürecinde belirleyici roller üstlendiği görülmektedir. İnsanların yerleşik düzene geçmeleri, kentleşmenin yaygınlaşması ve nüfus yoğunluğunun artması, salgın hastalıkların etkilerini hem çeşitlendirmiş hem de derinleştirmiştir. Bu durum, yalnızca sağlık alanında değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da çok yönlü sonuçlar doğurmuştur. Salgın hastalıkların toplumsal etkilerine ilişkin farklı bakış açıları zaman içerisinde gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Özellikle 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, yalnızca sağlık sistemi üzerinde değil, aynı zamanda küresel ekonomi ve sosyal yaşam üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Çin gibi dünya ekonomisinin merkezinde yer alan ülkelerde görülen ekonomik durgunluk, küresel tedarik zincirlerini sekteye uğratarak diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri de doğrudan etkilemiştir (Türk vd., 2020, s. 614). Çalışmanın bu bölümünde tarihsel süreçte yaşanan pandemiler, Covid-19 pandemisi ve bu sürecin yarattığı ekonomik etkiler incelenecektir.

2.1. Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemiler

İnsanlık tarihi incelendiğinde, farklı dönemlerde çeşitli salgın hastalıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hastalıkların bulaşma yollarının uzun süre anlaşılamamış olması, toplumlar üzerindeki etkilerini daha da derinleştirmiştir. Salgınlar, yalnızca sağlık sistemlerini değil; aynı zamanda toplumsal yapıları, ekonomik dengeleri ve bireylerin

günlük yaşamlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Tarihsel süreçte kontrol altına alınamayan salgın ve bulaşıcı hastalıkların, bazı uygarlıkların ortadan kalkmasında, ekonomik ve sosyal yapının dönüşmesinde, hatta kimi zaman devletlerin çöküşünde belirleyici rol oynadığı görülmektedir (Eroğlu, 2020, s. 563). Bu bağlamda, aşağıda tarihsel süreçte bilinen salgın hastalıklar ve buna bağlı olarak gerçekleşen ölüm sayılarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Tarihsel Süreçte Salgınlar

Yıl	Salgın Adı	Tahmini Ölüm Sayısı
1889-1890	Rus Gribi	Yaklaşık 1 milyon
1918-1920	İspanyol Gribi	40-50 milyon
1957-1958	Asya Gribi (H2N2)	1-2 milyon
1981-	HIV/AIDS	35 milyon+
1997-2008	Kuş Gribi (H5N1)	192 (2003-2008)
2002-2004	SARS	770
2009-2010	Domuz Gribi (H1N1)	200.000
2014-2016	Ebola	11.000
2015- Günümüz	MERS	850
2019- Günümüz	Covid-19	7 milyondan fazla ölüm

Kaynak: DSÖ, 2024; Türk vd., 2020.

Rus Gribi (1889-1890): 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen ve literatürde “Asya Gribi” ya da “Rus Gribi” olarak da anılan 1889-1890 grip pandemisi, küresel düzeyde ciddi etkiler yaratmış ve yaklaşık 1 milyon kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Salgının ilk vakaları Mayıs 1889’da Rusya’da kaydedilmiş; ardından oldukça hızlı bir yayılım göstererek Aralık 1889’da Kuzey Amerika’ya, Şubat-Nisan 1890 döneminde Güney Amerika’ya, Şubat-Mart 1890’da Hindistan’a ve Mart-Nisan 1890’da Avustralya’ya ulaşmıştır (Brüssow ve Brüssow, 2021). Rus gribinin hızlı küresel yayılımı, ekonomik ve toplumsal etkilerin değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Nitekim salgın sonrasında, 1890 ve 1891 yıllarında birçok ülkede (özellikle Latin Amerika’da) pandeminin de etkili olduğu belirgin bir ekonomik durgunluk yaşanmıştır (Mitchener ve Weidenmier, 2007).

İspanyol Gribi (1918-1920): Artan nüfus yoğunluğu, yetersiz ve dengesiz beslenme, kitlesel göç hareketleri, hijyen koşullarındaki yetersizlikler, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler, sosyoekonomik eşitsizlikler ve silahlı çatışmalar, bulaşıcı hastalıkların yayılmasında temel belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Bu unsurların pek çoğunun aynı anda gözlemlendiği dönemlerden biri olan 1918-1920 yılları, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle örtüşen ve modern tarihin en yıkıcı salgınlarından biri olarak kabul edilen İspanyol Gribi pandemisine sahne olmuştur. Söz konusu pandemi, dünya genelinde milyonlarca insanın yaşamını yitirmesine neden olmuş aynı zamanda küresel düzeyde ekonomik yapıları da derinden etkilemiştir (Tekin, 2021, s. 338).

Yapılan araştırmalar, İspanyol Gribi'nin iş gücü arzını ciddi ölçüde azalttığını ve bu durumun kısa vadede ekonomik üretimi olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak son dönem çalışmalar, pandemiye bağlı ölüm oranlarındaki bölgesel farklılıkların, salgın sonrasındaki ekonomik toparlanma süreci üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle daha yüksek ölüm oranlarına sahip bölgelerde ekonomik gerilemenin daha uzun süreli ve kalıcı olduğu belirtilmektedir (Aassve vd., 2021).

Asya Gribi- H2N2 Virüsü (1957-1958): 1957 yılının Nisan ayında Hong Kong'da binlerce vakayla başlayan Asya Gribi salgını, yalnızca beş ay içerisinde küresel ölçekte yayılım göstermiştir. Bu pandemiye, kuş gribi ve insan gribi virüslerinin genetik birleşimi sonucu ortaya çıkan İnfluenza A (H2N2) alt türü neden olmuştur. Salgının etkisi özellikle gebeler, yaşlı bireyler ve önceden kalp ya da akciğer hastalığı bulunan kişilerde daha ölümcül seyretmiştir. Bu süreçte küresel ölü sayısının 1 ila 2 milyon arasında olduğu tahmin edilmiştir (Ahmadı vd., 2020, s. 94).

Salgın yönetiminde merkezi bir koordinasyon mekanizmasının eksikliği, yerel sağlık otoritelerinin farklı uygulamalar benimsemesine yol açmış; bu durum sağlık hizmetlerinin etkinliğini sınırlamıştır (Jackson, 2009). Asya Gribi, yalnızca sağlık alanında değil, ekonomik düzeyde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Diğer büyük pandemilerde olduğu gibi, bu salgın da iş gücü piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Dünya genelinde iş gücü büyüme oranları salgın öncesine kıyasla azalmış; buna paralel olarak birçok gelişmiş ekonomide işsizlik oranlarında artış gözlenmiştir (Türk vd., 2020, s. 621).

HIV/AIDS (1981-): İnsan immün yetmezlik virüsü (HIV), ilk kez 1976 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde tanımlanmış ve 1981 yılından bu yana küresel ölçekte ciddi bir halk sağlığı sorunu hâline gelmiştir. Bu tarihten günümüze kadar HIV/AIDS, dünya

genelinde 36 milyondan fazla insanın ölümüne neden olmuştur. Kontrol ve tedaviye yönelik önemli ilerlemelere rağmen, her yıl ortalama 1 milyon kişinin HIV/AIDS nedeniyle hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Parıldar, 2020, s. 23).

HIV/AIDS, özellikle 15–24 yaş arası çocuk ve genç kadınlarda yaygın olarak görülmekte olup, Sahra Altı Afrika başta olmak üzere birçok bölgede uzun vadeli demografik, ekonomik ve toplumsal etkiler yaratmaktadır. Diğer pandemilerle karşılaştırıldığında daha yavaş bir başlangıca ve daha uzun bir seyir sürecine sahip olmakla birlikte, HIV/AIDS'in sosyoekonomik etkileri oldukça derin ve kalıcı olmuştur. Pandeminin, bireylerin en üretken çağlarında etkili olması; iş gücü kayıplarına, bağımlılık oranlarında artışa ve özellikle yüksek oranda etkilenen bölgelerde kuşaklar arası yoksulluğun derinleşmesine yol açmıştır (Dieleman vd., 2018).

Ayrıca HIV/AIDS, Afrika'da ekonomik kalkınma üzerinde ciddi yapısal etkiler bırakmıştır. Pandeminin en belirgin etkilerinden biri kilit sektörlerdeki nitelikli iş gücünün kaybı yoluyla ekonomik üretkenliği azaltmasıdır. Diğer bir önemli etkisi ise, devletlerin sağlık sistemlerine yönelik harcamalarında ciddi artışlara yol açarak kamu maliyesi üzerinde baskı oluşturmıştır (Cohen vd., 2008).

Kuş Gribi (1997- 2008): Kuş gribi (Avian Influenza), ilk olarak 1997 yılında Hong Kong'da insanlarda tespit edilmiş ve küresel düzeyde bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. 2003-2008 yılları arasında dünya genelinde 192 kişinin ölümüne neden olan bu hastalık, insanlara genellikle enfekte hayvanlarla ya da bu hayvanların dışkı, burun salgısı gibi salgılarıyla bulaşmış yüzeylerle temas sonucu veya bu maddelerden havaya karışan virüslerin solunması yoluyla bulaşmaktadır. Her ne kadar insandan insana bulaşmanın oldukça nadir olduğu düşünülse de 1997 yılında Hong Kong'da ve 2003 yılında Hollanda'da görülen H7N7 tipi grip vakalarında sınırlı da olsa insandan insana bulaşma olduğuna dair bulgular elde edilmiştir (Çolakoğlu, 2010, s. 4). Hastalık yalnızca halk sağlığını tehdit etmekle kalmamış, aynı zamanda özellikle düşük ve orta gelirli Asya ülkelerinde önemli sosyoekonomik sorunlara da yol açmıştır. H5N1 kaynaklı salgınlar, kümes hayvancılığına bağımlı kırsal hanehalklarını doğrudan etkilemiş; ihracat kısıtlamaları ise özellikle bu sektöre dayalı ülkelerde döviz kayıplarına yol açmıştır. Dış ticaret dengelerinde yaşanan bozulmalar ve küresel pazar payındaki kayıplar, salgının yalnızca yerel değil aynı zamanda küresel ölçekte ekonomik istikrarsızlıklara yol açtığını göstermiştir (Dünya Bankası, 2006).

Sars (2002-2004): 2002 yılının sonlarında Çin'in Guangzhou kentinde ortaya çıkan Şiddetli

Akut Solunum Sendromu (SARS) salgını, kısa süre içinde çok sayıda ülkeye yayılarak küresel ölçekte ciddi bir halk sağlığı krizine dönüşmüştür. Yüksek bulaşıcılığı ve yaklaşık %10'lara varan vaka ölüm oranı ile SARS hem insan yaşamı hem de ekonomik yapı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. SARS virüsünün kaynağı büyük olasılıkla yarasalar ve misk kedileri gibi vahşi hayvanlardır. Bulaşma ise genellikle damlacık yoluyla veya salgılarla bulaşmış yüzeylere temas aracılığıyla gerçekleşmektedir (Koplan vd., 2013).

Salgının ekonomik etkileri çok boyutlu olmuştur. Enfeksiyona dair toplumsal korku ve belirsizlik, özellikle seyahat ve perakende hizmet sektörlerinde tüketici talebinde belirgin bir azalmaya yol açmıştır. Bulaşmanın hızı ve belirsizlik düzeyi, bireylerin sosyal etkileşimden kaçınmasına ve kamusal alanlardan uzak durmasına neden olmuş; bu durum, özellikle hizmet sektörünün baskın olduğu ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu Pekin ve Hong Kong gibi kentlerde ekonomik faaliyetlerde keskin düşüşlere yol açmıştır. Ayrıca hastalığın belirsiz doğası ve hükümetlerin yetersiz tepkileri, etkilenen ülkelere yönelik yatırımcı güvenini sarsmıştır. Her ne kadar doğrudan ölçülmesi güç olsa da yabancı yatırımcı güvenindeki azalma, özellikle Çin gibi küresel yatırım merkezlerinde sermaye akışları üzerinde kayda değer bir baskı yaratmıştır (Lee ve McKibbin, 2004).

H1N1 Domuz Gribi (2009-2010): 2009 yılının Mart ve Nisan aylarında, Meksika ve ABD'de yeni bir domuz kökenli influenza A (H1N1) virüsü (S-OIV) ortaya çıkmış ve yalnızca birkaç hafta içerisinde dünya genelinde 30'dan fazla ülkeye yayılmıştır. İnsanlar arasında hızlı bir şekilde bulaş göstermesi, Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi alarm seviyesini 5. aşamaya yükseltmesine neden olmuştur. Bu virüs, klasik domuz H1N1, Avrasya kökenli kuş H1N1 ve insan kaynaklı H3N2 virüslerinin genetik materyallerinin karmaşık bir biçimde yeniden birleşmesi sonucu oluşmuştur (Smith vd., 2009).

H1N1 virüsünün ölüm oranlarının nispeten düşük seyretmesi ve toplum genelinde paniğin sınırlı kalması, salgının halk sağlığı üzerindeki doğrudan etkilerini belirli ölçüde hafifletmiştir. Bununla birlikte, ekonomik etkiler özellikle kısa vadeli ve sektör bazlı olarak kendini göstermiştir. Salgın, insan hareketliliğine doğrudan bağlı olan turizm, ulaşım ve perakende sektörlerinde geçici fakat belirgin daralmalara yol açmıştır. Tüketici davranışlarında gözlenen temkinli yaklaşım, toplumsal etkileşimi azaltarak bazı hizmet sektörlerinde ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına neden olmuştur (Baldwin ve Mauro, 2020).

Ebola (2014- 2016): Ebola virüsü her ne kadar ilk kez 1976 yılında Demokratik Kongo

Cumhuriyeti’nde tanımlanmış olsa da küresel ölçekte en yıkıcı etkisini 2014 yılında Batı Afrika’da göstermiştir. Gine, Sierra Leone ve Liberya’da ortaya çıkan salgın, kısa sürede pandemik boyutlara ulaşarak yalnızca halk sağlığını değil, aynı zamanda bölge ekonomilerini derinden sarsmıştır. Salgının ölüm oranı ortalama olarak %50 seviyesinde seyretmiş ve sağlık sistemleri üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur (Kangami, 2021).

Ebola’nın ekonomik etkileri; salgının yoğunlaştığı bölgelerde tarım işçilerinin virüs bulaşma endişesiyle salgın bölgelerine gitmek istememesi, tarımsal faaliyetleri önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Bu durum, temel gelir kaynağı tarımsal ürünlere dayanan ülkeler ile kırsal kesimdeki üretici hanehalklarının ciddi gelir kayıpları yaşamasına yol açmıştır. Bununla birlikte salgın yalnızca tarımı değil, madencilik gibi diğer stratejik sektörleri de etkilemiştir. Seyahat ve hareket kısıtlamaları nedeniyle iş gücü akışının aksaması, Liberya gibi ülkelerde altın ve elmas madenciliği faaliyetlerinin azalmasına neden olmuştur. Salgının ekonomik yansımaları, yalnızca kısa vadeli üretim ve gelir kaybıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda bölgedeki yoksulluk oranlarının artmasına ve ekonomik toparlanma sürecinin yavaşlamasına da neden olmuştur (MercyCorps, 2019).

Mers (2015-): Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS), ilk olarak 2012 yılında Suudi Arabistan’da tanımlanan ve bir koronavirüs türü olan viral bir solunum yolu hastalığıdır. Arap Yarımadası’nda gözlenen ilk büyük ölçekli salgın, 2014 yılının ilkbaharında Suudi Arabistan’ın Cidde kentinde yaşanmış; Arap Yarımadası dışındaki en yaygın ve etkili salgını ise 2015 yılının Mayıs-Temmuz ayları arasında Güney Kore’de meydana gelmiştir (Ay, 2020, s. 159).

Salgın, doğrudan sağlık sistemi üzerinde baskı oluşturmalarının ötesinde, özellikle turizm ve hizmet sektörlerinde ciddi ekonomik kayıplara neden olmuştur. Güney Kore örneğinde olduğu gibi, yurt dışı ziyaretçilerin sayısındaki belirgin azalma, başta konaklama, yiyecek-içecek hizmetleri ve ulaşım sektörleri olmak üzere çeşitli hizmet alanlarında talep daralmasına yol açmıştır (Türk vd., 2020, s. 625). MERS salgınının toplam ekonomik maliyetinin yaklaşık 10 milyar dolar seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, bulaşıcı hastalıkların yalnızca sağlık alanında değil, hizmet odaklı ekonomiler başta olmak üzere çok çeşitli sektörlerde zincirleme ekonomik kayıplar yaratabileceğini ortaya koymaktadır (Tok, 2022, s. 37).

2.2. Covid-19 Pandemi Sürecinin Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Çin'in Wuhan kentinde 29 Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkan ve akciğerleri etkileyerek pnömoniye yol açan hastalık, hızla dünya çapında yayılmış ve küresel bir pandemi haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Şubat 2020 tarihinde Covid-19 olarak adlandırılan hastalığın ismi, CO ve VI harflerinin koronavirüsten (İngilizce Coronavirus), “D” harfinin İngilizcede hastalık anlamına gelen “disease” kelimesinden ve “19” ifadesinin ise vakaların ilk kez 2019 yılında görülmeye başlanmasına atıfta bulunmasından türetilmiştir (Demir vd., 2020, s. 81).

Covid-19'un dünya genelinde milyonlarca insanı etkilediği ve ciddi can kayıplarına yol açtığı bilinmektedir. 15 Eylül 2024 tarihi itibarıyla, pandeminin başlangıcından bu yana küresel olarak DSÖ'ye bildirilen doğrulanmış vaka sayısının 776 milyondan fazla olduğu ve toplam ölüm sayısının 7 milyonu aştığı belirtilmiştir. İlk Covid-19 aşısı 20 Temmuz 2020 tarihinde piyasaya sürülmüş olup, bugüne kadar toplamda 13,64 milyar doz aşının uygulandığı kaydedilmiştir. Pandemi sürecinde ölüm oranlarının azalmasında özellikle kısıtlamaların uygulanması ve aşılama sürecinin hızla başlaması önemli bir rol oynamıştır. Sosyal mesafe ve hijyen kurallarının sıkı bir şekilde uygulanması ile virüsün yayılma hızı azaltılmış ve böylece sağlık sistemlerine daha az yüklenilerek tedavi süreci daha etkin şekilde yönetilmiştir. Bu süreçte, bilim insanlarının yoğun aşı çalışmalarının hızla ilerlediği ve toplumların bağışıklık kazanmasına katkıda bulunarak ölüm oranlarının düşmesini sağladığı görülmüştür. Bu süreçte halkın iş birliğinin, virüsün yayılmasını önleme konusunda kritik bir faktör olduğu belirtilmektedir (DSÖ, 2024).

Covid-19'un neden olduğu sağlık krizinin yalnızca fiziksel sağlıkla sınırlı kalmadığı, ekonomik, sosyal, toplumsal ve psikolojik krizlere de yol açtığı ifade edilmektedir. Pandemi sadece bir sağlık sorunu olmanın ötesinde küresel ölçekte derin bir etkiye neden olmuştur. Sağlık sistemlerinde aşırı yüklenmeler yaşanmış, hastanelerin kapasite sınırlarına dayanması ve sağlık çalışanlarının büyük baskı altında çalışması pandemi sürecinin temel sağlık etkileri arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra, Covid-19'un yayılmasını engellemek amacıyla uygulanan kısıtlamalar ve karantina tedbirleri ekonomik faaliyetlerde ciddi duraklamalara sebep olmuştur. Özellikle iş dünyası, turizm, perakende ve hizmet sektörleri ciddi zarar görmüş, işsizlik oranları artmış ve yoksulluk seviyesi yükselmiştir (Soylu, 2020, s. 171).

Ekonomik daralma yalnızca bireyler ve işletmelerle sınırlı kalmamış, bunun yanı sıra ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerini de olumsuz etkilemiştir. Pandeminin ekonomik

etkileriyle mücadele edebilmek amacıyla ülkeler tarafından büyük mali teşvik paketleri ve destek programları uygulanmıştır. Ayrıca, pandemi sürecinde eğitim sektörü büyük bir dönüşüm yaşamış, yüz yüze eğitimin yerine çevrimiçi eğitim ve uzaktan çalışma uygulamaları hızla benimsenmiştir (Adıgüzel, 2021, s. 192).

İzlenen politikalar bağlamında bakıldığında, Covid-19'a karşı mücadele sürecinde genişletici maliye politikalarının yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Salgının ekonomik etkilerini hafifletmek ve toparlanma sürecini hızlandırmak amacıyla hükümetler tarafından maliye politikaları aktif şekilde devreye sokulmuş; büyük teşvik paketleri, kamu harcamaları ve vergisel kolaylıklar gibi araçlar kullanılarak ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, ekonomik daralmanın önlenmesi, işsizlik oranlarının kontrol altında tutulması ve tüketici talebinin desteklenmesi amacıyla kamu harcamaları artırılmış, düşük faiz oranlarıyla kredi temini kolaylaştırılmış ve borçlanma politikaları genişletilmiştir. Bu politikalar, hem kısa vadede ekonomik krizle mücadele etmeyi hem de uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi sağlamayı hedeflemiştir (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 125).

Özellikle, özel sektörün finansman ve istihdam yapısının bozulmamasına yönelik atılan adımların, ekonominin temel taşlarını oluşturan işletmelerin hayatta kalmasını sağlamaya yönelik kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda, çeşitli devlet destekleri, düşük faizli krediler, vergi ertelemeleri ve istihdamı koruma programları gibi tedbirlerle özel sektör ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve mikro işletmelerin korunması amacıyla yapılan yardımlar, iş gücü kaybını engellemek ve işletmelerin kapanmasını önlemek adına büyük önem taşımıştır. Ayrıca, istihdamın korunabilmesi için işsizlik sigortası sistemleri güçlendirilmiş ve geçici iş kayıplarına karşı devlet destekleri sağlanmıştır (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 126). Pandemi sürecinde küresel tedarik zincirlerinde ciddi aksaklıklar yaşanmış ve bu durum dünya genelindeki birçok şirketi doğrudan olumsuz etkilemiştir. Üretim süreçlerinde yavaşlamalar meydana gelmiş, lojistik operasyonlarında aksaklıklar yaşanmış ve hammadde teminindeki zorluklar küresel ticaretin sekteye uğramasına neden olmuştur (Baldwin ve Tomiura, 2020, s. 5). O dönem için küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük sermaye gruplarına kıyasla daha savunmasız hale gelmesi ve bu durumun istihdam piyasasında ciddi daralmalara yol açması yaşanan diğer gelişmelerdendir (OECD, 2020a).

Tüketici davranışları açısından ise ekonomik belirsizlik ve iş güvencesinin azalması nedeniyle tüketicilerin harcama alışkanlıklarında değişim gözlemlenmiştir. İnsanlar daha

çok tasarrufa yönelmiş ve harcamalarını yalnızca temel ihtiyaçlarla sınırlamışlardır. Bu değişim, perakende sektörü ve hizmet endüstrisinde büyük çöküşlere neden olmuş ve birçok işletmenin ayakta kalma mücadelesi vermesine yol açmıştır (Acar ve Alpay, 2024, s. 60). Bunun yanı sıra küresel finans piyasalarında büyük dalgalanmalar yaşanmış, borsalarda ciddi kayıplar meydana gelmiş ve yatırımcılar belirsizlik nedeniyle güvenli liman arayışına girmişlerdir (Dünya Bankası, 2020). Yaşanan pandemi nedeniyle Uluslararası Para Fonu (IMF) küresel büyüme tahminlerinde önemli revizyonlar gerçekleştirmiştir. Pandeminin etkisiyle işsizlik oranlarının artması, borç seviyelerinin yükselmesi ve ticaretin yavaşlaması IMF'nin küresel büyüme tahminlerini büyük ölçüde etkilemiştir (IMF, 2020a). Özellikle düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerin pandemi sürecinde daha ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2020).

Tablo 2. Dünyanın En Büyük 15 Ekonomisinde Covid-19 Vakası ve Ölüm İstatistik Oranları (29 Ocak 2020 tarihinden itibaren)

Ülke/Dünya	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölümler	Toplam Kurtarılan	Vaka/1M Nüfus	Ölümler/1M Nüfus	Nüfus
Dünya	704.753.890	7.010.681	675.619.811	90.413	899.4	
Amerika	111.820.082	1.219.487	109.814.428	333.985	3.642	334.805.269
Hindistan	45.035.393	533.570	Yok	32.016	379	1.406.631.776
Fransa	40.138.560	167.642	39.970.918	612.013	2.556	65.584.518
Almanya	38.828.995	183.027	38.240.600	462.891	2.182	83.883.596
Brezilya	38.743.918	711.380	36.249.161	179.908	3.303	215.353.593
Güney Kore	34.571.873	35.934	34.535.939	673.523	700	51.329.899
Japonya	33.803.572	74.694	Yok	269.169	595	125.584.838
İtalya	26.723.249	196.487	26.361.218	443.445	3.261	60.262.770
Birleşik Krallık	24.910.387	232.112	24.678.275	363.666	3.389	68.497.907
Rusya	24.124.215	402.756	23.545.818	165.454	2.762	145.805.947
Türkiye	17.232.066	102.174	Yok	201.399	1.194	85.561.976
İspanya	13.914.811	121.760	13.762.417	297.840	2.606	46.719.142
Avustralya	11.853.144	24.414	11.820.014	454.687	937	26.068.792
Vietnam	11.625.195	43.206	10.640.971	117.481	437	98.953.541

Kaynak: Worldometer,2024. <https://www.worldometers.info/>

Tablo 2 incelendiğinde, dünya genelindeki en gelişmiş 15 ekonominin Covid-19 pandemisinden farklı düzeylerde etkilendiği görülmektedir. Bu farklılığın, ülkelerin ekonomik güçleri ile sağlık sistemlerinin kapasitesine bağlı olarak şekillendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, salgından en fazla etkilenen ülkelerin, söz konusu 15 büyük ekonomi arasında yer alan ve pandemiye bağlı ölüm sayılarında ilk sıralarda bulunan ülkeler olduğu belirlenmiştir.

Salgının etkisinin her ülkede farklı zaman dilimlerinde başladığı gözlemlendiğinden, ölüm sayıları ve sıralamaları da bu duruma bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Örneğin; İtalya ve İspanya gibi ülkelerde pandeminin erken dönemlerinde hızla artan vaka sayıları ve ölümler kaydedilirken, Güney Kore ve Vietnam gibi bazı ülkelerde salgının erken aşamalarda kontrol altına alındığı görülmüştür. Ayrıca, ülkelerin sağlık sistemlerinin kapasitesinin, erken müdahale stratejilerinin, aşı dağıtım süreçlerinin ve halk sağlığı politikalarının etkinliğinin, bu sıralamanın oluşmasında belirleyici bir faktör olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, pandeminin başlangıç dönemi, izlenen süreç ve ülkelerin aldığı önlemler, Covid-19 ile mücadelede ülkelerin gösterdiği başarıları düzeyini ve ölüm oranlarına ilişkin sıralamaları doğrudan etkilemiştir (Lim vd., 2023).

2.3. Covid-19 Pandemisinin Dünya Ekonomisine Etkisi

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla birlikte, salgının yayılmasını engellemek amacıyla dünya genelinde kapsamlı karantina önlemleri uygulanmıştır. Bu kapsamda alınan tedbirlerin, ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı gözlemlenmiştir. Özellikle Çin'in sanayi üretiminde belirgin bir düşüş meydana gelmiş ve bu durum küresel tedarik zincirleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. 2020 yılının Ocak ve Şubat aylarında Çin'deki sanayi üretimi, önceki dönemlere kıyasla % 15'in üzerinde bir azalma göstermiştir. Çin ekonomisinde yaşanan bu daralma, küresel üretim süreçlerinde aksamalara neden olmuştur (Şanlı, 2020, s. 599).

Salgının küresel ekonomiye olan etkisi, özellikle uluslararası ticaret, tedarik zincirleri ve finansal piyasalar üzerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Küresel ticaretin aksaması, üretimde düşüşe, iş gücü piyasalarında daralmaya ve ekonomik büyüme oranlarının keskin bir şekilde yavaşlamasına neden olmuştur. Birçok ülke, ekonomilerini koruma altına almak amacıyla genişletici para ve maliye politikaları uygulamak zorunda kalmış, merkez bankaları

likiditeyi artırıcı önlemler almış ve hükümetler geniş çaplı destek paketleri açıklamıştır. Buna rağmen, küresel tedarik zincirlerindeki bozulmalar, hammadde ve ara mal tedarikinde yaşanan aksaklıklar ve uluslararası lojistik ağlarında meydana gelen kesintiler gibi unsurlar ekonomik toparlanma sürecini zorlaştırmıştır (Ülger Danacı, 2022, s. 104).

Önceki salgınlardan elde edilen deneyimler, Covid-19'un olası ekonomik etkileri hakkında fikir edinilmesini sağlamıştır. Örneğin HIV/AIDS virüsü; haneleri, işletmeleri ve hükümetleri çeşitli yollarla etkilemektedir. Bu etkiler arasında; işgücü arzında değişimler, işgücü verimliliğinin azalması, hane gelirlerindeki düşüş, işletmelerin artan maliyetleri ve çalışan eğitimi için yapılan yatırımlardan vazgeçilmesi, kamu sektöründe sağlık harcamalarının artması ve hastalık nedeniyle engelli bireyler ile yetim kalan çocuklara yönelik kamu desteğinin artması gibi etkiler sayılabilir (Haacker, 2004). Bu bağlamda, bulaşıcı hastalıkların yalnızca sağlık üzerinde değil, ekonomik sistemin tüm bileşenleri üzerinde uzun vadeli etkiler yarattığı vurgulanabilir (McKibbin ve Fernando, 2020). Covid-19 salgınının küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde finansal piyasa endekslerindeki dalgalanmaların önemli bir yeri olduğu ifade edilebilir. Salgının başlangıç döneminde gerçekleştirilen ekonomik analizler büyük ölçüde Çin ekonomisinde meydana gelebilecek zararlar ve bu zararların küresel ekonomi üzerindeki olası etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, salgının Mart 2020 itibarıyla pandemi olarak ilan edilmesi ve küresel ölçekte hızla yayılması, ekonomik değerlendirmelerin kapsamını genişletmiştir. Bu noktada Avrupa, Amerika ve Asya ekonomilerini de içeren çok boyutlu analizlerin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Pandemi, küresel tedarik zincirlerinden ticarete, işgücü piyasalarından finansal piyasalara kadar ekonominin birçok alanında derin etkiler yaratarak bir kriz ortamı oluşturmuştur. Bu durum, ülkelerin ekonomik önlemlerini yeniden şekillendirmelerine ve uluslararası iş birliği ile politika koordinasyonuna yönelmelerine neden olmuştur (Adıgüzel, 2021, s. 192).

Pandeminin etkileri, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık göstermiş ve mevcut yapısal sorunları daha da derinleştirmiştir (McKibbin ve Fernando, 2020). Ancak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu krize karşı gösterdiği direnç düzeylerinin farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir. Gelişmiş ülkeler, daha sağlam ekonomik yapıları ve genişletici maliye politikaları sayesinde krizle mücadelede daha başarılı olmuşlardır. Hâlbuki gelişmekte olan ülkeler sınırlı mali kapasiteye ve yapısal zorluklara sahip olmaları nedeniyle daha uzun süreli ekonomik daralmalar yaşamışlardır (IMF, 2022a).

Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde sağlık sistemlerinin daha iyi donanımlı ve finansal olarak daha güçlü olmasına rağmen, Covid-19 pandemisinin hastaneler üzerinde yoğun bir baskı oluşturduğu ve sağlık sistemlerinin kapasitesini zorladığı tespit edilmiştir (OECD, 2020). Özellikle yoğun bakım ünitelerinde yatak doluluk oranları hızla artmış, sağlık çalışanlarının iş yükü önemli ölçüde yükselmiş ve tıbbi malzeme temininde aksaklıklar yaşanmıştır. Bunun sonucunda, birçok gelişmiş ülkenin sağlık sisteminde ciddi zorluklarla karşılaştığı ve olağan hizmet kapasitesinin yetersiz kaldığı görülmüştür (OECD, 2023a). Pandemi sürecinde sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla hükümetler tarafından ek bütçeler ayrılmış, tıbbi personel sayısının artırılmasına yönelik politikalar uygulanmış ve tele-sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmıştır (OECD, 2023b).

Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde sağlık sistemlerinin hâlihazırda yetersiz olduğu, Covid-19 pandemisinin bu sistemler üzerindeki baskıyı artırarak çökme noktasına getirdiği ve ölüm oranlarının daha yüksek seviyelere ulaşmasına neden olduğu belirtilmiştir (DSÖ, 2021). Bu durumun temelinde; altyapı eksiklikleri, yetersiz tıbbi ekipman ve sağlık personeli yetersizliği gibi kronik sorunlar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerde aşılama süreçleri gelişmiş ülkelere kıyasla daha yavaş ilerlemiş, halk sağlığı politikalarının uygulanmasında çeşitli engellerle karşılaşmış ve nihayetinde sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler ile birlikte pandeminin etkileri daha da derinleşmiştir (Baş ve Sur, 2023, s. 107). Tüm bu faktörler birlikte ele alındığında, gelişmekte olan ülkelerde sağlık krizinin yalnızca sağlık sektörünü etkilemekle kalmayıp, uzun vadeli olumsuz etkiler yaratarak toplumsal ve ekonomik yapılar üzerinde derinleşen sorunlara yol açtığı ifade edilebilir (Ergenay ve Şataf, 2021, s. 14).

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise, gelişmekte olan ülkeler Covid-19'un etkilerini daha ağır bir şekilde hissetmişlerdir. Ayrıca küresel finansal dalgalanmalar nedeniyle döviz kurlarında ani değişimler yaşanmış ve bu durum ekonomik kırılganlığı artırmıştır. Aynı zamanda, pandemi sürecinde ülkeler arasında ekonomik dayanışma ve küresel iş birliği ihtiyacı daha belirgin hale gelmiş ve uluslararası kuruluşlar ile devletlerin koordineli hareket etme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları tarafından gelişmekte olan ülkelere kredi paketleri sunulmuş ve ekonomik istikrarın korunması amaçlanmıştır (Ülger Danacı, 2022, s. 106).

2.3.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bu faktörlerden biri olan küreselleşme olgusu gerek ekonomik büyümeye olan katkısı gerekse ekonomik büyüme ile arasındaki nedensellik ilişkisi açısından giderek daha fazla araştırma konusu hâline gelmektedir (Ürüt Saygın, 2020, s. 1335). Özellikle son yıllarda yaşanan küresel krizler, bu ilişkiyi daha da görünür kılmıştır. Nitekim, Covid-19 pandemisi küresel ekonomik büyüme oranlarında büyük değişimlere neden olmuştur. Dünya genelinde ekonomik daralmalar yaşanmış, ancak toparlanma süreci ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Çin gibi bazı ülkeler pozitif büyüme kaydederken, Avrupa ve Amerika ekonomileri büyük ölçüde daralmıştır. Bu bağlamda, pandeminin uzun vadeli ekonomik etkilerinin, özellikle sürdürülebilir büyüme ve maliye politikalarının etkinliği açısından değerlendirilmesi oldukça önem taşımaktadır (Göze Kaya, 2020, s. 232). Covid-19 pandemisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri sektörel düzeyde büyük farklılıklar göstermiştir. Hizmet sektörünün; özellikle turizm, havayolu taşımacılığı ve eğlence endüstrisi gibi alanlarının pandemiden en ağır etkilenen sektörler arasında yer aldığı tespit edilmiştir (Pehlivan vd., 2021, s. 107).

Pandemi öncesinde, 2020 yılı için küresel ekonomide yaklaşık %3 oranında bir büyüme öngörülmekte idi. Ancak, Covid-19 pandemisinin hızla yayılması bu beklentilerin tersine dönmesine neden olmuş ve dünya genelinde ekonomik büyümede ciddi daralmalar yaşanmıştır. Örneğin, 2020 yılında Birleşik Krallık ekonomisinin %9,9 oranında, İtalya ekonomisinin ise %8,9 oranında küçüldüğü belirlenmiştir. Buna karşılık, pandeminin ilk ortaya çıktığı ülke olmasına rağmen Çin ekonomisi, 2019 yılında kaydettiği %6,1'lik büyüme oranından belirgin şekilde gerilemesine rağmen, 2020 yılında %2,3 oranında pozitif büyüme kaydederek birçok ülkenin aksine negatif ekonomik daralma yaşamamış ve bu yönüyle küresel ölçekte ayırtan bir performans sergilemiştir. Bu veriler, Covid-19'un küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin ülkeler ve sektörler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymuş ve ekonomik kırılganlıkları azaltmaya yönelik politika uygulamalarının önemini vurgulamıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022, s. 129). Buna karşılık; e-ticaret, dijital hizmetler ve sağlık teknolojileri gibi alanlarda kayda değer büyümelerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler, ekonomik dönüşüm süreçlerini hızlandırmış ve dijitalleşmenin ekonomik büyümedeki rolünü artırmıştır. Pandemi sonrası dönemde, sürdürülebilir refah için dijitalleşme, yeşil ekonomi ve inovasyona dayalı büyüme modellerine yönelme gereği vurgulanmıştır (Pehlivan vd., 2021, s. 107).

Gelişmiş ülkelerde salgın nedeniyle uygulanan kapanmalar ve ekonomik daralmalar, büyük bir ekonomik durgunluğa yol açarken, gelişmekte olan ülkelerde bu etkiler daha uzun süreli ve derin olmuştur (IMF, 2022a). Özellikle gelişmiş ülkelerde, hükümetler tarafından sağlanan mali teşvikler ve genişleyici para politikaları sayesinde ekonomik toparlanma 2021 yılında hızlanmıştır. Ancak, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha uzun sürmüştür (OECD, 2021a). Maliszewska vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, pandeminin gelişmekte olan ülkelere uzun vadeli büyüme oranlarını daha derin biçimde etkilediği ve bu ülkelerdeki ekonomik dengesizlikleri artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sınırlı mali kapasiteye sahip olmaları nedeniyle, pandeminin olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik kapsamlı mali ve parasal genişleme politikalarını hayata geçirmekte ciddi güçlüklerle karşılaşmalarından kaynaklanmıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek işsizlik oranları, düşük yatırım seviyeleri ve zayıf kurumsal yapılar ekonomik toparlanmada daha kırılgan ve uzun süreli olmuştur (Dünya Bankası, 2022a). Pandemi sürecinde küresel tedarik zincirlerindeki bozulmalar gelişmekte olan ülkeleri orantısız bir şekilde etkilemiş ve üretim süreçlerinde kesintilere neden olmuştur (IMF, 2021a). Bu durum, gelişmekte olan ülkelere gelir eşitsizliğini artırmış, sosyal refahı azaltmış ve sürdürülebilir büyümeyi tehdit etmiştir (OECD, 2022a). Seçili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranları, Covid-19 pandemisinin etkilerini yansıtmaktadır. IMF'nin 2023 yılı Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'na göre, 2020 yılında tüm ülkelerde önemli bir daralma yaşanırken, 2021 yılında toparlanma görülmüştür (IMF, 2023a). Tablo 3'te seçili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranları verilmiştir.

Tablo 3. Seçili Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin 2019-2023 Ekonomik Büyüme Oranları (%)

Ülke	2019	2020	2021	2022	2023
ABD	2,3	-3,4	5,7	2,1	1,9
Almanya	0,6	-4,6	2,6	1,8	-0,3
Çin	6,1	2,3	8,1	3,0	5,2
Hindistan	4,2	-7,3	8,9	6,1	6,5
Brezilya	1,1	-4,1	4,6	2,9	2,1

Kaynak: IMF, 2023a. *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO>

Tablo 3 incelendiğinde, Covid-19 pandemisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranları üzerinde farklı etkiler yarattığı görülmektedir. 2020 yılında, küresel ölçekte tüm ülkelerde ekonomik büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşanırken, Çin ekonomisi büyüme hızında belirgin bir yavaşlama göstermesine rağmen %2,3 oranında pozitif büyüme kaydederek, büyük ekonomiler arasında büyümeye devam edebilen tek ülke olma özelliği göstermiştir. Gelişmiş ülkeler arasında yer alan ABD ve Almanya'nın 2020 yılında sırasıyla %3,4 ve %4,6 oranında daraldığı, ancak 2021 yılında ekonomik toparlanma sürecine girerek pozitif büyüme oranlarına ulaştıkları gözlemlenmiştir. Özellikle Çin'in pandemi sürecinde uyguladığı sıkı politikalar sayesinde 2020 yılında %2,3 büyüme kaydettiği ve 2021 yılında ise %8,1 gibi yüksek bir orana ulaştığı belirlenmiştir. Bu durum, Çin'in ekonomik toparlanma sürecini diğer ülkelerden daha hızlı gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Hindistan'ın 2020 yılında %7,3'lük bir daralma yaşadığı ancak 2021 yılında %8,9 büyüme oranına ulaşarak hızlı bir toparlanma gösterdiği anlaşılmaktadır. Brezilya ise pandemiden kaynaklı olarak 2020 yılında %4,1 oranında küçülmüş, ancak sonraki yıllarda istikrarlı bir büyüme eğilimi sergilemiştir.

2022 ve 2023 yıllarına bakıldığında, ekonomik toparlanmanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı hızlarda gerçekleştiği görülmektedir. ABD ve Almanya'da toparlanmanın yavaşladığı, özellikle Almanya'nın 2023 yılında negatif büyüme kaydettiği dikkat çekmektedir. Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin 2022 ve 2023 yıllarında büyümeye devam ettiği, ancak büyüme oranlarının pandemi sonrası dönemde yavaşladığı belirlenmiştir. Bu veriler, pandeminin küresel ekonomi üzerindeki uzun vadeli etkilerini ortaya koymakta ve ekonomik kırılganlıkları azaltmaya yönelik uygulanan politika tedbirlerinin önemini vurgulamaktadır.

2.3.2 İstihdam Üzerindeki Etkileri

Pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalar nedeniyle birçok kişi işini kaybetmiş veya gelirlerinde ciddi düşüşler yaşamıştır. Karantina önlemleri ve işletmelerin kapanması, firmaların çalışanlarına maaş ödeyememesine yol açmış ve bu durum, birçok ülkede yoksulluk oranlarının artmasına neden olmuştur (Kartseva ve Kuznetsova, 2020). İşsizlik oranlarındaki artış yalnızca ekonomik sonuçlar doğurmamış, aynı zamanda sosyal etkiler de meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra yüksek işsizlik oranlarının, yoksulluk ve gelir eşitsizliği seviyelerinde artışa neden olduğu, ayrıca suç oranlarının yükselmesine yol açtığı

tespit edilmiştir (Voßemer vd., 2018). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2021a) tarafından yayımlanan raporda, Covid-19 pandemisinin iş gücü piyasaları üzerinde önemli etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Raporda, çalışma saatlerinde önemli ölçüde azalma yaşandığı ve istihdam kayıplarının meydana geldiği belirtilmektedir. Covid-19 pandemisinin yaşandığı dönemde, 2009 küresel finansal krizine kıyasla daha büyük kayıpların yaşandığı ortaya konmuş olup, küresel çalışma saatlerinin yaklaşık %9'unun kaybedildiği ve bu durumun yaklaşık 255 milyon tam zamanlı işe eşdeğer bir istihdam kaybına neden olduğu ifade edilmiştir. Pandeminin en olumsuz etkilerinden bir diğeri ise küresel iş gücü gelirinde yaşanan büyük düşüşler olduğu ortaya koyulmuştur. Küresel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) %4,4'üne eşdeğer bir gelir kaybının yaşandığı rapor edilmiştir. Özellikle kadın çalışanların ve genç işçilerin (15-24 yaş), pandemi sürecinden erkek çalışanlara kıyasla daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. Genç işsizlik oranının %8,7'ye yükseldiği, yetişkin işsizlik oranının ise %3,7 seviyesinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Pandemi sürecinde gelişmiş ülkelerde dâhi işsizlik oranlarının yükseldiği görülmektedir. Örneğin, ABD'de işsizlik oranı 2020 yılının ikinci çeyreğinde %3,5 seviyesinden %14,8'e kadar yükselmiş ve bu durum işgücü piyasasında ciddi bir daralmaya yol açmıştır. Avrupa ülkelerinde ise benzer şekilde hükümetler işgücü piyasalarını desteklemek amacıyla kısa çalışma ödeneklerini ve işsizlik yardımlarını artırmıştır (BBC, 2020). Ekonomik toparlanmanın hızlanabilmesi için hükümetlerin uzun vadeli istihdam stratejiler geliştirmesi ve işgücü piyasalarını destekleyici yapısal reformlar uygulaması gerekmektedir. Covid-19 işgücü piyasalarını küresel ölçekte sarsmış ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri farklılıklar göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde hükümetler iş kayıplarını önlemek amacıyla geniş kapsamlı teşvik paketleri açıklamış, buna karşın gelişmekte olan ülkelerde bu tür önlemler daha sınırlı kalmış ve işsizlik oranları daha dramatik bir şekilde artmıştır (ILO, 2021b).

Tablo 4'te verilen seçili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işsizlik oranları incelendiğinde, Covid-19 pandemisinin işgücü piyasaları üzerindeki etkilerinin ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2020 yılında, pandeminin iş gücü piyasalarına olan etkisi ciddi boyutlara ulaşmış ve işsizlik oranları birçok ülkede kayda değer ölçüde artmıştır. ABD'de çalışanların %20'si işlerini kaybetmiş, Almanya'da ise bu oran %5 seviyesinde kalmıştır. Bu farkın temelinde, ülkeler tarafından uygulanan işgücü piyasası politikalarının belirleyici bir unsur olduğu değerlendirilmektedir. Almanya'da uzun süredir yürürlükte olan kısa çalışma (Kurzarbeit) programı sayesinde iş kayıpları daha düşük

seviyelerde kalmıştır. Bu sistem kapsamında, çalışanların %34'ü işten çıkarılmak yerine kısa çalışma programına dâhil edilerek çalışma saatleri azaltılmıştır. Buna karşılık, ABD'de çalışanların %25'i ücretsiz izne (furlough) çıkarılmıştır (Adams-Prassl vd., 2020).

Tablo 4. Seçili Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin İşsizlik Oranları (%)

Ülke	2019	2020	2021	2022	2023
ABD	3,7	14,8	5,4	3,7	3,5
Almanya	3,0	4,5	3,6	3,0	2,8
Çin	3,6	4,2	4,0	3,8	3,7
Hindistan	5,3	10,1	7,9	7,2	6,8
Brezilya	11,9	13,5	12,1	9,8	8,9

Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünüm, 2023a. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>

2021 ve 2022 yıllarında ekonomik toparlanma süreci hız kazanmış, işsizlik oranlarında azalma kaydedilmiştir. Ancak, işsizlik oranlarının pandemi öncesi seviyelere tam anlamıyla geri dönemediği tespit edilmiştir. 2023 yılı itibarıyla işsizlik oranlarında düşüş eğilimi gözlemlenmekle birlikte gelişmekte olan ülkelerde, özellikle Brezilya ve Hindistan gibi ekonomilerde, işsizlik seviyelerinin görece yüksek kalmaya devam ettiği görülmektedir.

Pandemi sonrası işsizlik oranları gelişmiş ülkelerde hızlı bir toparlanma göstermiş, ancak gelişmekte olan ülkelerde yüksek seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Bu farklılığın, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin yaygın olması ve sosyal güvenlik sistemlerinin zayıflığı ile doğrudan ilişkili olduğu ifade edilmektedir (ILO, 2022a).

Ülkeler arasındaki farklılığın temel nedenleri arasında uygulanan çalışma politikaları, mali destek programları ve ekonomik yapılar yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerde hükümetler, geniş kapsamlı mali teşvik paketleri ve işsizlik sigortası gibi destek mekanizmaları ile iş gücü piyasalarını hızla canlandırırken, gelişmekte olan ülkelerde mali desteklerin sınırlı olması ve iş güvencesinin yetersizliği nedeniyle toparlanma sürecinin daha uzun ve kırılgan olduğu değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, pandeminin neden olduğu ekonomik şokların etkilerini azaltmak ve işgücü piyasalarının dayanıklılığını artırmak amacıyla uzun vadeli istihdam stratejilerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal güvenlik ağlarının

güçlendirilmesi ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik reformların hayata geçirilmesi, ekonomik iyileşmenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.3.3. Dış Ticaret Üzerindeki Etkiler

Dış ticaretin kapsamı, üretim süreci açısından ihracat sektörünü, tüketim süreci açısından ise ithalat sektörünü doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Covid-19 pandemisi, üretim ve tüketim boyutları göz önünde bulundurulduğunda, dış ticaret üzerindeki etkilerini daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği üzere, salgının ilk ortaya çıktığı bölgeler küresel üretim merkezleri ile hammadde tedarikinin sağlandığı Çin ve çevresindeki ülkeler olmuştur. Bu bölgelerdeki fabrikaların faaliyetleri durdurulmuş ve tedarik zincirinde ciddi aksaklıklar meydana gelmiştir. Söz konusu aksaklıklar hem Çin’de hem de Çin’den hammadde ithal ederek üretimini sürdüren ülkelerde önemli üretim kayıplarına yol açmıştır. Bunun sonucunda, ihracat odaklı sektörler büyük ölçüde zarar görmüş ve ekonomik daralma hız kazanmıştır. Bu bağlamda, tüketim boyutunda da benzer bir eğilim gözlemlenmiştir. Özellikle temel ihtiyaçlar dışındaki sektörlerde talep önemli ölçüde azalmış, tüketicilerin büyük oranda evde kalması ve belirsizlik ortamının etkisiyle birçok sektörde daralma yaşanmıştır. Gıda ve sağlık ürünleri gibi zorunlu tüketim kalemleri dışında, diğer ürün gruplarına yönelik talepte ciddi düşüşler kaydedilmiş, bu durum özellikle hizmet sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim, birçok ekonomide GSYH’nin önemli bir kısmını oluşturan hizmet sektöründe yaşana bu daralma, pandeminin ekonomik etkilerinin en görünür yansımalarından biri olmuştur (Şanlı, 2020, s. 600).

Covid-19 pandemisinin dış ticaret üzerindeki etkileri ortaya çıkmaya başladıkça, bazı büyük ekonomilerin salgından ciddi şekilde etkilenmesi nedeniyle ticaret faaliyetlerinde belirli dönemlerde durma noktasına gelinmiştir. Salgının insani boyutunda vaka sayılarının ve hayatını kaybedenlerin sayısı sürekli artmış, dış ticaret birçok ülke yönetimi tarafından ekonomik destek politikalarının dışında bırakılmıştır (Oran ve Gökmen, 2021, s. 3). Bu bağlamda, 2020 yılının ilk çeyreğinde birçok ülkede ticaret hacmi daraldığı, ikinci çeyrekte bu gerilemenin daha ciddi boyutlara ulaştığı belirtilebilir. Bunun yanı sıra, Covid-19 ile ilişkili tıbbi ürünlerin ticaretinde Nisan 2020 itibarıyla iki katından fazla bir artış gözlemlenmiştir. Bu gelişme, küresel ticaretin yeniden yapılandırılmasına ve ülkelerin dış ticaret politikalarında çeşitli değişikliklere gidilmesine yol açmıştır. Bu durum pandemi sürecinde, ithalat politikalarında sağlık ve gıda ürünlerine öncelik verilmesine yol açarken,

dijital hizmetlerin ve e-ticaretin hızla büyümesini de beraberinde getirmiştir (Taşkın ve Akıncı, 2021, s. 544). Bu bağlamda, gelişmekte olan ekonomilerin, gelişmiş ekonomilere kıyasla daha az etkilendiği sonucuna varılmıştır. Sınırların kapatılması ekonomik etkiler üzerinde belirleyici olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ihracatta meydana gelen düşüşlerin küresel talepte yaşanan azalmayla ilişkilendirildiği, ithalattaki gerilemenin ise dış borç yükü, pandemi süreci ve döviz kuru dalgalanmaları gibi faktörlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Pelit ve Irmak, 2022, s. 93).

Tablo 5. Seçili Ülkelerin İthalat ve İhracat Değişimi (%)

Ülke	İhracat (%)					İthalat (%)				
	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
ABD	2,5	-7,3	5,6	6,1	5,8	1,9	-6,5	5,2	5,7	5,4
Almanya	1,8	-8,1	4,3	3,9	4,2	1,5	-7,8	4,1	3,6	3,8
Çin	3,1	-2,5	7,8	8,2	7,9	2,8	-3,0	7,5	8,0	7,7
Hindistan	2,9	-12,1	6,5	7,0	6,7	2,4	-11,5	6,2	6,8	6,5
Brezilya	0,7	-9,3	4,8	5,1	4,9	0,6	-8,7	4,5	4,8	4,6

Kaynak: Dünya Bankası, 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

Tablo 5 incelendiğinde; 2020 yılında, pandeminin etkisiyle tüm ülkelerde dış ticaret hacminde daralma yaşandığı, ancak Çin'in bu süreçten nispeten daha az etkilenen ülkelerden biri olduğu görülmektedir. 2021 yılından itibaren ülkelerde toparlanma süreci başlamış, özellikle Çin ve Hindistan en yüksek büyüme oranlarını göstermişlerdir. Almanya ve ABD, pandemi sonrası dönemde daha istikrarlı ve ölçülü bir büyüme eğilimi sergilemiştir. Öte yandan, Brezilya toparlanma sürecinde en düşük büyüme hızına sahip ülkelerden biri olmuştur. Genel olarak, 2022 ve 2023 yıllarında tüm ülkelerde dış ticaret hacminin artmaya devam ettiği, ancak büyüme oranlarının yavaşladığı gözlemlenmiştir.

2.4. Covid-19 Salgınına Karşı Uygulanan Küresel Mali Önlemler

Salgının küresel ekonomiye olan etkisi, özellikle uluslararası ticaret, tedarik zincirleri ve finansal piyasalar üzerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Bu bağlamda, pandeminin küresel ticaretin aksamasına, üretimde düşüşe, iş gücü piyasalarında daralmaya ve ekonomik

büyüme oranlarının keskin bir şekilde yavaşlamasına neden olduğu ifade edilebilir. Birçok ülke, ekonomilerini koruma altına almak amacıyla genişletici para ve maliye politikaları uygulamak zorunda kalmış, merkez bankaları likiditeyi artırıcı önlemler almış ve hükümetler geniş çaplı destek paketleri açıklamıştır. Ancak, küresel tedarik zincirlerindeki bozulmalar, ham madde ve ara mal tedarikinde yaşanan aksaklıklar, uluslararası lojistik ağlarında meydana gelen kesintiler gibi unsurlar, ekonomik toparlanma sürecini zorlaştırmıştır (Ülger Danacı, 2022, s. 104).

Pandemi sürecinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve çeşitli kısıtlamalar, ekonomik faaliyetleri yavaşlatmış ve bazı sektörlerde ise faaliyetler tamamen durdurulmuştur. Üretimde meydana gelen aksamalar, seyahat kısıtlamaları ve ithalat-ihracat yasakları, birçok ülkeyi ekonomik darboğaza sürüklemiş, temel mal ve hizmetlere olan talep devam etmiştir. Bu süreçte, tüketim alışkanlıklarında yaşanan değişimler, ekonomik rezervleri azaltmış ve para politikalarının revize edilmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, sağlık sistemleri üzerindeki baskı artmış ve hastaların tedavisi ile koruyucu ekipmanların temini gibi olağanüstü sağlık harcamaları kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Bu süreçte birçok işyeri kapanmış ya da kısmi çalışma düzenine geçiş yapmıştır. Ayrıca bu durum, birçok bireyin ücretsiz izne ayrılmasına sebep olmuş ve devletler, sosyal destek programlarını genişletmek durumunda kalmışlardır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde, devletler tarafından sağlanan ekonomik destek programları yetersiz kalmış ve birçok işletme iflas etmiştir. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerde merkez bankaları ve maliye politikaları aracılığıyla geniş kapsamlı destek paketleri uygulamaya konulmuştur. Her ne kadar bu müdahaleler, kısa vadede olumlu etkiler yaratmış olsa da uzun vadede ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, pandeminin makroekonomik sonuçlarının, üretim-tüketim dengesinde meydana gelen bozulmalar ve maliye ile para politikalarının uygulanmasındaki zorluklar nedeniyle devletlerin ekonomik müdahale kapasitesini sınırlandırdığı vurgulanabilir. Dolayısıyla, ekonomik istikrarın korunması ve yatırımcı güveninin yeniden sağlanması amacıyla güçlü parasal ve mali tedbirlerin alınmasının gerekliliğinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda, belirsizliğin giderilmesi, sermaye çıkışlarının önlenmesi ve finansal istikrarın sağlanması açısından somut ve kararlı adımlar atılmasına duyulan ihtiyaç önem arz etmektedir (Pehlivan vd., 2021, s. 106).

Covid-19 krizi, IMF'nin Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda eşi benzeri olmayan küresel bir kriz olarak tanımlanmakta ve etkilerinin yalnızca sağlık sektörü ile sınırlı

kalmadığı, aynı zamanda ekonomi, sosyal hayat ve finansal piyasalar üzerinde de derin belirsizlikler yarattığı ifade edilmektedir (IMF, 2020b). Ayrıca Rapor'da, pandeminin ekonomik etkilerinin, virüsün yayılma hızı, uygulanan koruyucu önlemlerin etkinliği ve aşılama süreçlerinin başarısına bağlı olarak farklılık gösterdiği belirtilmiştir (OECD, 2020a).

Bu süreçte, birçok ülke yalnızca sağlık krizinin yarattığı sorunlarla değil, aynı zamanda finansal piyasalardaki kırılganlıklar, emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar ve küresel arz-talep dengesizlikleriyle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, tüm bu faktörlerin, küresel ölçekte ekonomik belirsizliği artırarak uzun vadeli ekonomik yapılar üzerinde kalıcı etkiler yarattığı vurgulanmıştır (Fırat, 2020, s. 215).

Pandeminin ekonomik durgunluk etkisi; politika yapıcılarını, hanehalklarını, işletmeleri ve finansal piyasaları desteklemeye yönelik daha önce benzeri görülmemiş mali ve parasal politika mekanizmaları geliştirmeye zorlamıştır (Saad-Filho, 2020, s. 482). Alınan maliye politikası önlemleri; doğrudan gelir desteği, transfer harcamalarında artış, ücret sübvansiyonları ve vergi indirimleri gibi klasik maliye politikalarının yanı sıra modern finansal destek mekanizmalarını da içermektedir. Bu çerçevede, şirketlere likidite desteği sağlanmış, iflas risklerini minimize etmeye yönelik garanti mekanizmaları oluşturulmuş ve kamu destekli kredi programlarının uygulanması söz konusu olmuştur. Bu politikalar kriz döneminde ekonomik istikrarın korunmasına yönelik önemli politikalar olarak öne çıkmıştır (IMF, 2020a).

Pandemi sürecinde, özellikle sağlık altyapısının güçlendirilmesi, çalışanların ve işletmelerin gelirlerinin korunması, özel sektörün borçlarına kamu garantisi verilmesi ve krizden derin etkilenen sektörlerle yönelik sübvansiyon mekanizmalarının oluşturulması, maliye politikalarının en kritik bileşenleri arasında yer almıştır (OECD, 2020b). Uygulanan bu tür mali desteklerin yalnızca ekonomik toparlanmayı hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda finansal sistemin uzun vadeli istikrarına da katkı sağladığı belirtilmiştir (IMF, 2020a). Ancak, maliye politikalarının etkinliğinin büyük ölçüde para politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. OECD (2020b) Rapor'unda ifade edildiği üzere, maliye ve para politikalarının eş zamanlı ve uyumlu bir biçimde uygulanması, ekonomik güvenin artırılması, piyasalardaki belirsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, ülkeler tarafından Covid-19 kaynaklı ekonomik krizlere müdahale edilirken, 2008 Küresel Finansal Krizi'nde (KFK) olduğu gibi öncelikli olarak para politikası

araçlarının devreye sokulduğu gözlemlenmiştir. Ancak, 2008 KFK sürecinde de görüldüğü üzere, yalnızca para politikası tedbirlerinin ekonomik krizleri yönetmede yeterli olmadığı ve maliye politikalarının devreye alınmasının zorunlu kılındığı ifade edilmiştir (IMF, 2020a). Özellikle faiz oranlarının düşük olduğu ve kamu borçluluğunun yüksek seviyelere ulaştığı ekonomilerde, para politikasının hareket alanını daraltmış ve bu durum, döngü karşıtı maliye politikalarının uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. (OECD, 2020b). Bu çerçevede, maliye politikalarının kriz dönemlerinde hem kısa vadeli ekonomik istikrarı sağlamada önemli bir yere sahip olduğu hem de uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleme işlevine de katkı sunduğu belirtilmiştir. Covid-19 pandemisi hem arz hem de talep yönlü bir şok yaratmış, geleneksel para politikası tedbirlerinin tek başına yeterli olmamış ve maliye politikaları ile desteklenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Arz yönlü şoklar üretim kapasitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, talep yönlü şoklar ise tüketici güvenini azaltmış, işsizlik oranlarını yükseltmiş ve dolayısıyla toplam talepte ciddi daralmalara sebep olmuştur. Bu bağlamda, ekonomik aktivitenin canlandırılması amacıyla yalnızca finansal destek programları değil, aynı zamanda hükümetler tarafından doğrudan harcama ve yatırım politikaları da uygulanmıştır (Çelik, 2022, s. 8).

Bu doğrultuda, Covid-19 pandemisinin küresel ekonomik sistem üzerinde derin etkiler yarattığı ve ülkelerin hem geleneksel hem de modern maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomik krize karşı mali tedbirler almak durumunda kaldığı ifade edilebilir. Krizin yönetiminde bütçe politikalarının etkinliği, ülkelerin mevcut ekonomik yapıları ve finansal kapasiteleri doğrultusunda farklılık göstermiş ancak genel olarak ekonomik toparlanmanın sağlanmasında belirleyici bir unsur olmuştur. Bu çerçevede, Covid-19'un ekonomik ve mali etkilerine yönelik yapılan çalışmalar, literatürde önemli bir yer edinmiştir. Bir sonraki başlıkta, bu konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir.

2.5. Literatür Taraması

Covid-19 pandemisinin küresel ekonomi üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla çeşitli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, ekonomik göstergeler üzerindeki değişimlerin farklı ülkelere nasıl şekillendiği analiz edilmiş ve pandeminin etkileri çok boyutlu bir perspektiften ele alınmıştır.

Covid-19'un potansiyel ekonomik maliyetlerini sistematik bir çerçevede ele alan çalışmalardan biri McKibbin ve Fernando (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, salgının Çin ekonomisinde yavaşlamaya yol açtığı ve üretimde meydana gelen kesintilerin küresel tedarik zincirlerinde ciddi aksamalara sebep olduğu belirtilmiştir. Özellikle, Çin'den sağlanan girdilere bağımlı olan firmaların, ölçeklerinden bağımsız olarak üretimlerinde daralma yaşadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, ülkeler arası ulaşımın kısıtlanması veya tamamen durdurulmasının, küresel ekonomik faaliyetlerde daha fazla yavaşlamaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada pandemi sürecinde, tüketiciler ve işletmeler arasındaki panik ortamının olağan tüketim alışkanlıklarını bozduğu ve piyasalarda dalgalanmalara yol açtığı ifade edilmektedir. Ayrıca küresel finans piyasalarının bu değişimlere duyarlılık gösterdiği ve hisse senedi endekslerinde belirgin düşüşlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Makroekonomik etkileri inceleyen bu çalışma, özellikle hareket kısıtlamalarının ekonomik göstergeler üzerindeki yansımalarına odaklanmaktadır. Çalışma sonucunda, pandeminin yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirler kapsamında uygulanan ulaşım ve seyahat kısıtlamalarının, işgücü arzı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı; turizm, eğlence, havacılık, enerji, imalat sanayi ve zaruri olmayan perakende ticaret gibi sektörlerde üretimin büyük ölçüde durma noktasına geldiği belirtilmektedir. Üretimde yaşanan bu daralmaya bağlı olarak, talepte de belirgin bir düşüşün meydana geldiği ve ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada küresel ölçekte artan ekonomik belirsizliklerin, dünya ticaret hacmindeki düşüşün temel nedenlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020).

Boissay ve Rungcharoenkitkul (2020) tarafından yapılan çalışmada ise pandeminin makroekonomik maliyetinin hem arz hem de talep yönlü etkiler aracılığıyla ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır. Çalışma neticesinde, salgın riski nedeniyle çalışanların sosyal etkileşimlerini sınırlamaları hem işgücü arzını hem de tüketimi azaltarak ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik politika tedbirleri açısından değerlendirildiğinde Demertsiz vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, ulusal sağlık harcamalarının finansmanı, hane halkı ve işletmelere yönelik mali destekler, geniş kapsamlı makroekonomik tedbirler, sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi, sürdürülebilir teşvik paketlerinin geliştirilmesi ve üretim yapılarının yeniden düzenlenmesi gibi çeşitli politika önerileri sunulmaktadır. Benzer şekilde Loayza ve Pennings (2020), Covid-19'un gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini inceleyerek parasal ve mali teşviklerin önemini vurgulamıştır. Çalışmada kamu

hizmetlerinin kesintisiz devam ettirilmesi ve sosyal destek mekanizmalarının sağlanmasının kritik olduğu ifade edilmektedir. İlâveten, küresel düzeyde pandeminin yarattığı olumsuzlukların hafifletilmesi için uluslararası kuruluşların iş birliği ve koordinasyonunun önemli olduğu belirtilmektedir.

Adams-Prassl vd. (2020), Covid-19'un ekonomik etkilerinin toplumsal gruplar üzerindeki eşitsiz dağılımını inceleyen öncü çalışmalardan birini gerçekleştirmişlerdir. Gerçek zamanlı anket verileri kullanılarak yapılan araştırma; pandeminin düşük gelirli, daha az eğitilmiş ve genç bireyler üzerinde çok daha yıkıcı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Özellikle bu grupların iş kaybı yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu; buna karşın yüksek gelirli bireylerin uzaktan çalışabilme imkânları sayesinde daha az etkilendiği saptanmıştır. Ayrıca kadınların da pandemiden orantısız şekilde etkilendiği, çocuk bakım yükümlülüklerinin artmasıyla işgücüne katılımlarında azalma yaşandığı belirtilmiştir. Çalışma, pandeminin ekonomik etkilerini yalnızca toplam düzeyde değil, gruplar arası farklar açısından da değerlendirmenin önemine dikkat çekmekte ve daha kapsayıcı sosyal politika önerileri sunmaktadır.

Fernandes (2020) tarafından yapılan çalışmada, Covid-19'un farklı endüstri ve ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinin asimetrik sonuçlar doğurduğu ortaya konmuştur. Çalışmada, çeşitli senaryolar çerçevesinde pandeminin ekonomik maliyetleri tahmin edilmiş ve ülke ekonomilerinin heterojen yapısının, bu ekonomilerin krizden etkilenme düzeylerini belirleyen önemli bir unsur olduğu değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, krizin yaz sonuna kadar mevcut haliyle devam etmesi durumunda, küresel ekonominin son iki yüzyılda karşı karşıya kaldığı en büyük tehditlerden biriyle yüzleşebileceği ifade edilmiştir.

Su vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, Covid-19'un Avrupa'daki işsizlik oranlarına etkisi incelenmiştir. Çalışmada Almanya, İspanya ve İngiltere'de Covid-19 nedeniyle işsizlik oranlarında önemli bir artış yaşandığı belirlenmiştir. Özellikle, Almanya, İtalya ve İngiltere'de Covid-19 vakalarının doğrudan işsizliği artırdığı tespit edilmiştir. Çalışmada pandeminin Avrupa işgücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerinin, ekonomik istikrar ve istihdam politikalarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zhang ve Hamori (2021) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, Covid-19 pandemisinin ham petrol piyasası ile borsa piyasası arasındaki etkileşimi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, küresel belirsizlik ortamında, enerji ve finans piyasaları arasındaki ilişkinin güçlendiği tespit edilmiştir.

Finansal piyasalar perspektifinden yapılan araştırmalardan biri Ullah (2023) tarafından gerçekleştirilmiştir. Pandeminin küresel finansal piyasalar üzerindeki etkilerini inceleyerek gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasındaki farklılıkları analiz etmiştir. Çalışmada, piyasalardaki oynaklık, yatırımcı davranışları ve sermaye akışları üzerindeki etkiler detaylandırılmıştır. Ayrıca pandeminin başlangıcından itibaren finansal piyasalarda gözlemlenen belirsizliklerin ve dalgalanmaların nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur.

Küresel düzeyde ortaya konulan bu bulgular, Covid-19'un ekonomik etkilerinin ülkelere ve sektörlere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koyarken, benzer etkilerin Türkiye ekonomisi üzerinde nasıl tezahür ettiğini anlamak amacıyla yapılan çalışmalar da dikkat çekmektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar arasında, Gökmen ve Oran (2020) tarafından yapılan çalışmada, pandeminin dış ticaret üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ayrıca küresel düzeyde bazı ülkelerin ithalat ve ihracat hacimlerinde meydana gelen değişimlerin incelendiği çalışmada, Türkiye'nin dış ticaretinde yaşanan değişimlerle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Göze Kaya (2020) alışmasında, pandeminin ticaret hacmi, enflasyon, kamu finansman dengesi, işsizlik oranı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, ticaret hacminde meydana gelen daralmanın, arz ve talep şoklarıyla birleşerek küresel ekonomik dengeleri uzun vadeli olarak etkilediği ifade edilmektedir. Ayrıca enflasyonist baskıların ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve hükümetlerin kamu finansman dengesi üzerindeki yükünün arttığı belirtilmektedir. Küresel çapta işsizlik oranlarında artış yaşandığı ve bu durumun ekonomik büyüme oranlarını olumsuz etkilediği çalışmada vurgulanmaktadır. İlaveten çalışmada pandeminin ekonomik göstergeler üzerindeki çok boyutlu etkilerinin, gelecekteki politika yapım süreçlerinde dikkate alınması gereken temel unsurlar arasında olduğu ifade edilmektedir.

Eryüzlü (2020) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'de uygulanan ekonomik tedbirlerin helikopter para teorisi ile benzerliği ele alınmıştır. Bu kapsamda, tüketimi artırmak amacıyla sağlanan parasal genişlemenin ekonomik büyümeyi desteklediği ve enflasyonist baskıyı artırarak üretimin genişlemesine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de reel sektör için uygulanan devlet destekleri ve parasal genişleme politikalarının, helikopter para teorisi kapsamında değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğdu vd. (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Covid-19 salgınının küresel ölçekte ekonomik faaliyetleri durma noktasına getirdiği ve uluslararası ticarete ciddi bir

daralmaya yol açtığını belirtilmektedir. Hükümet, ekonomik ve toplumsal krizlerin derinleşmesini önlemek için çeşitli maliye politikaları uygulamış; bu kapsamda transfer harcamalarının artırılması, vergi ertelemeleri ve sektörel vergi indirimleri gibi tedbirlerle ekonomik durgunluğun ve daralmanın etkilerinin hafifletilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Yardımcı (2021) tarafından yapılan çalışmada, pandeminin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri incelenmiş ve özellikle döviz kuru ve enflasyon oranı gibi temel değişkenlerin pandemi sürecinde nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Ayrıca, salgının ekonomi üzerindeki etkileri, mikroekonomik ve makroekonomik faktörler çerçevesinde değerlendirilmiş; bu doğrultuda, piyasa koşulları, kârlılık, likidite durumu gibi unsurların değişkenler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği ortaya konmuştur.

Yorulmaz vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, ABD, Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerin Covid-19 sürecinde uyguladıkları ekonomik önlemler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, ülkelerin açıkladıkları ekonomik paketlerin büyüklüklerinin sadece ekonomik kapasiteleriyle değil, aynı zamanda pandemiyle mücadeledeki yaklaşımlarıyla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Almanya, ekonomik gücüne ek olarak pandemiye karşı etkin ve hızlı önlemler almasıyla öne çıkarken, ABD yüksek bütçeli paketlerine rağmen sosyal eşitsizlikler nedeniyle pandemiden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Türkiye ise daha sınırlı bütçeyle fakat güçlü sağlık sistemi ve hızlı müdahaleleriyle başarılı bir performans sergilemiştir. Bu bağlamda, pandemiye karşı alınan ekonomik tedbirlerin etkili olabilmesi, yalnızca finansal kaynakların büyüklüğüyle değil, aynı zamanda bu kaynakların nasıl ve hangi stratejilerle kullanıldığıyla da doğrudan ilişkilidir.

Tekinay (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Covid-19 pandemisinin G7 ülkeleri ile Türkiye üzerindeki ekonomik etkileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada, ekonomik performans değerlendirmesi; büyüme oranı, kamu borç stoku, bütçe dengesi, işsizlik oranı, cari işlemler dengesi ve enflasyon oranı gibi temel makroekonomik göstergeler aracılığıyla yapılmıştır. Ayrıca, söz konusu ülkelerin pandemi sürecinde uyguladığı mali ve parasal politikaların ekonomik sonuçları da dikkate alınarak, performans sıralamaları oluşturulmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin G7 ülkeleri ile karşılaştırmalı durumu, ekonomik dayanıklılığı ve politika tepkileri açısından detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Kısa ve Kartalcı (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, Covid-19 pandemisinin

Türkiye’de merkezi yönetim bütçesi üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde analiz edilmiştir. Çalışmada 2017–2021 dönemi verilerine dayanarak kamu harcamalarında ve gelirlerinde yaşanan gelişmeler detaylı olarak incelenmiş, özellikle salgınla mücadele kapsamında artan sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, faiz giderleri ve yatırım kalemleri gibi bütçe bileşenlerinin mali dengeler üzerindeki baskısı ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada, pandemi döneminde bütçe açığındaki artışın temel nedenleri arasında kamu giderlerindeki artışın kamu gelirlerine kıyasla daha hızlı yükselmesi ve bunun sonucunda faiz yükünün genişlemesi gösterilmektedir. Bunların yanı sıra, genişletici maliye politikalarının enflasyonist etkileri ve bütçe yönetiminde kurumsal zayıflıklar gibi yapısal sorunlara da dikkat çekilmiştir.

Tablo 6. Literatür Taraması Özeti

Yazar	Ülke(ler)	Çalışma Alanı	Bulgular
McKibbin ve Fernando (2020)	G-20	Makroekonomik Etkiler	Çin ekonomisindeki yavaşlama ve tedarik zincirlerindeki aksamalar; ulaşım kısıtlamalarının üretim ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisi
Boissay ve Rungcharoenkitkul (2020)	ABD, Çin, AB ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri	Arz-Talep Şokları	Salgın riski nedeniyle sosyal etkileşimlerin azalması, işgücü arzı ve tüketimde düşüş
Demertzis vd. (2020)	AB üyesi ülkeler ve seçilmiş küresel aktörler	Ekonomik Politika Önerileri	Sağlık harcamaları, mali destekler, sosyal güvenlik ağı güçlendirme gibi politika önerileri
Loayza ve Pennings (2020)	Güney Asya- Latin Amerika	Gelişmekte Olan Ülkeler	Parasal ve mali teşviklerin önemi; kamu hizmetlerinin sürekliliği
Adams-Prassl vd. (2020)	ABD, Birleşik Krallık, Almanya, İspanya	Eşitsizlik ve İşgücü	Düşük gelirli ve genç bireyler daha fazla iş kaybı yaşamış; uzaktan çalışma imkânı olanlar daha az etkilenmiş
Fernandes (2020)	Çin, ABD	Ekonomik Tahminler	Asimetrik etkiler ve krizin küresel ekonomi için ciddi tehdit oluşturduğu değerlendirilmiştir
Su vd. (2021)	Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık	İşgücü ve İşsizlik	Avrupa’da işsizlik artmış; vaka sayıları doğrudan işsizliği tetiklemiştir
Zhang ve Hamori (2021)	Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD	Enerji ve Finans Piyasaları	Petrol ve borsa piyasaları arasındaki ilişki güçlenmiştir
Ullah (2023)	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	Finansal Piyasalar	Gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasında dalgalanmalar ve yatırımcı davranışları analiz edilmiştir

Gökmen ve Oran (2020)	Türkiye	Dış Ticaret	Türkiye'nin dış ticareti pandemi sürecinde küresel trendlerle karşılaştırılmıştır
Göze Kaya (2020)	Türkiye	Makroekonomik Göstergeler	Pandemi ticaret, enflasyon, kamu maliyesi, büyüme ve işsizlik üzerinde etkili olmuştur
Eryüzlü (2020)	Türkiye	Helikopter Para Teorisi	Türkiye'deki parasal genişleme tedbirleri helikopter para çerçevesinde değerlendirilmiştir
Erdoğan vd. (2021)	Türkiye	Maliye Politikaları	Transfer harcamaları, vergi ertelemeleri ve sektörel indirimlerle daralma etkisi azaltılmıştır
Yardımcı (2021)	Türkiye	Makro ve Mikro Etkiler	Döviz kuru, enflasyon, likidite ve piyasa koşulları analiz edilmiştir
Yorulmaz vd. (2021)	ABD, Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye	Uluslararası Karşılaştırma	5 ülkenin ekonomik paketleri analiz edilmiştir; strateji ve kaynak kullanımının etkisi vurgulanmıştır
Tekinay (2022)	G7 ülkeleri ve Türkiye	Makro Karşılaştırma	G7 ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik performansları karşılaştırılmıştır
Kısa ve Kartalıcı (2022)	Türkiye	Merkezi Yönetim Bütçesi	Bütçe giderlerinin artışı ve yapısal sorunlar, bütçe açığını büyütülmüştür

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Covid-19 pandemisine ilişkin literatür incelendiğinde konunun ekonomik etkilerinin çok boyutlu olarak ele alındığı görülmektedir. Çeşitli ülke ve ülke gruplarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde; makroekonomik göstergeler, finansal piyasalar, dış ticaret ve istihdam piyasaları gibi alanlarda önemli değişimlere vurgu yapılmıştır. Pandeminin, kriz yönetimi açısından dikkate alınması gereken önemli dersler sunduğu ve gelecekte benzer süreçlere karşı özellikle kamu altyapısı bağlamında daha hazırlıklı olunması konusunda literatürde genel bir görüş birliği bulunduğu belirtilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLİ OECD ÜLKELERİNDE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLENEN BÜTÇE POLİTİKALARI

Covid-19 pandemisi, dünya çapında beklenmedik ve yıkıcı etkiler yaratmış, ülkeler için sağlık, ekonomi ve sosyal yapılar açısından çok boyutlu bir kriz halini almıştır. Sağlık sistemlerinin çökme riskiyle karşı karşıya kalması, iş gücü piyasalarında büyük aksamalara yol açması ve küresel tedarik zincirlerinde kesintilere neden olması, pandeminin başlıca etkilerinden yalnızca birkaçıdır. Ekonomik etkiler ise özellikle gelişmiş ülkelerde, hükümetlerin bütçe politikalarını hızla yeniden şekillendirmelerini ve kapsamlı tedbirler almasını zorunlu hale getirmiştir. Bu tedbirler, hem kısa vadede ekonomik istikrarı sağlamak hem de uzun vadede büyümeyi desteklemek amacıyla bir dizi mali destek programı, sağlık harcamaları ve sosyal yardım programlarını kapsamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ABD, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye gibi seçili OECD ülkelerinde pandemi sürecinde uygulanan bütçe politikaları incelenmiştir. Bu bağlamda, her bir ülkenin aldığı mali önlemler ve bu önlemlerin bütçeye yansımaları değerlendirilmiştir.

3.1 Gelişmiş Bazı OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikaları

Covid-19 pandemisi, yalnızca küresel sağlık sistemlerinde değil, aynı zamanda kamu maliyesi yönetiminde de önemli sınamalar yaratmıştır. Bu süreçte, birçok ülke salgının ekonomik ve sosyal etkilerini hafifletmek amacıyla hızlı ve geniş kapsamlı bütçe politikaları uygulamıştır. Özellikle gelişmiş OECD ülkeleri, güçlü mali yapıları ve kurumsal kapasiteleri sayesinde kriz yönetiminde daha aktif bir rol üstlenmiş ve büyük ölçekli mali teşvik programlarıyla öne çıkmışlardır. Bu çalışma kapsamında gelişmiş ülkelerden ABD, Almanya ve İtalya'nın aşağıda belirtilen kriterlere göre incelenmesi tercih edilmiştir:

OECD üyeliği ve ekonomik gelişmişlik düzeyi: Seçilen ülkeler; kişi başına düşen gelir, mali kapasite, kamu yönetimi etkinliği ve gelişmiş sermaye piyasaları açısından OECD içinde gelişmiş ülke kategorisinde yer almaktadır (OECD, 2021).

Pandemiden etkilenme düzeyi: Covid-19'un sağlık, ekonomik ve sosyal etkileri bu ülkelerde ciddi boyutlara ulaşmış ve bu durum bütçe politikalarının kapsamını doğrudan etkilemiştir (IMF, 2020a). Uygulanan maliye politikalarının ölçeği ve çeşitliliği: Söz konusu ülkeler; pandemi sürecinde geniş çaplı bütçe düzenlemeleri yapmış, mali teşvik paketleri açıklamış ve krizin ekonomik etkilerini hafifletmeye yönelik çok yönlü politikalar uygulamıştır (European Commission, 2021d; OECD, 2020).

Bölgesel temsil ve karşılaştırılabilirlik: Seçilen ülkeler, farklı ekonomik yapı ve yönetim modellerine sahip olmaları sayesinde karşılaştırmalı analiz açısından zenginlik sunmaktadır (örneğin ABD'nin federal bütçe yapısı; Almanya'nın disiplinli mali politikaları, İtalya'nın yüksek borç yükü ve sınırlı mali manevra alanı gibi) (Dünya Bankası, 2021a). Seçilen ülkelerin pandemi sürecinde almış olduğu önlemler ve alınan önlemlerin bütçeye yansımaları değerlendirilmiştir.

3.1.1. ABD'de Covid-19'a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması

Amerikan ekonomisinin küresel ticaret, yatırım ve finans piyasalarında öncü bir konumda bulunması nedeniyle, ABD merkez bankası olarak bilinen Federal Reserve Sistemi (FED) tarafından uygulanan politikalar ve ABD ekonomisinin durumu, neredeyse tüm dünya ekonomileri açısından hayati bir öneme sahip olmaktadır (Taylor, 2014). Bu doğrultuda, olağanüstü dönemlerde Amerika'da ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik alınan tedbirlerin incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir. ABD, Covid-19 salgınından önemli ölçüde etkilenen ülkelere birisidir. Covid-19 salgını ABD sağlık sistemi üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş; hastaneler, yoğun bakım üniteleri ve sağlık çalışanları önemli ölçüde zorlanmıştır. Salgının başlangıcından itibaren ABD'de doğrulanan toplam Covid-19 vaka sayısının 100 milyonu aştığı rapor edilmiştir. Bu durum, toplam nüfusun yaklaşık üçte birine tekabül etmekte olup virüsün yayılma hızı ve etkisinin ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Ayrıca, 1 milyondan fazla Amerikalının Covid-19 kaynaklı yaşamını yitirdiği bildirilmiştir (Canbay ve Balcı Cura, 2021, s. 88).

Covid-19 pandemisi ABD açısından yalnızca sağlık sektörü üzerinde değil; toplam talep,

üretim, iş gücü piyasaları, fiyat düzeyleri, finansal piyasalar ve birçok makroekonomik değişken bağlamında da etkiler yaratmıştır (Clarida vd., 2021). Aynı zamanda, salgın ülkenin ekonomik yapısı üzerinde de ciddi bir baskı oluşturmuştur.

3.1.1.1. ABD’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler

Covid-19’un olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla ABD hükümeti tarafından tarihindeki en kapsamlı mali yardım paketleri yürürlüğe konulmuş ve çeşitli yasal düzenlemeler ile bütçe politikası araçları etkin bir şekilde uygulanmıştır (Gökpınar, 2022, s. 117). Bu politikalar kapsamında, federal hükümet tarafından çeşitli teşvik paketleri uygulanmış, mali yardımlar sağlanmış ve farklı destek programları devreye alınmıştır. Aşağıda, bu süreçte öne çıkan temel politikalar sıralanmaktadır.

1. Teşvik Paketleri: Pandeminin ekonomik etkilerinin hafifletilmesi amacıyla ABD Kongresi tarafından üç büyük teşvik paketi kabul edilmiştir. Bu paketler aşağıda belirtilmiştir:

- *Koronavirüs Yardım, Destek ve Ekonomik Güvenlik Yasası (CARES Yasası) (Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act-CARES Act):* Mart 2020’de yürürlüğe giren bu yasa kapsamında, 2,2 trilyon dolar tutarında bir teşvik paketi oluşturulmuştur. Bu paket ile bireylere doğrudan nakit ödemeleri yapılmış, işsizlik yardımları artırılmış, küçük işletmelere yönelik destek programları (PPP- Paycheck Protection Program) hayata geçirilmiş ve sağlık sektörüne finansman sağlanmıştır (Sarıyıldız vd., 2021, s. 320).
- *2021 Konsolide Ödenekler Yasası (Consolidated Appropriations Act (2021):* Aralık 2020’de kabul edilen bu yasa ile 900 milyar dolar tutarında ek bir teşvik paketi yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenleme kapsamında doğrudan ödemeler sürdürülmüş, işsizlik yardımları uzatılmış ve aşı dağıtımı için ek fonlar tahsis edilmiştir (U.S. Congress, 2020).
- *Amerikan Kurtarma Planı Yasası (2021) (American Rescue Plan Act):* Bu yasa ile Mart 2021’de 1,9 trilyon dolar tutarında bir ekonomik destek paketi yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede, hane halklarına 1400 dolarlık ek ödemeler yapılmış, eyalet ve yerel yönetimlere mali yardım sağlanmış, eğitim sistemine destek verilmiş ve sağlık sektörüne ek finansman ayrılmıştır (Doğan ve Öner, 2022, s. 22).

2. Doğrudan Nakit Transferleri: Pandemi sürecinde bireylere yönelik doğrudan nakit yardımları, gelir seviyelerine bağlı olarak farklı tutarlarda sağlanmıştır. Bu desteklerden milyonlarca Amerikalının yararlandığı rapor edilmiştir. Söz konusu ödemeler, CARES Yasası ile başlatılmış ve 2021 Konsolide Ödenekler Yasası ile Amerikan Kurtarma Planı Yasası kapsamında devam ettirilmiştir (Gökpınar, 2022, s. 116).

3. İşsizlik Yardımları: Pandemi nedeniyle işsiz kalan bireylerin desteklenmesi amacıyla işsizlik yardımları artırılmıştır. Federal düzeyde, haftalık 600 dolar tutarında ek ödeme sağlanmış, daha sonra bu tutar 300 dolara düşürülmüştür. Ayrıca, geleneksel işsizlik yardımlarına hak kazanamayan Gig ekonomi çalışanları¹ ve serbest meslek sahipleri gibi gruplara yönelik de destek mekanizmaları devreye alınmıştır (U.S. Department of Labor, 2020).

4. Küçük İşletmelere Yönelik Destekler (Paycheck Protection Program-PPP): Küçük işletmelerin maaş ödemelerini sürdürebilmesi amacıyla düşük faizli krediler sağlanmıştır. Bu kredilerin büyük bir kısmının geri ödenebilir nitelikte olduğu belirtilmiştir (U.S. Small Business Administration, 2020).

Ekonomik Zarar Afet Kredileri (Economic Injury Disaster Loans - EIDL): Küçük işletmelere yönelik olarak acil durum kredileri ve hibe programları uygulamaya konulmuştur (U.S. Department of Treasury, 2020a).

5. Eyalet ve Yerel Yönetimlere Sağlanan Destekler: Federal hükümet tarafından, eyalet ve yerel yönetimlere pandemiyle mücadele kapsamında mali yardım sağlanmıştır. Bu yardımlar, Covid-19 testlerinin uygulanması, aşı dağıtım süreçlerinin yürütülmesi ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi gibi alanlarda kullanılmıştır (Centers for Disease Control and Prevention (CDC), 2020).

6. Sağlık Sistemine Yönelik Harcamalar: Pandemiyle mücadele kapsamında sağlık sistemi güçlendirilmiş, aşı geliştirme (Operation Warp Speed), testlerin yaygınlaştırılması ve sağlık çalışanlarının desteklenmesi için geniş fonlar tahsis edilmiştir (U.S. Department of Health and Human Services, 2020).

¹ ABD'deki işsizlik yardımları bağlamında **Gig ekonomi çalışanları**, geleneksel tam zamanlı veya yarı zamanlı istihdam yerine kısa süreli veya bağımsız işler yapan bireyleri ifade etmektedir. Bu kişiler genellikle bir işverene bağlı olmadan, kendi belirledikleri projelerde veya platformlar aracılığıyla çalışırlar (Katz ve Krueger, 2019).

7. Konut Yardımları ve Tahliye Moratoryumları: Ev sahipleri ve kiracıları desteklemek amacıyla tahliyeleri durdurmaya yönelik moratoryumlar uygulanmış ve kira yardımları için ek fonlar tahsis edilmiştir. İlaveten, CDC'nin (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri) liderliğinde, tahliyeleri önlemeyi amaçlayan ulusal düzeyde bir moratoryum yürürlüğe konulmuştur (Gökpınar, 2022, s. 117).

8. Vergi Politikaları: İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi ve çalışanların istihdamlarını koruyabilmesi amacıyla, işverenler ve serbest meslek sahipleri tarafından federal hükümete ödenmesi gereken sosyal güvenlik vergisinin işveren payının ertelenmesine olanak sağlanmıştır. Bu doğrultuda, ertelenmiş istihdam vergisinin iki yıl içinde kademeli olarak ödenmesine izin verilmiştir. Buna ek olarak, Çocuk Vergi Kredisi (Child Tax Credit) genişletilmiş ve aylık ödemeler şeklinde uygulanmıştır (Gökpınar, 2022, s. 117).

ABD'nin Covid-19 pandemisine karşı hayata geçirdiği politikalar değerlendirildiğinde, bu politikaların ekonomik istikrarı korumak ve pandeminin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek açısından kritik bir rol oynadığı belirtilebilir. Ancak, bu kapsamlı önlemler kamu borcunda artışı hızlandırmış ve uzun vadede mali sürdürülebilirlik konusunda tartışmalara yol açmıştır.

3.1.1.2. Covid-19'un ABD'de Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Covid-19 pandemisi, ABD ekonomisi ve kamu maliyesi üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu süreçte, federal bütçe gelir ve giderlerinde önemli dalgalanmalar yaşanmış, ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması sonucunda vergi gelirlerinde düşüş meydana gelmiştir. Aynı zamanda, hükümet tarafından geniş kapsamlı mali destek paketleri, sağlık harcamaları ve sosyal yardım programları yürürlüğe konularak bütçe giderlerinde olağanüstü artışlar ortaya çıkmıştır (Congressional Budget Office (CBO), 2023a).

Özellikle CARES Yasası, 2021 Konsolide Ödenekler Yasası ve Amerikan Kurtarma Planı Yasası gibi mali teşvik paketlerinin uygulanmasıyla, bütçe açığı/ GSYH oranı tarihi zirvelere ulaşmıştır. Ancak, 2022 ve 2023 yıllarında ekonomik toparlanmanın hız kazanmasıyla birlikte federal gelirlerde artış yaşanmış ve bütçe açıklarında kademeli bir azalma gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, pandeminin neden olduğu mali yük ve kamu borcundaki artış, uzun vadeli mali sürdürülebilirlik açısından önemli riskler barındırmıştır. Bu bağlamda

2018-2023 döneminde, federal bütçe gelirleri ve giderleri arasında önemli dalgalanmalar yaşandığı ve özellikle 2020 ile 2021 yıllarında uygulanan bütçe politikası önlemlerinin bütçe açıklarının artışına neden olduğu belirtilebilir. Pandemi öncesinde bütçe açıkları nispeten düşük seviyelerde seyrederken, 2020 yılı itibarıyla hayata geçirilen ekonomik teşvik paketleri ve sağlık harcamalarındaki artış, bütçe açığı/GSYH oranını tarihi seviyelere yükseltmiştir. 2022 ve 2023 yıllarında ise bütçe gelirlerinde toparlanma gözlenmiş ve açıklar azalmaya başlamıştı (Gökpınar, 2022, s. 122). Aşağıdaki Tablo 7’de, ABD’nin 2018-2023 yılları arası bütçe gider kalemleri gösterilmektedir.

Tablo 7. ABD’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Savunma Harcamaları	Sosyal Güvenlik Harcamaları	Sağlık Harcamaları	Borç-Faiz Ödemeleri	Diğer Giderler
2018	650	1000	1100	320	1030
2019	680	1050	1200	350	1120
2020	720	1100	1800	370	2610
2021	760	1140	2000	390	2510
2022	800	1200	1900	410	1900
2023	850	1250	2000	450	1850

Kaynak: CBO, 2023a. <https://www.cbo.gov/publication/58848>

Tablo 7’de yer alan veriler, ABD’nin 2018-2023 yılları arasında merkezi yönetim bütçe gider kalemlerindeki değişimleri detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu dönemde özellikle sağlık harcamaları ve borç faiz ödemeleri gibi kalemlerde dikkate değer artışlar yaşandığı görülmektedir. 2020-2021 dönemindeki pandemi süreci, bu eğilimlerin yönünü değiştiren kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bu süreçte, savunma harcamalarının görece istikrarlı bir artış gösterdiği görülmektedir. 2018 yılında 650 milyar dolar seviyesinde olan savunma harcamaları, 2023 yılı itibarıyla 850 milyar dolara ulaşmıştır (CBO, 2023a). Bu artış, ABD’nin ulusal güvenlik politikaları doğrultusunda savunma harcamalarına verdiği önemin devam ettiğini göstermektedir. Ancak, pandemi nedeniyle sağlık harcamaları ve borç faiz ödemelerindeki dalgalanmalarla kıyaslandığında, savunma harcamalarındaki artışın daha ılımlı bir seyir izlediği

belirlenmektedir (Brookings Institution, 2022). Bu durum, bütçe harcamalarının önceliklendirilmesinde pandemi kaynaklı ekonomik ve sosyal baskıların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bütçede artış gösteren bir diğer harcama kalemi ise sosyal güvenlik harcamalarıdır. 2018 yılında 1 trilyon dolar seviyesinde olan sosyal güvenlik harcamaları, 2023 yılı itibarıyla 1,25 trilyon dolara yükselmiştir (CBO, 2023a). Bu artışın, yaşlanan nüfus ve artan sosyal güvenlik taleplerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Özellikle, sosyal refah sistemi üzerindeki mali baskıların giderek artması ve bu eğilimin uzun vadede mali sürdürülebilirlik açısından önemli riskler barındırması sosyal güvenlik harcamalarının artmasına neden olmuştur (IMF, 2022b). Öte yandan, sağlık harcamalarındaki değişimler, pandeminin bütçe dengesi üzerindeki etkilerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 2018 yılında 1,1 trilyon dolar seviyesinde olan sağlık harcamaları, 2020 yılında 1,8 trilyon dolara ve 2021 yılında 2 trilyon dolara yükselmiştir (U.S. Department of the Treasury, 2021). Bu artışın temel nedenleri arasında aşı geliştirme, test programları ve sağlık altyapısına yapılan yatırımlar yer almaktadır (Gökpinar, 2022, s. 117). Ancak, 2022 ve 2023 yıllarında sağlık harcamalarının artış hızı yavaşlamış ve harcamalar pandemi öncesi seviyelere kıyasla daha dengeli bir seyir izlemeye başlamıştır. Bu durum, pandeminin akut etkilerinin azaldığını ve sağlık harcamalarının normalleşme sürecine girdiğini göstermektedir (CDC, 2022).

Bununla birlikte, federal bütçenin uzun vadeli dengesi açısından borç faiz ödemelerindeki artış dikkat çekmektedir. 2018 yılında 320 milyar dolar olan borç faiz ödemelerinin, 2023 yılı itibarıyla 450 milyar dolara yükselmiştir (CBO, 2023a). Bu artış, kamu borcundaki büyüme ve faiz oranlarındaki yükselme ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle 2021 sonrası faiz oranlarında yaşanan artış, federal bütçe üzerindeki borç servis yükünü artırmıştır. Borç ödemelerindeki bu artış, uzun vadede bütçe dengesini olumsuz etkileyerek mali sürdürülebilirlik açısından risk oluşturmuştur (Şen ve Özkök, 2024, s. 1360). Benzer şekilde, pandemi döneminde diğer harcama kalemlerinde de belirgin artışlar yaşanmıştır. Bu bağlamda, 2020 ve 2021 yıllarında bu kalemlerdeki harcamalar sırasıyla 2,6 ve 2,5 trilyon dolar olarak kaydedilmiştir (U.S. Department of the Treasury, 2021). Bu artışın, pandemiye karşı alınan ekonomik teşvik paketleri, doğrudan nakit transferleri ve sosyal yardım programlarıyla doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Ancak, 2022 ve 2023 yıllarında bu harcamaları azalmıştır. Bu düşüş, pandeminin etkilerinin hafiflemesi ve ekonominin toparlanma sürecine girmesiyle açıklanmaktadır (Brookings Institution, 2022).

ABD'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe harcamaları incelendiğinde, pandeminin yarattığı ekonomik ve sosyal zorluklara karşı uygulanan genişletici maliye politikalarının etkilerini yansıtmaktadır. Sağlık harcamalarındaki hızlı artış ve teşvik paketlerinin bütçe üzerindeki yükü, bütçe açığını önemli ölçüde artırmış ve GSYH'ye oranla tarihi seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, 2022 ve 2023 yıllarında bütçe giderlerindeki görece azalma, ekonomik toparlanmanın başladığını göstermektedir.

3.1.1.3. Covid-19'un ABD'de Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

ABD'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe gelir kalemleri, federal hükümetin mali politikalarının ve ekonomik koşulların bütçe gelirleri üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu dönemde, gelir vergisi, kurumlar vergisi, sosyal güvenlik ve Medicare vergileri² ile gümrük ve diğer gelirler gibi temel bütçe kalemlerinde belirgin değişimler yaşanmıştır (CBO, 2023b). Özellikle 2020 yılında Covid-19 pandemisinin ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle vergi gelirlerinde düşüş yaşanmış; ancak takip eden yıllarda ekonomik toparlanmaya bağlı olarak vergi gelirlerinde artış kaydedilmiştir (Internal Revenue Service (IRS), 2023a; Office of Management and Budget (OMB), 2023).

Tablo 8'de, ABD'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe gelir kalemlerinin yıllık dağılımı sunulmaktadır. Tablo 8'deki veriler doğrultusunda, ABD'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe gelir kalemlerinde önemli değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin ülkenin mali durumu üzerinde belirleyici etkiler oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde; gelir vergisi, kurumlar vergisi, sosyal güvenlik ve Medicare vergileri ile gümrük ve diğer gelirler kalemlerinde farklı oranlarda artışlar yaşandığı tespit edilmiştir. Bu değişimlerin, ABD ekonomisinin genel performansı, pandemi sürecindeki ekonomik dalgalanmalar ve hükümet politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir.

² Medicare vergileri, ABD'deki çalışanlar ve işverenlerden alınan bir tür federal vergidir. Bu vergi, Medicare adı verilen sağlık sigortası programını finanse etmek amacıyla toplanmaktadır. Medicare, özellikle 65 yaş ve üstü bireyler ile belirli engellilik durumlarına sahip olan kişiler için sağlık hizmetlerini kapsayan bir sosyal sigorta programıdır. (Centers for Medicare ve Medicaid Services (CMS), 2023).

Tablo 8. ABD’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Sosyal Güvenlik ve Medicare Vergileri	Gümrük ve Diğer Gelirler
2018	1700	300	1100	200
2019	1800	300	1200	200
2020	1600	200	1200	400
2021	2000	400	1300	300
2022	2300	400	1500	610
2023	2400	500	1600	400

Kaynak: CBO, 2023a. <https://www.cbo.gov/publication/58848>

Bu süreçte, gelir vergisi federal bütçenin en büyük gelir kaynağı olmaya devam etmiştir. Kongre Bütçe Ofisi (CBO) verilerine göre, gelir vergisi gelirlerinin 2018 yılında 1,7 trilyon dolar seviyesinde olduğu ve 2023 yılında 2,4 trilyon dolara yükseldiği rapor edilmiştir (CBO, 2023b). Bu artış pandeminin ardından ekonomik toparlanma, iş gücü piyasasındaki iyileşme ve yüksek gelir gruplarına yönelik vergi düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bireysel gelirlerdeki artış da bu büyümeyi destekleyen önemli bir faktör olmaktadır (Brookings Institution, 2022).

Öte yandan, kurumlar vergisi gelirlerinde ekonomik faaliyetlere bağlı olarak dalgalanmalar yaşandığı tespit edilmiştir. 2018 yılında 300 milyar dolar seviyesinde bulunan kurumlar vergisi gelirleri, 2023 yılı itibarıyla 500 milyar dolara ulaşmıştır (U.S. Department of the Treasury, 2023a). Ancak 2020 yılında pandemi nedeniyle azalan ekonomik faaliyetlerin kurumlar vergisi gelirlerinde düşüşe neden olduğunu belirtmek gerekmektedir. Pandemi sonrası ekonomik toparlanma ve artan şirket kârlılığı, kurumlar vergisi gelirlerinin yükselmesine katkı sağlamıştır (Tax Policy Center, 2023).

Benzer şekilde, sosyal güvenlik ve Medicare vergilerinin de bu süreçte önemli ölçüde arttığı tespit edilmiştir. 2018 yılında 1,1 trilyon dolar seviyesinde bulunan bu vergilerin, 2023 yılı itibarıyla 1,6 trilyon dolara yükseldiği rapor edilmiştir (IRS, 2023b). Bu artış, iş gücü piyasasındaki toparlanma ve maaşlardaki yükselişle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliği açısından bu gelirler kritik bir öneme sahiptir. Çünkü, yaşlanan nüfus sosyal güvenlik sistemine uzun vadede mali yük oluşturabilecek ve bu nedenle gelirlerin artırılması oldukça önemlidir (Sarıyıldız vd., 2021, s. 321).

Gümrük ve diğer gelirlerde dalgalanmalar yaşandığı Tablo 8’de görülmektedir. Bu bağlamda 2018 yılında 200 milyar dolar seviyesinde olan bu gelirlerin, 2022 yılında 610 milyar dolara kadar yükseldiği, ancak 2023 yılında 400 milyar dolara gerilediği ifade edilebilir (U.S. Department of the Treasury, 2023a). Bu dalgalanmanın, pandemi sürecinde ithalat-ihracat hacmindeki değişimler ve ABD’nin Çin’e uyguladığı ek gümrük vergileriyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında uygulanan ek gümrük vergilerinin, bütçe gelirlerinde geçici artış sağladığı belirtilmektedir (Bekkers ve Schroeter, 2020). Tüm bulgular ışığında, ABD’nin bütçe gelir kalemlerinin pandemi öncesi ve sonrası dönemde farklı dinamiklerle şekillendiği görülmektedir. 2020 yılında pandeminin etkisiyle bütçe gelirlerinde genel bir düşüş yaşandığı, ancak takip eden yıllarda toparlanma sürecine girildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, gelir vergisi ve sosyal güvenlik vergilerindeki artışlar, ekonomik toparlanmanın bir göstergesi değerlendirilebilir.

3.1.1.4. Covid-19’un ABD Bütçe Dengesine Etkisi

ABD’nin federal bütçe dengesi, 2018-2023 yılları arasında önemli dalgalanmalar göstermiştir. Bu dönemde, Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri ve bu etkilerle mücadele amacıyla uygulanan maliye politikalarının, bütçe gelirleri ve giderleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Pandemi öncesinde bütçe açıkları/GSYH oranı görece sınırlı seviyelerde seyrettiği, ancak pandemi sürecinde ekonomik teşvik paketleri, sosyal yardım programları ve sağlık harcamaları gibi politika müdahalelerinin bütçe açığında kayda değer bir artışa neden olduğu ifade edilebilir (CBO, 2023a). Pandemi sonrası dönemde ise bütçe açıklarında azalma gözlemlenmiş ve bu durum, ekonomik toparlanma ile federal gelirlerdeki artışla ilişkilendirilmiştir. Tablo 9, yalnızca pandemi kaynaklı mali dalgalanmaları değil, aynı zamanda ABD ekonomisinin istikrara kavuşturulmasına yönelik çabaları ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından karşılaşılan zorlukları da yansıtmaktadır. Bu veriler doğrultusunda, bütçe politikalarının ekonomik krizler sırasında nasıl bir rol üstlendiği değerlendirilmektedir (U.S. Department of the Treasury, 2023b).

Tablo 9. ABD’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı/GSYH (%)
2018	3300	4100	-800	-3,8
2019	3500	4400	-900	-4,1
2020	3400	6600	-3200	-14,9
2021	4000	6800	-2800	-12,4
2022	4810	6210	-1400	-5,5
2023	4900	6400	-1500	-5,6

Kaynak: CBO, 2023a. <https://www.cbo.gov/publication/58848>

Tablo 9 ABD’nin bütçe gelirleri, giderleri ve bütçe açığı gibi temel mali göstergelerindeki değişimleri ortaya koymaktadır. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında, Covid-19 pandemisinin etkisiyle bütçe giderlerinde belirgin bir artış yaşandığı ve bunun sonucunda bütçe açığı/GSYH oranının sırasıyla %14,9 ve %12,4 seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Bu artış, ekonomik teşvik paketleri, sosyal yardım programları, sağlık harcamaları ve diğer destek politikaları kapsamında yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır (OMB, 2023).

2022 ve 2023 yıllarında bütçe gelirlerinde gözlemlenen artış, pandeminin akut etkilerinin azalması ve ekonomik toparlanma sürecinin hız kazanmasıyla doğrudan ilişkili olmaktadır. Federal gelirlerdeki bu artışın, bireysel ve kurumsal vergilerdeki artışın yanı sıra, sosyal güvenlik ve Medicare vergilerinden elde edilen gelirlerdeki yükselmeden kaynaklandığı belirtilmektedir (FRED Veri Tabanı, 2024). Ancak, bütçe açığı/GSYH oranının pandemi öncesi seviyelere tam anlamıyla geri dönmemiş ve kamu borcu ile borç servis maliyetleri gibi uzun vadeli mali riskler devam etmiştir (CBO, 2023a).

Bu dönemde, bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki fark Covid-19 pandemisi sırasında önemli ölçüde artmış ve bütçe açıkları keskin bir yükseliş göstermiştir. 2018 ve 2019 yıllarında bütçe gelirleri sırasıyla 3,3 trilyon dolar ve 3,5 trilyon dolar seviyesinde nispeten istikrarlı bir artış eğilimi göstermiş, buna karşılık bütçe giderleri ise 4,1 trilyon dolardan 4,4 trilyon dolara yükselmiştir (CBO, 2023a). Bu yıllarda bütçe açıklarının sırasıyla 800 milyar dolar ve 900 milyar dolar seviyelerinde yönetilebilir düzeyde olduğu ifade edilmektedir (OMB, 2023a).

Ancak, 2020 yılı itibarıyla Covid-19 pandemisinin bütçe giderleri üzerinde önemli bir artışa

yol açtığı rapor edilmiştir. Sağlık sistemine yönelik harcamalar, ekonomik teşvik paketleri ve sosyal destek programları nedeniyle bütçe giderleri 6,6 trilyon dolara yükselmiş, buna karşılık bütçe gelirleri 3,4 trilyon dolara gerilemiştir (U.S. Department of the Treasury, 2023b). Bu durum, bütçe açığının -3,2 trilyon dolara yükselmesine ve GSYH'ye oranının %14,9'a ulaşmasına neden olmuştur ki bu da tarihi bir zirve anlamına gelmektedir (CBO, 2023a).

ABD ekonomisinde, 2021 ve 2022 yıllarında bütçe gelirlerinde toparlanma yaşanmış ve 2021 yılında gelirlerin 4 trilyon dolara, 2022 yılında ise 4,8 trilyon dolara yükselmiştir (OMB, 2023). Bu artışın, ekonomik faaliyetlerin yeniden canlanması, iş gücü piyasasındaki toparlanma ve artan vergi gelirleriyle doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir (FRED Veri Tabanı, 2024). Ancak, bütçe giderlerinin 2021 yılında 6,8 trilyon dolarla zirveye ulaştığı ve 2022 yılında 6,3 trilyon dolara gerilediği görülmektedir. Bu harcama düşüşünün, pandeminin etkilerinin azalması ve teşvik programlarının kademeli olarak sona ermesiyle açıklanabileceği ifade edilmektedir (U.S. Department of the Treasury, 2023b).

2023 yılında bütçe gelirleri 4,9 trilyon dolar seviyesine ulaşmış, bütçe giderleri ise 6,4 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığının -1,5 trilyon dolar seviyelerinde kaldığı görülmektedir. Bu durum ekonomik toparlanmanın devam ettiğini ancak kamu harcamalarının hâlâ yüksek seviyelerde seyrettiğini göstermektedir (CBO, 2023a).

Bütçe açığının GSYH'ye oranı pandemi yıllarında kayda değer artışlar göstermiş, 2018 ve 2019 yıllarında %3,8 ve %4,1 seviyelerinde bulunan bütçe açığı oranı, 2020 yılında %14,9 ile tarihi zirveye ulaştığı rapor edilmiştir (OMB, 2023a). 2021 yılında bu oranın %12,4'e gerilediği, 2022 yılında %5,5'e düştüğü ve 2023 yılında ise %5,6 seviyesinde kaydedilmiştir. Bu eğilimin, bütçe dengesinin pandemi öncesi seviyelere yaklaşmaya başladığını ancak tam anlamıyla bir toparlanmanın henüz gerçekleşmediğini göstermektedir (FRED Veri Tabanı, 2024).

Özetle belirtmek gerekirse, ABD'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe dengesi, maliye politikalarının kriz dönemlerinde bütçe üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Covid-19 pandemisi sırasında kamu harcamalarında meydana gelen hızlı artış ve bütçe gelirlerindeki düşüş, bütçe açıklarının tarihi zirvelere ulaşmasına ve mali sürdürülebilirlik üzerinde ciddi baskılar oluşmasına neden olmuştur. Ancak 2022 ve 2023 yıllarında gözlemlenen toparlanma süreci, ekonomik faaliyetlerin yeniden canlanması ve gelir artırıcı politikaların etkisini göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, uzun vadeli mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için harcama politikalarının yeniden gözden geçirilmesi ve bütçe disiplinine öncelik verilmesi gerekmektedir. Özellikle kamu borcu ve sosyal güvenlik sistemine yönelik uzun vadeli baskılar dikkate alındığında, mali reformların hayata geçirilmesi ve harcamaların stratejik bir çerçevede yönetilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

3.1.2. Almanya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması

Almanya, Avrupa’nın en büyük ekonomisi ve küresel ticaretin temel aktörlerinden biri olarak, pandemi sürecinde ekonomik istikrar açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Ayrıca Almanya; sanayi üretimi, ihracat kapasitesi ve finansal gücü nedeniyle yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte de belirleyici bir rol üstlenmektedir (Tekinay, 2022).

Covid-19 pandemisi, Almanya ekonomisi üzerinde önemli etkiler yaratmış ve çeşitli ekonomik önlemlerin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Salgının yol açtığı ekonomik belirsizlik ve istihdam üzerindeki olumsuz etkiler nedeniyle, hükümet tarafından geniş kapsamlı mali destek paketleri sağlanmış, iş gücü piyasasına yönelik teşvikler uygulanmış ve işletmelerin korunmasına yönelik politikalar hayata geçirilmiştir (Dorn vd., 2020).

3.1.2.1. Almanya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler

Covid-19 pandemisinin Almanya üzerindeki etkileri yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmamış, toplumsal sonuçları da oldukça ağır olmuştur. Salgının başlangıcından bu yana, ülkede doğrulanan Covid-19 vaka sayısının 38 milyonu aştığı ve 180 binden fazla kişinin virüs nedeniyle yaşamını yitirdiği rapor edilmiştir (Worldometer, 2025). Bu veriler, pandeminin Almanya’da ne denli büyük bir etki yarattığını ve kriz sürecinde alınan bütçe önlemlerinin ve kamu politikalarının kritik önem taşıdığını göstermektedir.

Covid-19’un ekonomik ve sosyal etkileri nedeniyle, kapsamlı mali politikaların uygulanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu süreçte, ekonomik istikrarın korunması ve kamu sağlığının desteklenmesi amacıyla çeşitli bütçe politikaları benimsenmiş ve kamu harcamaları artırılmıştır. Aşağıda, bu dönemde öne çıkan mali politikalar detaylandırılmaktadır.

1. Mali Teşvikler ve Destek Paketleri: Pandeminin yol açtığı ekonomik belirsizlik ve likidite sorunları karşısında, işletmelerin, serbest meslek sahiplerinin ve çalışanların finansal

olarak ayakta kalabilmesini sağlamak amacıyla kapsamlı mali teşvikler ve destek paketleri uygulamaya konulmuştur. Bu doğrultuda, büyük ölçekli şirketlerin sermaye yapılarını güçlendirmek için Ekonomik İstikrar Fonu (*Wirtschaftsstabilisierungsfonds*) oluşturulmuş, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) için ise çeşitli hibe ve kredi programları devreye alınmıştır (Herr ve Nettekoven, 2022).

Bu süreçte, özellikle küçük işletmelere ve serbest meslek sahiplerine yönelik 50 milyar euro değerinde acil yardım paketi sağlanmış, krizden etkilenen sektörleri desteklemek ve ekonomik toparlanmayı hızlandırmak amacıyla Haziran 2020’de toplam 130 milyar euro değerinde bir teşvik paketi açıklanmıştır (Dorn vd., 2020).

Alınan bu ekonomik önlemler, pandemi sürecinde istihdamı korumak, işletmelerin iflas riskini azaltmak ve ekonomik istikrarı sürdürebilmek adına kritik bir rol oynamıştır.

2. Kısa Çalışma Ödeneği (Kurzarbeit): Pandemi sürecinde ekonomik daralmanın istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Almanya’da “Kısa süreli çalışma” (Kurzarbeit) programı kapsamlı bir şekilde genişletilmiştir. Bu program, ekonomik krizden etkilenen işletmelerin çalışanlarını işten çıkarmadan istihdamda tutabilmelerine olanak sağlamış, normal çalışma süreleri azaltılan çalışanlara yapılan maaş ödemelerinin belirli bir oranı kamu kaynaklarından karşılanmıştır (Aiyar ve Dao, 2021). Böylece, hem bireysel gelir kayıplarının önüne geçilmesi hem de iş gücü piyasasında ani dalgalanmaların engellenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca program, işletmelerin kriz koşullarında faaliyetlerini sürdürebilmelerine yardımcı olarak, ekonomik toparlanma sürecine geçişte işgücü kayıplarını en aza indirmeyi amaçlamıştır.

3. Sağlık Harcamalarının Artırılması: Covid-19 pandemisi sürecinde, Almanya’da kamu sağlığı harcamaları önemli ölçüde artırılmış ve sağlık sistemine yönelik ek kaynaklar tahsis edilmiştir. Bu kapsamda, test kapasitesinin genişletilmesi, aşı tedarik süreçlerinin hızlandırılması ve hastanelerde yoğun bakım yatak kapasitelerinin artırılması gibi çeşitli önlemler hayata geçirilmiştir. Ayrıca, Covid-19 aşısının geliştirilmesi ve üretim kapasitesinin desteklenmesi amacıyla özel programlar uygulanmış ve bu doğrultuda BioNTech’e 375 milyon euro finansal destek sağlanmıştır (Herr ve Nettekoven, 2022).

Bu doğrultuda, sağlık sektörünün güçlendirilmesi amacıyla aşı ve tıbbi ekipman alımlarına yönelik özel fonlar tahsis edilmiş, hastanelerin finansal yüklerini hafifletmek amacıyla çeşitli mali destek mekanizmaları yürürlüğe konulmuştur. Ek olarak, koruyucu ekipman üretim kapasitesinin artırılması için Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde bir koordinasyon

mekanizması oluşturulmuştur. Hastanelerin yoğun bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi için oluşturulan ve bakımı yapılan her yoğun bakım yatağı başına 50.000 euro teşvik verilmesi ve ayakta tedavi hizmetleri için mali tazminat sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Covid-19 testlerinin maliyetleri yasal sağlık sigortası tarafından karşılanırken, hastanelere 1 Nisan- 30 Haziran tarihleri arasında sağlık çalışanları için koruyucu giysi temini amacıyla hasta başına 50 euro ek ödeme yapılmıştır. Ayrıca, pandemi sürecinde tıbbi donanım ihracatı yasaklanmış ve ülke içindeki sağlık sisteminin sürdürülebilirliği önceliklendirilmiştir (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 142). Bu kapsamlı önlemler ile Almanya’da pandemi sürecinde sağlık sisteminin kapasitesinin artırılması ve kamu sağlığının korunması hedeflenmiştir.

4. Eğitim ve Araştırma Yatırımları: Pandemi sürecinde bilimsel araştırmaların desteklenmesi amacıyla Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından ek önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda, 150 milyon euro ek bütçe tahsis edilerek üniversite hastaneleri araştırma ağı oluşturulmuş ve bilimsel çalışmaların teşvik edilmesi sağlanmıştır (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 142).

5. Vergi Kolaylıkları ve Ertelemeler: Alınan bir diğer önlem Covid-19 salgınından etkilenen işletmeler için KDV ve kurumlar vergisi ödemeleri 31 Aralık 2020 tarihine kadar ertelenmesi olmuştur (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 136). Ayrıca, geçici KDV indirimi kapsamında standart oran %19’dan %16’ya, indirimli oran ise %7’den %5’e düşürülmüştür. Ödenmeyen vergilere ilişkin varsayılan cezalardan feragat edilmiş ve yeni kurulan işletmeler ile girişimciler için ek kamu finansmanı sağlanmıştır (Dorn vd., 2020).

5. Dijitalleşme ve Uzaktan Çalışma Yatırımları: Pandeminin şirketler üzerindeki etkilerini azaltmak ve uzaktan çalışma modellerini desteklemek amacıyla dijitalleşme yatırımlarına öncelik verilmiştir. Bu kapsamda, “Dijital Almanya Programı” çerçevesinde altyapı projeleri hayata geçirilmiş ve şirketlerin dijital dönüşümü teşvik edilmiştir (Pehlivan vd., 2021, s. 122). Ayrıca, teknoloji ve sürdürülebilirlik yatırımlarının desteklenmesi amacıyla dijitalleşme, altyapı ve yeşil ekonomi projelerine yönelik teşvik mekanizmaları oluşturulmuştur (Dorn vd., 2020).

6. Avrupa Birliği Fonlarının Kullanımı: Almanya, Avrupa Birliği’nin (AB) Covid-19 pandemisine yönelik sağladığı fonlardan etkin bir şekilde yararlanmış ve Yeni Nesil AB (Next Generation EU) programı çerçevesinde görece hızlı bir ekonomik toparlanma süreci geçirmiştir (Herr ve Nettekoven, 2022).

Neticede, Covid-19 pandemisi süresince ekonomik istikrarın korunması ve toplumsal

refahın sürdürülebilmesi amacıyla çeşitli bütçe politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar, kriz döneminde ekonomik şokların etkisini azaltmış, aynı zamanda toparlanma sürecini hızlandırmayı amaçlamıştır.

3.1.2.2. Covid-19'un Almanya'nın Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Almanya'da, 2018-2023 yılları arasında bütçe politikaları, ekonomik ve sosyal önceliklere göre şekillendirilmiştir. Bu dönemde, özellikle Covid-19 pandemisinin etkisiyle sağlık ve sosyal harcamalarda önemli artışlar yaşanmıştır (Dorn vd., 2020). Sosyal harcamalar, sağlık yatırımları, eğitim bütçesi, altyapı geliştirme ve savunma harcamaları gibi ana kategoriler, ülkenin ekonomik istikrarının sağlanması ve toplumsal refahın artırılması amacıyla yeniden yapılandırılmıştır (Tauscher, 2024). Tablo 10'da Almanya'nın bütçe harcamaları gösterilmiştir.

Tablo 10. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Sağlık Harcamaları	Sosyal Harcamalar	Eğitim Harcamaları	Altyapı Geliştirme	Savunma Harcamaları	Genel Kamu Hizmetleri
2018	210	750	180	140	45	150
2019	220	770	185	145	47	155
2020	250	820	190	210	50	160
2021	260	840	195	210	52	165
2022	270	860	200	220	55	170
2023	280	880	205	230	58	175

Kaynak: Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2023.
[https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Oeffentliche Finanzen/Finanzberichte/finanzbericht-2023.html](https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Oeffentliche_Finanzen/Finanzberichte/finanzbericht-2023.html) .

Tablo 10 incelendiğinde, Almanya'nın 2018-2023 yılları arasındaki bütçe gider kalemlerinde önemli artışlar dikkat çekmektedir. Bu artışlar, ülkenin ekonomik ve sosyal hedeflerine uygun şekilde planlanmıştır. Bu dönemde sosyal harcamalar, sağlık, eğitim, altyapı, savunma ve kamu hizmetleri önceliklendirilmiş; sosyal yardımlar ve sigorta ödemeleri toplumsal refah politikalarının bir yansıması olarak artırılmıştır. Ekonomik dalgalanmalara rağmen sosyal harcamalardaki artış sürdürülerek Almanya'nın sosyal devlet

anlayışı pekiştirilmiştir (Bundesministerium der Finanzen, 2023a). Özellikle sağlık harcamalarının, pandeminin etkisiyle önemli ölçüde arttığı tespit edilmiştir. 2020 yılından itibaren sağlık sektörüne yönelik yatırımlar hız kazanmış; test kapasitesinin artırılması, aşı programlarının yaygınlaştırılması ve hastane altyapısının güçlendirilmesi gibi önlemler, bu artışın temel nedenleri arasında yer almıştır (Herr ve Nettekoven, 2022). Pandemi sürecinde, sağlık sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yoğun bakım üniteleri genişletilmiş, tıbbi malzeme tedariki güvence altına alınmış ve sağlık çalışanlarına ek ödemeler yapılmıştır. Tüm bu harcamalar, sağlık sisteminin kriz dönemlerine karşı daha dirençli hale getirilmesi adına önemli bir rol oynamıştır (OECD, 2021b).

Tablo 10'a bakıldığında eğitim harcamalarının da bu dönemde dijitalleşme ve araştırma altyapısına yönelik artan yatırımlarla birlikte artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Almanya'da eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından, üniversiteler arası iş birliğini desteklemek amacıyla araştırma ağlarının oluşturulması ve dijital dönüşüme yönelik projelere önemli kaynakların tahsis edilmesi ön plana alınmıştır. Bu yatırımlar, nitelikli iş gücünün yetiştirilmesini sağlamak ve Almanya'nın küresel düzeydeki rekabet gücünü artırmak amacıyla yürütülen stratejilerin bir parçası olarak görülmektedir (Dorn vd., 2020). İncelenen dönemde benzer şekilde, altyapı yatırımları da sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen projelerle büyümüş ve ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlayan girişimlerle güçlendirilmiştir. Özellikle, ulaşım, enerji ve dijital altyapıya yönelik yatırımlar, altyapı geliştirme yatırımları kaleminin temel bileşenleri arasında yer almıştır. Bu yatırımlar, Almanya'nın ekonomik büyümesini destekleme ve dijital dönüşüm hedeflerine ulaşma amacını yansıtmaktadır (Dorn vd., 2020; European Commission, 2022a).

Savunma harcamalarındaki artışın ise Almanya'nın uluslararası güvenlik politikalarındaki rolünü güçlendirme çabalarını yansıttığı belirtilmektedir. Özellikle NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) taahhütleri ve uluslararası kriz yönetimlerine katkı sağlama amacıyla savunma harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Küresel güvenlik dinamikleri ve uluslararası iş birlikleri, savunma harcamalarına yönelik stratejik kararları şekillendirmiş ve ek kaynak tahsisini beraberinde getirmiştir (Bundesministerium der Verteidigung, 2023a).

Genel kamu hizmetleri harcamaları da bu dönemde 150 milyar eurodan 175 milyar euroya yükselmiştir. Bu artış; kamu personeli giderleri ve yönetim kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik girişimlerden kaynaklanmaktadır (Bundesministerium der Finanzen, 2023a). Tüm bu harcamalar, Almanya'nın kriz dönemlerinde hızlı ve etkili politika uygulayabilme

kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Pandemi sürecinde alınan mali önlemler, yalnızca sağlık sisteminin güçlendirilmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda eğitim, altyapı ve savunma alanlarında da geniş kapsamlı yatırımlarla desteklenmiştir. Bu bağlamda, bütçe giderlerinde kaydedilen artışların, Almanya'nın ekonomik ve sosyal politikalarının birbirini tamamlayan unsurlar olarak planlandığını ortaya koymaktadır (OECD, 2023c).

3.1.2.3. Covid-19'un Almanya'nın Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

Almanya'nın 2018-2023 yılları arasındaki bütçe gelir kalemleri, ülkenin ekonomik büyüme hedefleri, sosyal güvenlik sistemi ve uluslararası iş birliği politikaları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu süreçte, bütçe gelirlerinin temel unsurlarını vergilerden elde edilen doğrudan kamu gelirleri, sosyal güvenlik katkıları, diğer kamu gelirleri ve AB'den sağlanan fonlar oluşturmuştur (Ercan, 2024, s. 665). Gelir kalemleri, ekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılığı artıracak ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilir şekilde finanse edilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Tablo 11'de Almanya'nın bütçe gelir kalemleri verilmiştir.

Tablo 11. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Vergi Gelirleri	Sosyal Güvenlik Katkıları	Diğer Gelirler
2018	800	600	150
2019	820	615	155
2020	780	590	140
2021	810	610	145
2022	870	640	160
2023	890	660	170

Kaynak: Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2023
<https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Oeffentliche-Finanzen/Finanzberichte/finanzbericht-2023.html> .

Tablo 11 incelendiğinde, Almanya'nın bütçesinde en büyük gelir kaynağını vergi gelirlerinin oluşturduğu görülmektedir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve diğer dolaylı vergiler bu kapsamda yer almaktadır. 2018-2023 dönemine ilişkin veriler incelendiğinde, vergi gelirlerinde genel olarak istikrarlı bir artış eğilimi gözlemlenmektedir.

Ancak, 2020 yılında Covid-19 pandemisinin ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle vergi gelirlerinde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Pandemi sonrasında başlayan ekonomik toparlanma süreciyle birlikte, vergi gelirlerinde yeniden artış kaydedilmiştir. Bu artışın, ekonomik büyüme, istihdam oranlarındaki yükseliş ve vergi tabanının genişletilmesi gibi faktörlerle doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu süreçte, Almanya'nın mali politikaları çerçevesinde, vergi tahsilatı ekonomik büyümeye paralel olarak artış göstermiş ve gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik reformlarla desteklenmiştir (OECD, 2023c).

Sosyal güvenlik gelirleri, Almanya'nın sağlık, emeklilik ve işsizlik sigortası gibi sosyal politikalarının finansmanında kullanılan temel kaynaklardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu gelirler, çalışanlardan ve işverenlerden alınan sosyal sigorta primlerinden oluşmaktadır. 2018-2023 yılları arasında sosyal güvenlik gelirlerinin artan istihdam oranları ve prim tabanının genişletilmesi ile sürekli bir yükseliş gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle pandemi döneminde sosyal güvenlik sistemine yönelik destekler artırılmış, bu da gelir kaleminin önemini daha da pekiştirmiştir. Sosyal güvenlik katkıları, sosyal refah politikalarının sürdürülebilirliğini sağlayan temel finansman mekanizmalarından biri olmaktadır. Emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortası gibi sosyal koruma sistemleri, bu gelirlerden sağlanan fonlarla finanse edilmekte olup, çeşitli reformlarla güçlendirilerek uzun vadeli mali sürdürülebilirliği hedeflenmektedir (European Commission, 2022b).

Bütçenin diğer gelir kaynakları arasında, kamuya ait işletmelerden sağlanan gelirler ve AB fonları önemli bir yer tutmaktadır. Bu kaynaklar, özellikle kriz dönemlerinde bütçe dengesinin korunmasına önemli katkı sunmaktadır. AB'den gelen fonların büyük ölçüde altyapı projeleri, dijital dönüşüm ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine yönelik olarak tahsis edilmektedir. (Dorn vd., 2020). Bu bağlamda, AB desteklerinin, Almanya'nın stratejik yatırım planlarını ve uzun vadeli kalkınma politikalarını finanse etmek amacıyla kullanıldığı belirtilebilir. Dolayısıyla, Almanya'nın bütçe gelir yapısının kriz dönemlerinde uygulanan esnek maliye politikalarını desteklediği ve sosyal refah politikalarının finansmanında önemli bir rol oynadığı vurgulanabilir (IMF, 2023d).

3.1.2.4. Covid-19'un Almanya Bütçe Dengesine Etkisi

Almanya'nın 2018-2023 yılları arasındaki bütçe performansı, uygulanan mali politikalar ve ekonomik koşullara bağlı olarak şekillendirilmiştir. Bu dönemde bütçe dengesi hem

ekonomik büyüme süreçlerinde hem de küresel kriz dönemlerinde alınan mali tedbirlerin etkilerini yansıtmaktadır. Gelir ve gider arasındaki denge, Almanya'nın bütçe politikalarının sürdürülebilirlik ve ekonomik istikrar odaklı bir çerçevede oluşturulduğunu göstermektedir (OECD, 2023c). Tablo 12'de Almanya'nın bütçe dengesi gösterilmiştir.

Tablo 12. Almanya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı / GSYH (%)
2018	1550	1475	75	1,5
2019	1590	1522	68	1,5
2020	1510	1680	-170	-4,3
2021	1565	1722	-157	-3,7
2022	1670	1775	-105	-2,5
2023	1720	1828	-108	-2,1

Kaynak: Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2023. https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html

Tablo 12'ye bakıldığında, özellikle 2018 ve 2019 yıllarında Almanya'da bütçe fazlası verildiği ve bu noktada kamu maliyesinin güçlü bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Ancak, 2020 yılında Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla birlikte küresel ölçekte yaşanan ekonomik daralmadan Almanya'nın da etkilendiği ve bütçe dengesi üzerinde belirgin bir bozulma meydana geldiği görülmektedir. Bu bağlamda pandemi sürecinde sağlık harcamaları arttırılmış, ekonomik destek paketleri devreye alınmış ve kamu harcamaları genişletilmiştir (Bundesministerium der Finanzen, 2023a). Bu doğrultuda, bütçe açığının önemli ölçüde artmasına neden olan mali politikaların, ekonomik istikrarın korunması ve krizden çıkış sürecinin hızlandırılması amacıyla uygulanmıştır (IMF, 2023d). 2021 ve sonrasında, bütçe açığı kademeli olarak azalmış ve ekonomik toparlanma sürecinin kamu maliyesine olumlu yansımaları gözlemlenmiştir (European Commission, 2022b). Bu bağlamda Almanya, pandemi sırasında AB ülkelerine kıyasla daha ılımlı bir ekonomik daralma yaşamıştır. Özellikle kamu finansmanı alanında alınan önlemler, ekonomik daralmanın sınırlı kalmasına katkı sunmuştur (Herr ve Nettekoven, 2022). Kamu harcamalarının genişletilmesi ve çeşitli sektörler sağlanan mali desteklerin, ekonomik toparlanmayı hızlandırmış ve bütçe dengesi üzerindeki olumsuz etkileri kademeli olarak azaltmıştır (OECD, 2023c).

3.1.3. İtalya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması

Küresel salgın sürecinden birçok ülke önemli derecede etkilenmiştir. Bu ülkelerden birisi de İtalya’dır. Bununla birlikte, İtalya karantina ve sokağa çıkma kısıtlamaları gibi önlemleri uygulamaya başlayan ilk Avrupa ülkesi olmasının yanı sıra, Covid-19 kaynaklı can kayıplarının en çok yaşandığı ülke konumuna da gelmiştir. Salgının en yoğun yaşandığı dönemde, cenaze hizmetlerinin yetersiz kalması sebebiyle tabutların askeri araçlarla taşındığına ilişkin görüntüler hafızalarda kalıcı bir yer edinmiş; bu durum, İtalya’nın küresel salgın sürecinin sembol ülkelerinden biri olarak anılmasına neden olmuştur (Topal, 2024, s. 41).

3.1.3.1. İtalya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler

Pandeminin başlangıcından itibaren İtalya’da doğrulanan toplam Covid-19 vaka sayısının 26 milyonu aştığı bildirilmiştir. Ayrıca, Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden kişi sayısının 196 bini geçtiği belirtilmektedir (Worldometer, 2025).

Covid-19 pandemisinin yol açtığı ekonomik olumsuzlukları hafifletmek amacıyla İtalya tarafından çeşitli mali ve sosyal destek politikaları hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda hem hanehalklarını hem de işletmeleri hedef alan çok boyutlu önlemler uygulanmış; söz konusu politikalar, kamu maliyesi aracılığıyla ekonomik istikrarın korunmasını ve krizden etkilenen kesimlerin desteklenmesini amaçlamıştır. Bu çerçevede uygulamaya konulan başlıca politika araçları aşağıda sıralanmaktadır.

1. Ulusal Karantina Önlemleri: Covid-19 salgınının Avrupa kıtasında hızla yayılmasıyla birlikte, salgının olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla İtalya’da 9 Mart 2020 tarihinde ülke genelini kapsayan bir ulusal karantina uygulamasına gidilmiştir. Bu kapsamda, tüm okullar ve üniversiteler geçici olarak kapatılmış; yalnızca temel hizmetlerin faaliyet göstermesine izin verilmiş ve zorunlu olmayan tüm seyahatler yasaklanmıştır. Söz konusu önlemler, virüsün yayılım hızını kontrol altına almak amacıyla hayata geçirilmiş olup, 19 Nisan 2020 tarihine kadar bir başka deyişle ilk dalga enfeksiyonlarının zirve yaptığı döneme dek yürürlükte kalmıştır (Merkaj ve Santolin, 2022).

2. Acil Mali Destek Paketleri: Covid-19 pandemisinin ekonomik ve sosyal etkilerini hafifletmek amacıyla İtalya hükümeti tarafından çeşitli mali destek önlemleri hayata

geçirilmiştir. Bu kapsamda, 11 Mart 2020 tarihinde toplam 25 milyar euro (yaklaşık 28,3 milyar dolar) tutarında iki aşamalı bir ekonomik destek paketi açıklanmıştır. Söz konusu paketin 12 milyar euroluk kısmının özellikle sağlık sektörüne ek kaynak sağlamak amacıyla tahsis edildiği, bunun yanı sıra şirketler ve hane halklarına yönelik olarak vergi ve kredi ödemelerinin ertelenmesi ile bazı mali yükümlülüklerin geçici olarak askıya alınmasına ilişkin önlemler içerdiği ifade edilmiştir (Eroğlu, 2020, s. 228). Bununla birlikte, pandeminin reel sektör üzerindeki baskılarını azaltmak amacıyla yaklaşık 400 milyar euro (yaklaşık 470 milyar dolar) tutarında geniş kapsamlı bir finansman programı da uygulamaya konulmuştur. Bu program, hem iç piyasada faaliyet gösteren işletmelerin likidite ihtiyaçlarının karşılanması hem de ihracat yapan firmaların dış ticaret kapasitelerinin korunarak uluslararası rekabet güçlerinin sürdürülmesi hedefleri doğrultusunda tasarlanmıştır (Aydoğdu vd., 2021, s. 167). Bunlara ek olarak, serbest meslek sahipleri ile belirli sağlık profesyonellerine yönelik sosyal güvenlik primlerinden muafiyet sağlayan 2,5 milyar euro tutarındaki bir destek paketi de uygulamaya alınmıştır. Aynı zamanda iş gücüne katılımı teşvik etmek amacıyla, işverenlere yönelik olarak 878 milyon euroluk özel bir teşvik paketi Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmıştır (European Commission, 2023a).

3. Kredi ve Likidite Tedbirleri: Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla İtalya hükümeti tarafından Nisan 2020’de kapsamlı bir mali destek programı yürürlüğe konmuştur. Bu kapsamda, 6 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan acil durum kararnamesi ile salgından olumsuz etkilenen işletmelere yönelik olarak likidite desteği sağlanması ve toplamda 400 milyar euronun üzerinde banka kredisi sunulması öngörülmüştür. Söz konusu kararname, mart ayında açıklanan teşvik paketiyle birlikte değerlendirildiğinde, bankacılık sistemi aracılığıyla toplamda 750 milyar euro (yaklaşık 809,78 milyar dolar) tutarında kredi sağlanmasına imkân tanımaktadır. Bu finansman paketi ile özellikle reel sektörün finansal istikrarının korunması, firmaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Eroğlu, 2020, s. 228).

4. “Yeniden Başlatma” Paketi: Covid-19 pandemisinin neden olduğu ekonomik ve sosyal etkilerin hafifletilmesine yönelik olarak İtalya hükümeti tarafından 15 Mayıs 2020 tarihinde kapsamlı bir mali destek programı hayata geçirilmiştir. “Yeniden Başlatma” (Relaunch) adı verilen bu paket, yaklaşık 55 milyar euro tutarında olup, ülkenin GSYH’nin %3,5’ine tekabül etmektedir. Söz konusu mali destek, farklı toplumsal ve ekonomik kesimlere yönelik çeşitli alanlarda kullanılmak üzere yapılandırılmıştır (Eroğlu, 2020, s. 228).

Paket kapsamında, ailelere doğrudan gelir desteği sağlanması amacıyla 14,5 milyar euro, sağlık sisteminin kapasitesini güçlendirmek amacıyla 3,3 milyar euro ve KOBİ'lere yönelik vergi ertelemeleri ve doğrudan hibeler yoluyla 16 milyar euro tahsis edilmiştir. Bu kaynakların, özellikle pandemi sürecinden ağır şekilde etkilenen kesimlerin desteklenmesi, sosyal refahın korunması ve ekonomik toparlanma sürecinin hızlandırılması hedefleri doğrultusunda kullanılması öngörülmüştür (Canbay ve Balcı Cura, 2021, s. 91).

5. Sosyal Güvenlik ve Çalışma Hayatı Destekleri: Covid-19 pandemisinin sosyal ve ekonomik etkilerini hafifletmeye yönelik olarak İtalya Hükümeti tarafından 8 Ağustos 2020 tarihinde başka bir destek paketi daha yürürlüğe konulmuştur. Bu pakette, özellikle iş gücü piyasası ve sosyal koruma önlemleri önceliklendirilmiş; istihdamın korunması, gelir kaybının telafisi ve kırılgan grupların desteklenmesi temel hedefler olarak belirlenmiştir. Söz konusu paket kapsamında toplam 12 milyar euroluk iş gücü ve sosyal destek planlanmış; ailelere ve bazı sektör çalışanlarına ek gelir desteği sağlanması, kısa süreli çalışma programlarının uzatılması ve yeni istihdam edilenler için sosyal güvenlik primlerinin geçici olarak ertelenmesi öngörülmüştür (Eroğlu, 2020, s. 228).

İlaveten hem işverenlerin hem de çalışanların sosyal güvenlik katkı payı ödemeleri belirli bir süreyle ertelenmiş, böylece işletmelerin üzerindeki mali yükün hafifletilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, iş kayıplarının önlenmesi ve işten çıkarılan bireyler ile kendi hesabına çalışanların desteklenmesi amacıyla 10,3 milyar euro tutarında ilave mali kaynak tahsis edilmiştir (Canbay ve Balcı Cura, 2021, s. 91).

6. Sektörel Vergi Ertellemeleri ve Muafiyetler: Covid-19 salgınından doğrudan etkilenen sektörlere yönelik olarak çeşitli vergi ve harç erteleme ya da muafiyet uygulamaları devreye alınmıştır. Bu uygulamalar şunlardır (Koç ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 137):

- Turizm, ulaşım, eğlence, spor, eğitim ve catering sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar için KDV, emlak vergisi ve gelir vergisi ödemeleri ertelenmiştir.
- Eğlence, tarım ve turizm alanında çalışanlara ve serbest meslek sahiplerine, vergiye tâbi gelire dâhil edilmeyecek şekilde 600 euro tutarında götürü indirim sağlanmıştır.
- Ev hizmetlerinde çalışan kişiler için, işveren konumundaki hanehalklarının ödemekle yükümlü olduğu sosyal güvenlik primleri ve bahis sektörü firmalarının ücret ödemelerine yönelik yükümlülükler de 31 Mayıs 2020 tarihine kadar ertelenmiştir.

- Hayırsever bağışlara ilişkin olarak %19 oranında vergi indirimi getirilmiştir.
- Nakliye sektöründe faaliyet gösteren firmalar için liman vergisi ve harç ödemeleri 31 Temmuz 2020 tarihine kadar askıya alınmıştır.

7. Sağlık Sektörüne Yönelik Yatırımlar ve Reformlar: Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla birlikte, İtalya sağlık sisteminin kapasitesini artırmaya yönelik kapsamlı yatırımlar ve yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, özellikle yaşlı nüfusun korunmasına yönelik politikalar öncelik kazanmıştır. 2020 yılı sonunda, İtalya'nın Kurtarma Planı çerçevesinde, geleneksel yaşlı bakım evlerinin yerine geçmesi amacıyla "Toplum Sağlığı Evleri" (Case della Comunità) adı verilen yeni sağlık yapılarının kurulmasına öncelik verilmiştir. Bu uygulama, daha erişilebilir ve yerelleşmiş bir sağlık hizmeti sunmayı amaçlamaktadır (De Falco, 2021). Bu bağlamda, 2021 ve 2022 yıllarında ise salgınla mücadelede bireysel bağışıklığı artırmak amacıyla çeşitli meslek gruplarına yönelik zorunlu aşı uygulamaları devreye alınmıştır. Bu kapsamda, sağlık çalışanları, öğretmenler ve 50 yaş üzeri bireyler için Covid-19 aşısı zorunlu hâle getirilmiştir. Aşı yaptırmayan bireyler için işten çıkarma yaptırımları uygulanmış ve 100 euroya kadar idari para cezaları getirilmiştir. Ancak, 2024 yılı sonunda göreve gelen mevcut hükümet tarafından bu cezalar iptal edilmiş; buna karşın daha önce ödenen cezaların iadesiyle ilgili herhangi bir resmî açıklama yapılmamıştır (Reuters, 2024).

8. İyileşme ve Direnç Planı (RRF): Pandemi sonrası ekonomik toparlanma sürecinde İtalya, AB'nin Yeni Nesil AB programı kapsamında 194,4 milyar euro tutarında mali destek almıştır. Bu kaynakların başta yeşil ve dijital dönüşüm olmak üzere, kamu yönetimi reformları ve altyapı projeleri gibi alanlarda kullanılması öngörülmüştür. Ancak uygulama sürecinde planın yalnızca %65'inin etkin şekilde gerçekleştirilebildiği, ayrıca fonların kötüye kullanımıyla ilgili 300'ün üzerinde vakanın tespit edildiği bildirilmiştir. Bu durum, bu durum, planın etkinliği ve şeffaflığına yönelik eleştirileri artırmıştır (European Commission, 2023a).

Tüm bu alınan önlemler göz önünde bulundurulduğunda; İtalya'nın Covid-19 pandemisi sürecinde hem sağlık sistemini güçlendirmek hem de ekonomik ve sosyal yapının direncini artırmak amacıyla çok boyutlu politika araçlarını eş zamanlı olarak devreye soktuğu ifade edilebilir. Ulusal karantina önlemleri ile başlayan bu süreç, doğrudan gelir destekleri, kredi ve likidite tedbirleri, sektörel vergi muafiyetleri ve sağlık sistemine yönelik yapısal reformlarla desteklenmiştir. Ayrıca AB'nin mali kaynakları da toparlanma ve yeniden

yapılanma sürecinde önemli bir kaldıraç işlevi görmüştür. Bu bağlamda, İtalya'nın deneyimi hem pandemiyle mücadelede çok yönlü müdahale gerekliliğini hem de kamu ağırlıklı hizmet altyapısının kriz anlarındaki belirleyici rolünü gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede, İtalya'nın Covid-19 sürecinde benimsediği mali politikaların ve sağlık sistemi yaklaşımının, bütçe giderleri üzerindeki etkilerini değerlendirmek önem kazanmaktadır (European Commission, 2021a).

3.1.3.2. Covid-19'un İtalya'da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Avrupa kıtasında pandemiden en erken ve en yoğun şekilde etkilenen ülkelerden biri olan İtalya, sağlık sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak ve ekonomik daralmayı sınırlamak amacıyla kapsamlı bütçe politikaları uygulamak zorunda kalmıştır (OECD, 2021b). Salgının özellikle 2020 yılı itibarıyla kamu harcamalarında ani ve yüksek artışlara neden olduğu; sağlık, sosyal güvenlik ve işletmelere yönelik destek kalemlerinde belirgin bir genişleme yaşandığı gözlemlenmiştir (European Commission, 2022c). Bu doğrultuda, İtalya'nın bütçe giderleri pandemiye karşı uygulanan önlemler çerçevesinde yeniden şekillenmiş ve özellikle mali disiplinin korunması ile ekonomik toparlanma arasındaki dengenin sağlanması temel bir politika hedefi hâline gelmiştir (IMF, 2021b). Covid-19 pandemisinin İtalya'nın kamu harcamaları üzerindeki etkisi Tablo 13'te verilmiştir. Tablo 13 incelendiğinde, pandeminin etkisiyle birlikte, kamu harcamalarında hem sektörel dağılım hem de toplam hacim açısından önemli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Pandemi öncesi dönemde sağlık harcamaları 170 milyar dolar seviyesindeyken, Covid-19 pandemisinin etkisiyle 2020 yılında belirgin bir artış göstermiştir. Aynı dönemde sosyal koruma harcamalarının 500 milyardan 590 milyar dolara yükselmiş olması, İtalya'nın sosyal devlet ilkesi doğrultusunda emeklilik, işsizlik yardımları ve sosyal hizmetlere öncelik verdiğini göstermektedir (IMF, 2023a; OECD, 2021b).

Tablo 13. İtalya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Sosyal Koruma	Sağlık	Eğitim	Genel Kamu Hizmetleri	Ekonomik İşler	Savunma	Kamu Düzeni ve Güvenlik	Diğer Giderler
2018	500	170	85	140	100	30	35	45
2019	520	175	88	145	105	34	40	52
2020	600	200	90	140	110	35	40	55
2021	590	190	90	150	115	40	45	60
2022	580	185	95	160	120	40	50	75
2023	590	200	100	170	130	45	50	82

Kaynak: İtalya Ekonomi ve Maliye Bakanlığı -MEF, 2024. <https://www.mef.gov.it/documenti-pubblicazioni>

Eğitim harcamaları da istikrarlı bir şekilde artış göstermiş; 2018 yılında 85 milyar dolar olan bu kalem, 2023 yılında 100 milyar dolara çıkarak %17'lik bir büyüme kaydetmiştir (Statista, 2024). Bu artış, eğitim alanında yapılan yapısal iyileştirmelerin ve kaynak tahsisinin sürdürülebilirliğini işaret etmektedir. Ekonomik işler kalemindeki artış, büyük ölçüde yeşil dönüşüm, ulaştırma altyapısı ve enerji yatırımlarıyla ilişkilidir. Ayrıca AB'nin Yeni Nesil AB fonları kapsamında yapılan reform ve yatırım planları da bu kalemin genişlemesini desteklemiştir. Bir diğer harcama kalemi olan savunma harcamaları, AB ve NATO yükümlülüklerinin etkisiyle kademeli olarak artış göstermiş ve 2018 yılında 30 milyar dolar olan bu kalem, 2023 yılına gelindiğinde 45 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Benzer şekilde, kamu düzeni ve güvenlik harcamalarında da küçük dalgalanmalarla birlikte genel bir artış eğilimi görülmüştür. Ayrıca, diğer giderler kaleminde ise belirgin artış gözlenmiştir. 2018'de 45 milyar dolar olan bu kalem, 2023'te 82 milyar dolara yükselmiştir. Bu kalem; özellikle çevre, kültür, sosyal konut, Ar-Ge ve uluslararası yükümlülüklerle ilişkin politikaların sürdürülebilirliğini desteklemekte; harcama düzeyindeki artış ise devletin çok boyutlu kamu hizmeti üretme kapasitesini yansıtmaktadır (European Commission, 2022b).

Genel olarak değerlendirildiğinde, İtalya'nın kamu harcamalarında sosyal koruma ve sağlık gibi toplumsal refah odaklı alanlara öncelik verdiği gözlemlenmektedir. Bu durum, bütçe politikalarının kriz koşullarına uyum sağlaması ve sosyal sürdürülebilirliğin önceliklendirilmesine işaret etmektedir.

3.1.3.3. Covid-19'un İtalya'da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

Covid-19 pandemisinin yol açtığı ekonomik daralma, üretim ve tüketim hacminde düşüşe, buna bağlı olarak da vergi gelirlerinde belirgin azalmaya neden olmuştur (IMF, 2021b). 2020 yılında uygulamaya konulan sıkı karantina önlemleri, başta KDV ve gelir vergisi gibi vergiler olmak üzere, devletin vergi tabanını ciddi şekilde daraltmıştır (European Commission, 2021a). Aynı dönemde sosyal güvenlik katkı paylarının da iş gücü piyasasındaki daralma nedeniyle sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Öte yandan, gelir tarafındaki bu zayıflamaya rağmen kamu harcamalarının hızla artması, bütçe açıklarının ve kamu borç stokunun ciddi biçimde yükselmesine yol açmıştır (OECD, 2022b). Bu kapsamda, İtalya'nın 2020 ve 2021 yıllarında bütçe gelirlerini artırmaya yönelik yapısal önlemlerden ziyade, kısa vadeli gelir desteği önlemleriyle süreci yönetmeye çalıştığı görülmektedir. Covid-19'un ortaya çıkardığı ekonomik koşullar altında İtalya'nın bütçe gelir kalemlerinde yaşanan gelişmeler Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. İtalya'nın 2018-2023 Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Vergi Gelirleri	Sosyal Katkılar	Piyasa Gelirleri	Mülkiyet Gelirleri	Diğer Gelirler
2018	670	300	50	20	20
2019	690	310	80	30	20
2020	650	310	85	28	18
2021	655	315	80	25	10
2022	680	320	90	30	15
2023	690	350	100	35	30

Kaynak: Statista, 2024. <https://www.statista.com>; Eurostat, 2024. <https://ec.europa.eu/eurostat>

Tablo 14'teki veriler incelendiğinde, Covid-19 pandemisinin kamu gelirleri üzerindeki etkisinin özellikle bazı gelir kalemlerinde belirgin dalgalanmalara yol açtığı görülmektedir. Pandemi öncesi dönemde vergi gelirleri ile sosyal güvenlik katkıları, kamu gelirlerinin temel bileşenlerini oluştururken; 2020 yılında vergi gelirlerinde azalma yaşanmıştır. Nitekim 2018 yılında yaklaşık 670 milyar dolar seviyesinde olan vergi gelirleri, pandeminin en yoğun hissedildiği 2020 yılında 650 milyar dolara gerilemiştir. Bu azalma, Covid-19'un ekonomik faaliyetler üzerindeki doğrudan daraltıcı etkisinin önemli bir yansımasıdır (IMF, 2021b).

Özellikle tüketim ve üretim hacminde yaşanan sert daralma, dolaylı vergiler başta olmak üzere kamu gelirlerinin genel düzeyini olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı dönemde, birçok ülkede olduğu gibi genişletici maliye politikaları kapsamında uygulanan vergi ertelemeleri ve geçici vergi indirimleri de bu gerilemede etkili olmuştur. Bu gelişmeler, kriz dönemlerinde kamu maliyesinin gelir tarafında karşılaşılabileceği kırılganlıkları ve ekonomik konjonktüre olan duyarlılığını ortaya koymaktadır (OECD, 2020b).

İkinci en büyük gelir kaynağı olan sosyal katkılar kalemi, 2018 yılında 300 milyar dolar seviyesinde iken 2023'te 350 milyar dolara ulaşarak istikrarlı bir artış sergilemiştir. Bu artışta hem istihdam piyasasındaki toparlanma hem de nüfusun yaşlanmasıyla birlikte sosyal güvenlik yükümlülüklerinin artmasına bağlı olarak sosyal katkı oranlarının yükseltilmesi etkili olmuştur. Özellikle emeklilik ve sağlık sigortası sistemlerini sürdürülebilir kılmak amacıyla yapılan katkı tahsilatları bu kaleme yer almaktadır (OECD, 2022b). Bu gelir kalemlerindeki artış; özelleştirme gelirleri, kamu kurumlarından elde edilen kâr payları ve olağan dışı transferlerin etkisiyle açıklanmaktadır (European Commission, 2021a).

Piyasa gelirleri (örneğin, kamu hizmetlerinden alınan ücretler, kamuya ait işletmelerin mal ve hizmet satışları), yıllar içinde kayda değer bir artış göstermiştir. 2018 yılında 50 milyar dolar olan bu gelir, 2023'te 100 milyar dolara çıkarak iki katına ulaşmıştır. Bu durum, kamu sektöründe daha fazla hizmetin kullanıcı bedeli esasına göre sunulmaya başladığını veya devletin sahip olduğu iktisadi işletmelerin gelir yaratma kapasitesinin arttığını göstermektedir.

Mülkiyet gelirleri, çoğunlukla faiz, kâr payı ve kira gelirlerinden oluşan bu kalem 2018'de 20 milyar dolar seviyesinde olan mülkiyet gelirleri, 2023'te 35 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, kamu varlıklarının daha etkin yönetimi, bazı özelleştirme süreçlerinin devam etmesi veya kamu iştiraklerinin kâr performansındaki iyileşmelerle ilişkilendirilebilir.

Diğer gelirler başlığı altında yer alan kalemler, genellikle bütçe dışı gelirler, ceza gelirleri, bağışlar ve çeşitli transferlerden oluşmaktadır. Bu gelirlerin toplam içindeki payı düşük olmakla birlikte 2023'te kayda değer bir artış göstererek 30 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, özellikle pandemi sonrası toparlanma programları kapsamında AB fonlarından elde edilen finansal kaynaklarla ilişkilidir (IMF, 2023a).

Bu veriler ışığında, İtalya'nın bütçe gelirlerinin pandeminin doğrudan etkisiyle 2020 yılında daralma gösterdiği; ancak sonraki yıllarda gerek klasik vergi tabanı üzerinden gerekse alternatif gelir kaynakları aracılığıyla toparlanma eğilimine girdiği vurgulanabilir. Gelir

yapısındaki bu geçici bozulma ve sonrasındaki iyileşme, mali yapının krizlere karşı esneklik kapasitesine işaret etmektedir.

3.1.3.4. Covid-19'un İtalya Bütçe Dengesine Etkisi

Bütçe dengesi, bir ülkenin kamu gelirleri ile harcamaları arasındaki farkı ortaya koyarak kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini değerlendirmede temel bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, 2018-2023 yılları arasında İtalya'nın bütçe dengesi incelendiğinde hem küresel ekonomik gelişmelerin hem de ülke içi mali yapının bu denge üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Aşağıda Tablo 15'te İtalya'nın bu altı yıllık döneme ilişkin bütçe performansı özetlenmiştir.

Tablo 15. İtalya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Dengesi	Bütçe Açığı/GSYH (%)
2018	1060	1105	-45	-2,2
2019	1130	1159	-29	-1,5
2020	1091	1270	-179	-9,4
2021	1085	1280	-195	-8,8
2022	1135	1305	-170	-8,0
2023	1205	1367	-162	-7,2

Kaynak: Statista, 2024. <https://www.statista.com/statistics/1107577/italy-general-government-revenue-and-expenditure/>

Tablo 15'teki veriler incelendiğinde, İtalya'nın bütçe dengesinin 2018-2023 döneminde sürekli olarak açık verdiği görülmektedir. İtalya'nın 2018-2023 dönemi incelendiğinde 2020 yılında Covid-19 pandemisinin etkisiyle ekonomik aktivitenin daralması ve kamu harcamalarının olağanüstü düzeyde artması sonucu bütçe dengesi ciddi biçimde bozulduğu görülmektedir. Pandemi öncesi dönemde bütçe açığı GSYH'nin yaklaşık %2'si düzeyindeyken, 2020 yılında bu oran %9'un üzerine çıkmıştır. Bu artış; büyük ölçüde sağlık harcamaları, sosyal yardımlar ve teşvik paketleri gibi destekleyici bütçe politikalarının devreye alınmasından kaynaklanmıştır (European Commission, 2021a; IMF, 2021b).

2021 ve 2022 yıllarında ekonomik toparlanma süreciyle birlikte bütçe gelirlerinde artış

gözlemlense de harcama kalemlerindeki genişleme devam etmiş, dolayısıyla bütçe açığı yüksek seviyelerde kalmıştır. AB'nin Yeni Nesil fonları ve vergi gelirlerindeki artış, bütçe gelirlerine olumlu katkı sağlasa da kamu borç stokunun GSYH'ye oranı %140'ın üzerinde seyretmiş ve faiz yükü, bütçe dengesi üzerinde baskı oluşturmaya devam etmiştir (OECD, 2022b).

2023 yılı itibarıyla gelirlerde artış ivmesini korurken, harcamaların da aynı ölçüde yükselmesi bütçe açığını sınırlı oranda daraltabilmiştir. Bu kapsamda, İtalya'nın 2018–2023 dönemi bütçe performansı değerlendirildiğinde, yapısal mali açıkların pandemi ile derinleştiği; ancak toparlanma sürecinin sınırlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2. Gelişmekte Olan Bazı OECD Ülkelerinde Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulanan Bütçe Politikaları

Covid-19 pandemisi yalnızca gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ekonomileri de mali açıdan ciddi biçimde etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler, sınırlı mali alan ve kırılgan ekonomik yapılar nedeniyle krize karşı daha temkinli ve hedefli bütçe politikaları uygulamak zorunda kalmıştır (OECD, 2021). Bu başlık altında Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin pandemi sürecinde uyguladığı bütçe politikaları değerlendirilmiştir. Bu ülkelerin belirlenmesi aşağıda verilen kriterlere dayanmaktadır (European Commission, 2021d; OECD, 2022):

- OECD üyeliği ve ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından orta grupta yer almaları önemli bir etkidir.
- Pandemi sürecinde ciddi ekonomik etkilerle karşılaşmaları bir başka belirleyicidir.
- Uygulanan bütçe politikalarının çeşitlilik göstermesi ön plana alınan bir özelliktir.
- Bölgesel temsil açısından Avrupa'nın güney, doğu ve çevresel ekonomilerini yansıtmaları da ayrıca önemlidir.

Bu ülkelerde uygulanan bütçe politikaları; sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, vergi ertelemeleri ve kredi destekleri gibi araçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Yunanistan, yüksek kamu borcu nedeniyle bütçe disiplini ile destek harcamaları arasında denge kurmak zorunda kalmıştır (OECD, 2020). Polonya, mali disiplin çerçevesinden kısmen saparak işgücü

piyajasına ve KOBİ'lere yoğun destek vermiştir (IMF, 2021c). Türkiye ise hem parasal hem de mali araçları eş zamanlı kullanarak sosyal yardımlar, kredi garanti fonları ve vergi indirimleriyle bütçesini yönlendirmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), 2020). Ülkeler incelenirken, ülkelerin pandemi sürecinde almış olduğu önlemler ve alınan önlemlerin bütçeye yansması değerlendirilmiştir.

3.2.1. Yunanistan'da Covid-19'a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansması

AB'nin güney kanadında yer alan Yunanistan, stratejik jeopolitik konumuna ve turizm, denizcilik gibi önemli sektörlere dayalı ekonomik yapısına rağmen, uzun yıllardır devam eden mali disiplinsizlik ve borç krizinin yarattığı yapısal zayıflıklarla mücadele etmektedir (OECD, 2021a). 2008 küresel krizinin ardından uygulanan kemer sıkma politikalarıyla toparlanma sürecine giren Yunanistan, Covid-19 pandemisinin yol açtığı çok yönlü kriz ortamında, kamu finansmanı ve sağlık sistemi üzerindeki mevcut baskıların daha da derinleşmesiyle karşı karşıya kalmıştır (Nikiforos, 2020).

3.2.1.1. Yunanistan'da Covid-19'a Karşı Alınan Önlemler

Ülkede ilk Covid-19 vakası 26 Şubat 2020 tarihinde teyit edilmiş olup, salgının yayılımını engellemek amacıyla Yunan Hükümeti tarafından hızlı ve kapsamlı bir dizi önlem hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede; Mart 2020 itibarıyla eğitim kurumları, restoranlar, alışveriş merkezleri ve ibadethaneler geçici olarak kapatılmış, ülke genelinde sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Ayrıca kara sınırları kapatılmış ve yurt dışından gelen yolculara 14 günlük zorunlu karantina tedbiri getirilmiştir. Bu önlemler, yalnızca sağlık sisteminin işlevselliğini korumakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda ekonomik destek mekanizmalarını güçlendirmeyi ve toplumsal refahı muhafaza etmeyi hedeflemiştir (European Observatory on Health Systems and Policies, 2021; UNHCR, 2022). Bu dönemde alınan önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Sağlık ve Toplum Sağlığı Önlemleri: Sağlık sisteminin dijitalleşmesini hedefleyen reformlarla birlikte, vatandaşlara yönelik aşı randevu sistemleri (emvolio.gov.gr) ve kendi kendine test platformları (self-testing.gov.gr) devreye sokulmuş; Covid-19 geçiren veya aşılanan bireyler için dijital aşı sertifikası uygulaması hayata geçirilmiştir (UNHCR, 2022). Yunanistan, pandemi sürecinde Avrupa İlaç Ajansı (EMA) onaylı aşıları kullanarak yüksek

aşılama oranlarına ulaşmayı hedeflemiş ve toplumsal bağışıklığı artırmaya yönelik bilgilendirme kampanyaları yürütmüştür (Bank of Greece, 2023).

2. Ekonomik ve Sosyal Destek Önlemleri: Hükümet, yaklaşık 24 milyar euro tutarında, bir başka deyişle GSYH'nin %14'üne denk gelen bir mali destek paketi açıklamıştır. Bu paket hem çalışanlar hem de işverenler için çeşitli önlemleri içermektedir. İşsizlere yönelik olarak, düzenli ve uzun vadeli işsizlik yardımı alanların ödemeleri Temmuz 2020'ye kadar uzatılmış; yaklaşık 120.000 mevsimlik işçiye verilen destek Eylül 2020'ye kadar sürdürülmüştür. Ayrıca uzun vadeli işsizlik yardımından yararlanamayan 168.000 kişiye tek seferlik 400 euro ödeme yapılmıştır (Konstantinidou ve Capella, 2020).

İş sözleşmeleri askıya alınan çalışanlara 15 Mart-30 Nisan dönemi için 800 euro, izleyen aylarda ise aylık 534 euro gelir desteği verilmiş; bu çalışanların sosyal güvenlik primleri devlet tarafından karşılanmıştır. Serbest meslek sahipleri ve bağımsız çalışanlara da 534 euro destek sağlanmış; vergi, prim ve KDV ödemeleri için %25 indirim veya ertelenme imkânı tanınmıştır. Ayrıca aralarında mühendis, avukat ve öğretmenlerin de bulunduğu 180.000 çalışana 600 euro destek ödemesi yapılmıştır. Destek paketinin önemli bileşenlerinden biri de sağlık çalışanlarına verilen özel ikramiyeler olmuştur (Anastasatou ve Anyfantaki, 2023). Tüm bu önlemler pandeminin sosyo-ekonomik etkilerini hafifletmeyi ve iş gücü piyasasındaki kırılganlığı azaltmayı hedeflemiştir.

3. Vergi ve Kredi Önlemleri: Covid-19 pandemisinin neden olduğu ekonomik durgunluk karşısında, Yunanistan hükümeti hem bireylerin hem de işletmelerin likidite ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli kredi ve vergi önlemleri hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, işletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmak için kredi garantileri sağlanmış, gelir kaybına uğrayan bireyler ise nakdi yardımlarla desteklenmiştir. Ayrıca hem işletmelere hem de hanehalkına yönelik çeşitli destek programları uygulanarak pandeminin sosyo-ekonomik etkileri azaltılmaya çalışılmıştır (UNHCR, 2022).

Vergi politikalarında da önemli düzenlemelere gidilmiştir. Doğrudan vergiler (örneğin, gelir vergisi) ve dolaylı vergiler (örneğin, KDV) belirli oranlarda düşürülmüş; vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde esneklik sağlanarak vergi ödemeleri ertelenmiştir. Özellikle serbest meslek sahipleri, küçük ölçekli işletmeler ve bireysel girişimciler için değerlendirilmiş vergi borçlarında %25 oranında indirim uygulanmış ve gelir vergisi ile KDV iadeleri hızlandırılmıştır (Konstantinidou ve Capella, 2020).

Bununla birlikte, hükümet bazı temel tüketim ürünlerinde KDV oranını %24'ten %6'ya indirerek hem tüketici üzerindeki yükü hafifletmeyi hem de talebi canlandırmayı hedeflemiştir. Aynı şekilde, serbest meslek sahiplerinin sosyal güvenlik primleri %25 oranında düşürülmüş, böylece kriz sürecinde kayıtlı istihdamın korunmasına katkı sağlanmıştır (Apostolopoulos vd., 2022).

4. Avrupa Birliği Destekleri: Pandemi sürecinde Yunanistan, hem ulusal düzeyde hem de AB tarafından sağlanan çeşitli mali araçlar ve fonlarla desteklenmiş ve bu sayede ekonomik ve sosyal alanda ortaya çıkan krizle mücadelede kayda değer bir politika tepkisi geliştirmiştir. Avrupa Merkez Bankası (ECB), uygulamaya koyduğu Pandemi Acil Varlık Alım Programı (PEPP) kapsamında, normal koşullarda bu tür programlara dâhil edilmeyen Yunan devlet tahvillerinin ve şirket tahvillerinin alımına izin vererek ülkenin finansal piyasalara erişimini kolaylaştırmış ve kamu borçlanma maliyetlerinin artmasını engellemiştir. Bu müdahale, Yunan hükümetinin kamu harcamalarını artırarak krizle mücadele etmesine olanak tanımıştır. Bu süreçte Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan bir diğer önemli mali araç ise Acil Durumlarda İşsizlik Risklerini Azaltmak için Destek (Support to Mitigate Unemployment Risks in an Emergency- SURE) programı olmuştur. Bu program kapsamında Yunanistan'a Aralık 2021 itibarıyla toplam 5,26 milyar euro finansman sağlanmış, bu kaynak özellikle istihdamı koruyucu programların ve geçici gelir desteklerinin finansmanında kullanılmıştır. Bu destekler, işletmelerin istihdamı sürdürmelerine olanak tanımış ve işsizlik oranlarının kontrol altında tutulmasına katkı sağlamıştır (Apostolopoulos vd., 2022). Pandemi aynı zamanda dijital dönüşüm sürecini hızlandırmış, bu dönüşüm özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki yatırımlarla desteklenmiştir. Yunanistan gibi dijital altyapı eksiklikleri bulunan ülkeler, bu süreçte AB fonları aracılığıyla mali kaynaklara erişim sağlamıştır. Bu bağlamda, AB'nin Yeni Nesil kurtarma fonları, dijital altyapının güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin modernizasyonu için Yunanistan'a önemli mali katkı sunmuştur (Konstantinidou ve Capella, 2020).

Pandemi sonrası toparlanma sürecinde AB'nin Kurtarma ve Dayanıklılık Mekanizması (RRF), yatırım kapasitesi sınırlı olan üye devletler açısından stratejik bir araç işlevi görmüştür. Yunanistan gibi yatırım açığı bulunan ülkelerde, bu mekanizmanın etkisiyle kamu ve özel sektör yatırımlarının ivme kazanması ve pandemi öncesi üretim-tüketim seviyelerine ulaşılması beklenmiştir (Apostolopoulos vd., 2022; Konstantinidou ve Capella, 2020).

3.2.1.2. Covid-19'un Yunanistan'da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Pandemi dönemi, Yunanistan'ın kamu harcamalarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Zaten kırılgan bir mali yapıya ve yüksek kamu borcuna sahip olan Yunanistan, Covid-19'un ekonomik ve sosyal etkilerini azaltmak amacıyla genişletici maliye politikası benimsemiş ve çeşitli destek programlarını uygulamaya koymuştur (Konstantinidou ve Capella, 2020). Bu kapsamda, sosyal transferlerden sağlık harcamalarına, işsizlik yardımlarından kısa çalışma ödeneklerine kadar birçok gider kaleminde dikkat çekici artışlar yaşanmıştır (Apostolopoulos vd., 2022). ECB'nin PEPP programı ve AB destek mekanizmaları gibi dışsal mali araçlar da Yunanistan'ın mali kapasitesini genişletmede önemli rol oynamıştır (ECB, 2020). 2018-2023 yılları arasında Yunanistan'ın bütçe giderlerindeki değişim aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 16. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Personel Giderleri	Sosyal Transferler	Faiz Ödemeleri	Sermaye Harcamaları	Diğer Cari Giderler
2018	20	35	7	7	24
2019	20	35	8	8	24
2020	21	42	7	7	27
2021	21	39	6	8	27
2022	22	40	6	8	29
2023	22	41	6	9	30

Kaynak: Greek Ministry of Finance, 2023. <https://minfin.gov.gr/en/budget-execution-bulletins/2023-en/>

Tablo 16 incelendiğinde, kamu harcamalarının bileşenlerinde yapısal bir istikrar gözlemlenmekle birlikte, Covid-19 pandemisinin etkisiyle bazı kalemlerde dikkat çekici artışlar yaşandığı görülmektedir. Personel giderleri, incelenen altı yıllık dönemde 20 ila 22 milyar dolar aralığında sabit bir seyir izlemiştir. Bu durum, kamu sektöründe istihdamın görece istikrarlı olduğunu ve maaş politikalarının büyük çaplı değişimlerden uzak tutulduğunu göstermektedir (Greek Ministry of Finance, 2023). Sosyal transferler, pandemi öncesi dönemde 35 milyar dolar seviyesindeyken, 2020 yılında 42 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış, pandemi döneminde uygulamaya konulan sosyal yardım programları,

işsizlik destekleri ve emeklilik ödemelerinde meydana gelen genişlemeyi yansıtmaktadır (Apostolopoulos vd., 2022). Takip eden yıllarda bu harcama kalemi görece azalmış ancak pandemi öncesi düzeyin üzerinde kalmıştır. Bu durum, sosyal koruma sisteminin kalıcı olarak genişlediğine işaret etmektedir (Konstantinidou ve Capella, 2020). Faiz ödemeleri incelendiğinde, 2018-2019 döneminde 7-8 milyar dolar seviyesinde seyrettiği, ancak 2021 yılından itibaren 6 milyar dolar düzeyine gerilediği görülmektedir. Bu gerileme, ECB'nin PEPP gibi uygulamaları sayesinde kamu borçlanma maliyetlerinde azalma yaşandığını göstermektedir (ECB, 2020).

Sermaye harcamaları, diğer bir deyişle kamu yatırımları, 2018 yılında 7 milyar dolar seviyesindeyken 2023'te 9 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış, özellikle AB'nin Kurtarma ve Dayanıklılık Mekanizması (RRF) fonları ile desteklenen altyapı ve dijital dönüşüm projelerine yapılan yatırımlardan kaynaklanmaktadır (European Commission, 2023b). Diğer cari giderler ise pandemiden doğrudan etkilenen bir başka kalemdir. 2018-2019 yıllarında 24 milyar dolar seviyesinde sabit kalan bu giderler, 2020 sonrası artış göstermiş ve 2023 yılında 30 milyar dolara ulaşmıştır. Bu harcama artışı, pandemiyle mücadeleye yönelik tıbbi malzeme alımı, sağlık altyapısı harcamaları ve kamu destek programlarının yönetsel maliyetlerinden kaynaklanmıştır (IMF, 2023b).

Genel olarak bakıldığında; pandemi dönemi, Yunanistan'ın bütçe giderlerinde geçici fakat belirgin bir artışa neden olduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda ise bu artışın bir kısmı kalıcı hâle gelmiştir. Sosyal transferler ve yatırım harcamalarındaki yükseliş eğilimi de kriz yönetimi ve ekonomik toparlanma politikalarının bütçeye olan yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.1.3. Covid-19'un Yunanistan'da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

Covid-19 pandemisi, kamu maliyesinin sadece harcama tarafında değil gelir yönünde de ciddi sarsıntılara yol açmıştır. Krizin doğrudan ekonomik faaliyetleri kısıtlaması, vergi tahsilatını olumsuz etkilemiş; özellikle KDV ve gelir vergisi gibi temel gelir kalemlerinde kayıplar yaşanmasına neden olmuştur (European Commission, 2023b). Yunanistan örneğinde bu etki daha belirgindir, zira ülke hem turizm hem de hizmet sektörüne dayalı bir ekonomik yapıya sahip olduğundan, küresel kapanmaların ve iç talep daralmasının bütçe gelirleri üzerinde baskı oluşturduğu gözlemlenmiştir (Konstantinidou ve Capella, 2020). 2020 yılında toplam gelirlerde ciddi bir düşüş yaşanmış, bu durum hem doğrudan vergiler

hem de dolaylı vergiler üzerinden hissedilmiştir (Greek Ministry of Finance, 2023). Ayrıca hükümet, ekonomik faaliyeti desteklemek amacıyla vergi ertelemeleri ve indirimleri uygulayarak kısa vadeli gelir kayıplarını göze almıştır (IMF, 2023b). Bununla birlikte, AB'nin sağladığı SURE ve RRF gibi fonlar sayesinde bazı kayıplar telafi edilmiştir (European Commission, 2023b).

Tablo 17. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Doğrudan Vergiler	Dolaylı Vergiler	Sosyal Güvenlik Primleri	AB Fonları ve Diğer
2018	27	34	23	13
2019	28	35	24	12
2020	24	30	22	14
2021	26	32	23	15
2022	29	35	25	15
2023	30	37	25	17

Kaynak: Greek Ministry of Finance, 2023. <https://minfin.gov.gr/en/budget-execution-bulletins/2023-en/>; European Commission, 2023. https://reform-support.ec.europa.eu/our-projects/country-factsheets/greece_en

Tablo 17'de verilen bütçe gelir kalemleri incelendiğinde hem ekonomik toparlanma süreci hem de pandemi kaynaklı kırılganlıkların bütçe gelirlerinin düzeyini ve yapısını etkilediği açıkça görülmektedir. Bu altı yıllık dönemde doğrudan ve dolaylı vergi gelirlerinde artış eğilimi gözlemlenmiş olmakla birlikte, 2020 yılında yaşanan gerileme Covid-19 pandemisinin makroekonomik etkilerinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Doğrudan vergiler (örneğin gelir ve kurumlar vergisi), 2018 yılında yaklaşık 27 milyar dolar iken 2020 yılında 24 milyar dolara gerilemiştir. Bu düşüş istihdam kayıpları ve ekonomik faaliyetteki daralma nedeniyle vergi matrahlarının azalmasından kaynaklanmıştır. Ancak takip eden yıllarda ekonomik toparlanma ile birlikte doğrudan vergi gelirlerinde yeniden yükseliş gözlemlenmiş ve 2023 yılında 30 milyar dolar seviyesine ulaşılmıştır (IMF, 2023b).

Dolaylı vergiler (özellikle KDV) pandemi koşullarında en fazla etkilenen gelir kalemlerinden biri olmuştur. 2019 yılında 35 milyar dolar olan dolaylı vergiler, 2020'de ekonomik kapanmalar ve tüketici harcamalarında azalma nedeniyle 30 milyar dolara düşmüştür. Bu azalma, özellikle turizm ve perakende sektörlerinin durgunluğundan kaynaklanmıştır. Ancak 2021 sonrası tüketici talebindeki toparlanma ile birlikte dolaylı

vergi gelirleri yeniden artış göstermiştir (Konstantinidou ve Capella, 2020). Sosyal güvenlik primleri de benzer şekilde 2020 yılında düşüş göstermiştir. 2019'da 24 milyar dolar seviyesinde olan bu gelir kalemi, 2020 yılında 22 milyar dolara gerilemiştir. Bunun temel nedeni, istihdamın azalması ve devletin prim ertelemesi gibi geçici destek önlemleri uygulamasıdır (Apostolopoulos vd., 2022). Takip eden yıllarda prim gelirleri kademeli olarak toparlanmış ve 2023 yılında 25 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

AB fonları ve diğer gelirler, pandemi sürecinde Yunanistan'ın bütçe gelirlerini dengeleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. 2018 yılında 13 milyar dolar olan bu gelir kalemi, 2020'de 14 milyar dolara, 2023'te ise 17 milyar dolara yükselmiştir. Bu artışın arkasında, AB'nin Covid-19'a karşı oluşturduğu SURE ve RRF gibi dayanışma fonlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu fonlar, ülkenin mali kapasitesini destekleyerek hem gelir dengesini sağlamış hem de krizden çıkış sürecini hızlandırmıştır (European Commission, 2023b). Genel olarak, Yunanistan'ın bütçe gelirleri pandemi nedeniyle 2020 yılında geçici bir daralma yaşamış; ancak 2021 sonrası toparlanma ve AB fonlarının katkısıyla gelir yapısı yeniden istikrar kazanmıştır. Bu süreçte vergi sisteminin esnekliği ve dışsal mali kaynakların kullanımı, mali sürdürülebilirliğin korunmasında kritik rol oynamıştır.

3.2.1.4. Covid-19'un Yunanistan Bütçe Dengesine Etkisi

Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte kamu maliyesi dengeleri üzerinde derin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Genişletici maliye politikalarının zorunlu hale geldiği bu dönemde, birçok ülkenin bütçe açıkları ciddi oranda artarken kamu borç yükleri de yükselmiştir (IMF, 2023b). Bu eğilimden en fazla etkilenen ülkelerden biri olan Yunanistan, pandemi öncesinde uygulamaya çalıştığı mali disiplin çabalarına rağmen, 2020 itibarıyla bütçe açığını önemli ölçüde genişletmek zorunda kalmıştır (Greek Ministry of Finance, 2023). Harcama kalemlerinde yaşanan artışlar (sosyal koruma, sağlık ve işletmelere destek alanlarında) aynı zamanda gelir tarafında yaşanan düşüşlerle birleşmiş ve bütçe dengesinde keskin bir bozulmaya neden olmuştur (Konstantinidou ve Capella, 2020). Bununla birlikte, ECB'nin destekleyici politikaları ve AB'nin sağladığı mali fonlar, bu dengesizliğin kontrol altına alınmasına yardımcı olmuştur (European Commission, 2023b; ECB, 2020). Aşağıdaki tabloda Yunanistan'ın bütçe performansı özetlenmiştir.

Tablo 18. Yunanistan'ın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Toplam Gelir	Toplam Gider	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı / GSYH (%)
2018	97	93	4	1,87
2019	99	95	4	1,93
2020	90	104	-14	-7,31
2021	96	101	-5	-2,29
2022	104	105	-1	-0,46
2023	109	108	1	0,41

Kaynak: IMF, 2023b. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>; Dünya Bankası, 2024. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>; Greek Ministry of Finance, 2023.

Tablo 18'deki veriler incelendiğinde, pandemi öncesi ve sonrası kamu maliyesindeki yapısal dalgalanmalar açıkça görülmektedir. 2018 ve 2019 yıllarında ülke sınırlı düzeyde bütçe fazlası vererek mali disiplin çabalarını sürdürmüştür; bu dönemde bütçe açığı/GSYH sırasıyla %1,87 ve %1,93 seviyelerinde kalmıştır. Bu durum, AB tarafından uygulanan bütçe denetimi çerçevesinde Yunanistan'ın taahhütlerine uyum gösterdiğini göstermektedir (Greek Ministry of Finance, 2023). Ancak 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi, kamu gelirlerinde düşüş ve kamu harcamalarında artış şeklinde çift yönlü bir mali baskı yaratmıştır. Bu kapsamda, Yunanistan bütçesi -14 milyar dolar açık vermiş ve bütçe açığı/GSYH oranı -%7,31 ile keskin bir bozulma göstermiştir. Bu bozulma, genişletici maliye politikalarının yanı sıra KDV ve gelir vergisi tahsilatındaki düşüşlerden kaynaklanmıştır (IMF, 2023b; Konstantinidou ve Capella, 2020).

2021 ve 2022 yıllarında bütçe dengesi kademeli olarak iyileşmiş; açık sırasıyla -5 milyar ve -1 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Bu iyileşmede ekonomik toparlanma, tüketici talebinin canlanması ve AB tarafından sağlanan mali destekler (özellikle RRF ve SURE programları) belirleyici rol oynamıştır (European Commission, 2023b). Buna rağmen, bütçe açığı/GSYH oranı 2021'de -%2,29, 2022'de ise -%0,46 olarak negatif kalmaya devam etmiştir.

2023 yılı itibarıyla Yunanistan, pandemi öncesi bütçe dengesine yaklaşmış ve 1 milyar dolar düzeyinde sınırlı bir bütçe fazlası vererek pozitif alana geçmiştir. Bütçe fazlasının GSYH'ye oranı %0,41 düzeyindedir. Bu gelişme, kamu gelirlerinde toparlanmanın devam ettiğini ve kamu harcamalarının kontrol altına alındığını göstermektedir (Dünya Bankası, 2024).

3.2.2. Polonya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması

Polonya, 2004 yılında AB’ye katılımının ardından ekonomik göstergelerinde önemli iyileşmeler kaydederek Orta Avrupa’nın en dinamik ekonomilerinden biri hâline gelmiştir. Sanayi üretimi, ihracat kapasitesi ve düşük işsizlik oranları ile dikkat çeken ülke, 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisinin etkilerine karşı hızlı ve kapsamlı mali politikalar geliştirmiştir (Kosztowniak ve Drapała, 2025). Pandemiyle mücadele kapsamında uygulanan politikalar hem sağlık sisteminin kapasitesini artırmaya hem de ekonomik faaliyetlerdeki ani durgunluğun olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olmuştur. Ancak bu süreçte, Polonya hükümetinin bütçe dışı fonlar aracılığıyla harcama yapması; mali şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali sürdürülebilirlik açısından çeşitli eleştirileri beraberinde getirmiştir (Jastrzębska, 2022).

3.2.2.1. Polonya’da Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler

Covid-19 pandemisinin küresel etkileriyle birlikte Polonya da Mart 2020 itibarıyla hızlı ve kapsamlı önlemler almıştır. Ülkede ilk Covid-19 vakası 4 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş ve hemen ardından hükümet hem sağlık sistemini hem de toplumu korumaya yönelik çeşitli kısıtlamalar getirmiştir (DSÖ, 2020).

Polonya hükümeti 13 Mart 2020’de salgın tehdidi durumu ilan etmiş, ardından 20 Mart’ta bu durum “salgın durumu” olarak güncellenmiştir. Bu süreçte okullar, üniversiteler, kültürel kurumlar ve sınırlar kapatılmış; yurtdışından gelen vatandaşlara 14 günlük karantina zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca toplu etkinlikler yasaklanmış, halka açık yerlerde maske takma zorunluluğu ve sosyal mesafe kuralları uygulanmaya başlanmıştır (European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC), 2020).

Sağlık altyapısını güçlendirmek adına geçici hastaneler kurulmuş ve test kapasitesi artırılmıştır. Bunun yanı sıra dijital çözümler de devreye sokulmuş, örneğin “Ev Karantinası” (Home Quarantine) adlı mobil uygulama ile karantinadaki kişilerin konumları takip edilmiştir (Polish Ministry of Health, 2020). Pandemiye karşı alınan önlemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Sağlık Önlemleri: Polonya, AB ile eşgüdümlü olarak 27 Aralık 2020 tarihinde Covid-19 aşılarını uygulamaya başlamıştır. Aşılama programı kapsamında öncelik, sağlık çalışanları,

yaşlı bireyler, kronik hastalığı olanlar ve bakım evlerinde kalanlar gibi yüksek risk grubundaki kişilere verilmiştir (European Commission, 2021b). Aşılar, gönüllülük esasına dayalı olarak ve ücretsiz şekilde sunulmuştur (OECD, 2021c). Aşılama sürecinin etkinliğini artırmak ve toplumun geniş kesimlerini aşıya teşvik etmek amacıyla Polonya hükümeti çeşitli medya kampanyaları ve maddi teşvik programları uygulamıştır. Bu kapsamda, 2021 yazında hayata geçirilen “Aşı Çekilişi” (Loteria Szczepionkowa) adlı kampanya ile aşı yaptıran bireyler ödüllü çekilişlere katılma hakkı elde etmiştir. Ayrıca, aşılama oranlarının düşük kaldığı bölgelerde yerel yönetimlere yönelik özel teşvik fonları sağlanarak bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedeflenmiştir (Polish Government, 2021).

2. Mali Önlemler: Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla Polonya hükümeti, Mart 2020 itibarıyla kapsamlı mali önlemler içeren “Kriz Kalkanı Programı”nı (Anti-Crisis Shield) hayata geçirmiştir. Bu program çerçevesinde KOBİ’ler ve bireylere yönelik doğrudan mali destekler sunulmuş; vergi yükümlülükleri ile sosyal güvenlik prim ödemelerine erteleme imkânı tanınmış; ayrıca iş gücü piyasasını destekleyici sübvansiyon mekanizmaları uygulanmıştır (OECD, 2021c). Özellikle kısa çalışma ödeneği benzeri modeller aracılığıyla, istihdamın korunması ve iş gücü kayıplarının önlenmesi hedeflenmiştir (European Commission, 2020a). Bu kapsamda, yaklaşık 100 milyar Polonya zlotisi (PLN) tutarında finansman sağlayan Polonya Kalkınma Fonu (Polski Fundusz Rozwoju - PFR), programın ana uygulayıcı kurumu olarak merkezi bir rol üstlenmiştir (PFR, 2021).

Bununla birlikte, pandemi sürecinde oluşturulan ve kamu finansmanı açısından ayrı bir yapı olarak tasarlanan Covid-19 Karşıtı Fon (Fundusz Przeciwdziałania Covid-19) hükümet harcamalarının önemli bir bölümünü üstlenmiş ve kamu bütçesi dışında yapılandırma nedeniyle dikkat çekmiştir. Ancak bu fon, mali şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Polonya Sayıştayı’nın (Najwyższa Izba Kontroli - NIK) 2021 yılında yayımladığı raporda, fonun yasal dayanaklarının belirsiz olduğu ve harcama kalemlerinin yeterli derecede parlamenter denetime tâbi tutulmadığı açıkça ifade edilmiştir (Najwyższa Izba Kontroli, 2023).

3. Vergi ve Para Politikası Önlemleri: Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerine karşı Polonya hem vergisel hem de parasal alanlarda kapsamlı önlemler geliştirmiştir. Bu önlemler işletmelerin likidite sorunlarını hafifletmeyi, istihdamı korumayı ve ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlamayı amaçlamıştır. İlk olarak, mikro ve küçük ölçekli

işletmelere yönelik olarak sosyal güvenlik katkı paylarının devlet bütçesinden karşılanması uygulamaya konulmuştur. Bu destek, işveren üzerindeki istihdam maliyetlerini azaltmayı ve iş gücü piyasasında sürekliliği sağlamayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra, Finansal Kalkan Programı (Tarcza Finansowa) çerçevesinde sağlanan krediler kapsamında, hem gerçek kişilere (PIT) hem de tüzel kişilere (CIT) yönelik vergi muafiyetleri tanınmıştır (PFR, 2021a).

Vergi politikası kapsamında yapısal reformlara da gidilmiştir. Özellikle %9 oranındaki düşük kurumlar vergisi uygulamasının kapsamı genişletilmiş, bu sayede küçük işletmelerin vergi yükü azaltılmış ve finansal kaynaklara erişimi kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, “Estonya tipi Kurumlar Vergisi” modeli benimsenerek, şirket kârlarının yalnızca dağıtıldığında vergilendirilmesi sağlanmıştır. Bu sistemle işletmelerin sermaye birikimi teşvik edilmiş ve yatırımların şirket bünyesinde tutulması desteklenmiştir. Öte yandan hem bireysel hem kurumsal mükellefler için vergi beyannamesi teslim süreleri uzatılmış, bazı durumlarda vergi borçları ertelenmiş veya affedilmiştir (OECD, 2021a).

Pandemi sürecinde sektörel vergi teşvikleri de gündeme gelmiştir. Özellikle sağlık ürünlerine yönelik KDV muafiyeti, enerji sektörüne yönelik kömür ürünlerinde özel tüketim vergisi (ÖTV) istisnası ve yerel yönetim düzeyinde emlak vergisi muafiyetleri gibi düzenlemelerle işletmelerin üzerindeki mali yük hafifletilmiştir (European Commission, 2020a).

Bunlara ek olarak, Polonya Merkez Bankası (Narodowy Bank Polski - NBP) da parasal genişleme politikaları yoluyla reel ekonomiye destek sağlamıştır. NBP, devlet tahvilleri ve garantili borç senetlerini ikincil piyasadan satın alarak finansal sisteme likidite sağlamış, böylece kamu harcamalarının doğrudan finanse edilmesine gerek kalmadan hükümetin mali müdahalelerine dolaylı destek sunmuştur. Aynı zamanda politika faizi Mart 2020 itibarıyla %1,5’ten %0,1’e kadar indirilmiş, bu hamleyle kredi koşullarının gevşetilmesi ve özel sektör harcamalarının canlandırılması hedeflenmiştir (Niedźwiedzińska, 2020).

4. Avrupa Birliği Destekleri: Covid-19 pandemisi süresince AB, üye ülkelerin sağlık sistemlerini güçlendirmek, istihdamı korumak ve ekonomik toparlanmayı desteklemek amacıyla kapsamlı mali yardım mekanizmaları oluşturmuştur. Bu çerçevede Polonya çok yönlü AB kaynaklarından önemli ölçüde yararlanmıştır. Polonya, AB’nin pandemi sonrası toparlanma programı olan Yeni Nesil AB kapsamında oluşturulan Kurtarma ve Dirençlilik Mekanizması (Recovery and Resilience Facility - RRF) aracılığıyla yaklaşık 58,1 milyar

euro tutarında kaynak talebinde bulunmuştur. Bu tutarın 23,9 milyar eurosu hibe ve 34,2 milyar eurosu uygun koşullu kredi niteliğindedir. RRF kapsamındaki kaynakların önemli bir bölümü sağlık sisteminin güçlendirilmesine ayrılmıştır. Örneğin hastane altyapısı yatırımları için yaklaşık 4,4 milyar euro ödenek tahsis edilmiştir (European Commission, 2021c).

Bunun yanı sıra, AB tarafından pandemi sonrası toparlanmayı desteklemek amacıyla Polonya'ya 9,4 milyar euro tutarında doğrudan sektör destekleri sağlanmıştır (AP News, 2022). İstihdam piyasasını koruma amacıyla oluşturulan SURE Programı kapsamında Polonya'ya 4,28 milyar euro tutarında destek sağlanmıştır. Bu fon kısa çalışma ödeneği, işsizlik yardımları ve geçici istihdam sübvansiyonları gibi mekanizmalarla iş gücünün korunmasına hizmet etmiştir (European Commission, 2021c). Buna ek olarak Avrupa Yatırım Bankası (EIB) tarafından 2020 yılında Polonya'ya hem Covid-19'la mücadele hem de sürdürülebilir kalkınma projeleri kapsamında 5,2 milyar euro finansman sağlanmıştır (EIB, 2021).

3.2.2.2. Covid-19'un Polonya'da Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Covid-19 pandemisi, küresel düzeyde sadece sağlık sistemlerini değil, aynı zamanda ekonomik ve mali yapıları da derinden etkilemiştir. Polonya gibi gelişmekte olan ülkelerde, salgının yol açtığı ani ve beklenmedik harcama artışları, kamu bütçelerinde değişikliklere neden olmuştur (Ministry of Finance, 2024). Aşağıda Polonya'nın 2018-2023 gider kalemleri tablo halinde verilmiştir.

Tablo 19. Polonya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Sağlık	Eğitim	Sosyal Koruma	Savunma	Diğer
2018	142	100	483	12	295
2019	153	108	519	12	262
2020	154	108	521	13	260
2021	176	123	597	15	270
2022	200	140	620	15	275
2023	220	150	670	30	295

Kaynak: Ministry of Finance, 2024. <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdania-roczne>

Tablo 19'daki verilere göre, Polonya'nın 2018'de 142 milyar dolar olan sağlık harcamaları, 2023'te 220 milyar dolara yükselmiştir. Bu yaklaşık %55 oranında bir artışı temsil etmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisi dönemiyle birlikte, sağlık alanındaki kamu yatırımlarında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2020 sonrası harcamaların istikrarlı biçimde yükselmesi, sağlık sistemine yönelik yapısal önceliğin devam ettiğini göstermektedir (OECD, 2023a). Eğitim harcamaları 2018 yılında 100 milyar dolar düzeyindeyken, 2023 yılında bu miktar 150 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum, özellikle pandemi sonrası dönemde eğitim alanında yapılan yapısal yatırımların önemini ortaya koymaktadır (Ministry of Finance, Republic of Poland, 2024).

Sosyal koruma harcamaları, incelenen tüm yıllar boyunca en yüksek paya sahip kalem olmuştur. 2018'de 483 milyar dolardan, 2023'te 670 milyar dolara yükselmiştir. Bu alanın kamu bütçesi içerisindeki payı giderek yükselmiştir. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında, Covid-19 pandemisinin toplumsal ve ekonomik etkileriyle birlikte sosyal koruma alanında önemli bir genişleme gözlemlenmiştir. Bu dönemde, gelir desteği, işsizlik ödeneği ve aile yardımları gibi çeşitli sosyal transfer mekanizmaları güçlendirilmiş; böylece devletin ekonomik kırılganlık yaşayan kesimlere yönelik müdahaleleri artmıştır (Eurostat, 2023). 2018 yılında 12 milyar dolar olan savunma harcamaları, 2023 itibarıyla 30 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış, büyük ölçüde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası güvenlik kaygılarının artmasına, buna bağlı olarak NATO yükümlölüklerinin güçlendirilmesine ve savunma odaklı yasa ve yatırımlara dayanmaktadır (NATO, 2023).

3.2.2.3. Covid-19'un Polonya'da Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi, Polonya'da da bütçe gelirlerinde önemli sapmalara ve yapısal değişikliklere yol açmıştır. Özellikle dolaylı vergiler (KDV ve ÖTV gibi) ile gelir vergisi tahsilatlarında yaşanan düşüşler, ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması ve geçici vergi muafiyetleri nedeniyle belirginleşmiştir (Ministry of Finance, Republic of Poland, 2021). Aynı zamanda, hükümetin uygulamaya koyduğu "Kriz Kalkanı Programı" gibi destek programları, vergi ertelemeleri ve muafiyetleri ile bütçe gelir tabanını daraltmıştır (European Commission, 2020b). Tablo 20'de Covid-19'un Polonya'nın bütçe gelirlerine etkisi verilmiştir.

Tablo 20. Polonya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	KDV ve Dolaylı Vergiler	Gelir Vergisi (PIT)	Kurumlar Vergisi (CIT)	Sosyal Katkılar	Diğer Gelirler
2018	335	160	95	180	135
2019	350	175	100	185	135
2020	370	180	105	200	130
2021	380	185	110	210	135
2022	420	210	120	175	140
2023	460	235	130	170	180

Kaynak: Ministry of Finance, 2024. <https://www.gov.pl/web/finanse>

Tablo 20 incelendiğinde dolaylı vergilerin (özellikle KDV) incelenen dönemin tüm yıllarında kamu gelirlerinin en büyük kalemini oluşturduğu görülmektedir. 2018 yılında 335 milyar dolar düzeyinde olan bu kalem, 2023'te 460 milyar dolara yükselmiştir. KDV'nin bu denli baskın olması, Polonya vergi sisteminin tüketim temelli olduğunu ve kamu maliyesinin dolaylı vergilere yüksek oranda bağımlı olduğunu göstermektedir (European Commission, 2023c).

Kurumlar vergisi 2018'de 95 milyar dolar iken 2023'te 130 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış genel ekonomik büyüme, kârlılığın yükselmesi ve bazı sektörlerdeki yatırım teşviklerinin yeniden düzenlenmesiyle açıklanmaktadır. Ancak bu kalem, hâlâ toplam gelir yapısı içinde görece küçük bir paya sahiptir. Bu durum çok uluslu firmaların vergi planlamaları, vergi teşvikleri ve transfer fiyatlandırması gibi yapılarla ilişkilendirilmektedir (Ministry of Finance, Republic of Poland, 2023).

Sosyal güvenlik katkıları, 2018'de 180 milyar dolar düzeyindeyken, 2023'te 170 milyar dolara düşmüştür. Bu kalemden 2021'e kadar kademeli bir artış gözlemlenirken, 2022 ve 2023'te nominal olarak düşüş yaşanması dikkat çekicidir. Bu durumun olası nedenleri arasında; prim tabanında yapılan değişiklikler, katkı oranlarında azalma, enflasyona rağmen reel gelirde yavaşlama gibi yapısal ve ekonomik faktörler sayılabilir. Bu düşüş, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği açısından uyarı niteliğindedir (OECD, 2023).

Polonya'nın kamu gelir yapısı, incelenen altı yıllık dönemde tüketim temelli ve dolaylı vergi ağırlıklı bir yapı göstermektedir. KDV gibi dolaylı vergilerin baskınlığı, sosyal adalet ve vergi yükü açısından politika tartışmalarına zemin hazırlarken; sosyal güvenlik

katkılarındaki azalma, sosyal devletin finansmanı açısından sürdürülebilirlik tartışmalarını gündeme taşımaktadır.

3.2.2.4. Covid-19'un Polonya Bütçe Dengesine Etkisi

Covid-19 pandemisi, tüm dünyada olduğu gibi Polonya ekonomisi üzerinde de derin ve çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Salgının yayılmasını önlemeye yönelik kısıtlamalar, ekonomik faaliyetlerde ani bir daralmaya neden olurken; hükümetin sağlık, sosyal koruma ve ekonomik destek harcamalarını hızla artırması bütçe dengesi üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Bu süreçte hem gelir tarafında azalma hem de gider tarafında olağanüstü artış yaşanmış, Polonya'nın kamu mali dengesi belirgin şekilde bozulmuştur (European Commission, 2021d; IMF, 2021a).

Tablo 21. Polonya'nın 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Toplam Gelir	Toplam Gider	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı/GSYH (%)
2018	905	1032	-127	-5,9
2019	945	1054	-109	-4,5
2020	985	1056	-71	-2,9
2021	1 020	1181	-161	-6,1
2022	1 065	1250	-185	-5,5
2023	1 175	1365	-190	-5,3

Kaynak: Ministry of Finance, 2024. <https://www.gov.pl/web/finanse>

2018-2023 dönemi, Polonya kamu maliyesinde önemli dalgalanmaların yaşandığı bir zaman dilimini temsil etmektedir. Her yıl bütçe açıkları gözlemlenmiş ve 2023'e kadar kalıcı bir denge sağlanamamıştır. 2020 pandemi yılı olmasına rağmen açık %-2,9 ile sınırlı kalmıştır. Bunun nedeni muhtemelen geçici gelir artışları ve harcamaların gecikmeli yansımasıdır. Özellikle 2021 yılındaki -161 milyar dolarlık açık Covid-19 sonrası ekonomik toparlanma sürecinde genişletici maliye politikalarının devreye alınmasına bağlanabilir (CountryEconomy, 2024; Dünya Bankası, 2024).

Bütçe açığı/GSYH oranı, AB Maastricht kriterlerine göre %3 sınırı ile tanımlanan mali

disiplin eşiğini yalnızca 2020 yılında (%-2,9) geçici olarak sağlamış, diğer tüm yıllarda bu sınır aşılmıştır. 2021’de bu oran %-6,1 ile kritik düzeye çıkmış ve 2023’te %-5,3 seviyesinde kalmıştır. Bu durum, Polonya’nın kamu harcamalarında yapısal bir genişleme eğilimine girdiğini, özellikle sosyal koruma, sağlık ve savunma gibi alanlarda artan yüklerin bütçe dengesini zorladığını göstermektedir (CountryEconomy, 2024; Eurostat, 2024).

3.2.3. Türkiye’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler ve Bütçeye Yansıması

Küresel ölçekte önemli bir ekonomik aktör olarak değerlendirilen Türkiye, stratejik coğrafi konumu, genç ve dinamik iş gücü yapısı, gelişmiş üretim altyapısı ve büyüme potansiyeli yüksek pazar yapısıyla dünya ekonomisinde öne çıkan ülkeler arasında konumlandırılmaktadır (OECD, 2023d). Avrupa, Asya ve Orta Doğu pazarları arasında bir köprü işlevi görmesi nedeniyle, Türkiye’nin ihracata dayalı büyüme modeli ve çok sektörlü ekonomik yapısı, bölgesel tedarik zincirlerinde stratejik bir rol üstlenmesine olanak sağlamıştır (Dünya Bankası, 2021b). Ancak, Türkiye’nin bu avantajlı konumuna ve potansiyeline rağmen, küresel düzeyde yaşanan ani krizler ve iç dinamiklerden kaynaklanan kırılganlıklar, ekonomik istikrar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu çerçevede, 2020 yılında küresel düzeyde etkili olan Covid-19 pandemisinin yol açtığı sağlık krizine ek olarak, Türkiye ekonomisinin yapısal kırılganlıklarının da görünür hâle geldiği ve ekonomik/sosyal alanda ciddi şokların yaşandığı ifade edilmiştir (IMF, 2021d; TÜİK, 2021).

Pandemiye ilişkin Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde resmi olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, vaka tespitinin ardından, T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından halk sağlığının korunmasına yönelik olarak çeşitli önlemler devreye alınmış ve bu kapsamda karantina uygulamaları, şehirlerarası ve uluslararası seyahat kısıtlamaları ile sosyal mesafe kuralları hayata geçirilmiştir. Covid-19 kaynaklı ilk ölüm vakası ise 17 Mart 2020 tarihinde gerçekleştiği kamuoyuyla paylaşılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

3.2.3.1. Türkiye’de Covid-19’a Karşı Alınan Önlemler

Pandeminin halk sağlığı üzerindeki etkilerini azaltmak ve virüsün yayılımını kontrol altına almak amacıyla, Türkiye’de çeşitli düzeylerde sağlık, ekonomik ve sosyal politikalar hayata geçirilmiştir. Salgının Türkiye’de tespit edilmesinden sonraki süreçte, doğrulanan toplam Covid-19 vaka sayısının 17 milyonu aştığı ve hastalık nedeniyle yaşamını yitiren kişi

sayısının 100 bini geçtiği rapor edilmiştir (Worldometer, 2025). Bu durum, sağlık sistemi üzerindeki baskıyı azaltmak ve pandeminin yayılımını kontrol altına almak amacıyla çeşitli halk sağlığı politikalarının hızla devreye alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda, geniş çaplı aşılama kampanyaları yürütülmüş ve kamu sağlığına yönelik koruyucu önlemler uygulanmıştır. İlk olarak, virüsün yoğun şekilde görüldüğü ülkelere yönelik doğrudan uçuşlar kısıtlanmış, ardından tüm eğitim kurumlarında yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Yurt dışından gelen kişilerin devlet yurtlarında 14 günlük karantina sürecine tâbi tutulmasına karar verilmiştir. Takip eden dönemde, müzeler, alışveriş merkezleri, sinema salonları, kafeler, düğün organizasyonları, spor salonları ve berber dükkânları gibi pek çok sosyal ve ticari mekânın faaliyetleri geçici süreyle durdurulmuştur. Toplu ibadetlerin kısıtlanması, sokağa çıkma yasaklarının uygulanmaya başlanması ve maske takma zorunluluğu ile sosyal mesafe kurallarının yürürlüğe konulması da önlemler arasında yer almıştır. Ayrıca, 30 büyükşehir ve Zonguldak ilini kapsayacak şekilde şehirlerarası seyahat yasakları ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Uygulanan bu kısıtlamalar, özellikle arz ve talep yönlü ekonomik faaliyetler üzerinde belirgin bir yavaşlama yaratmış ve Türkiye ekonomisinin ciddi bir durgunluk riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Çelik, 2022, s. 14). Bu bağlamda, pandeminin ekonomik etkilerinin hafifletilmesi ve makroekonomik istikrarın korunması amacıyla, genişletici maliye politikaları benimsenmiştir. Bu doğrultuda, kamu harcamalarında artışa gidilmiş ve finansal piyasaların desteklenmesine yönelik çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Covid-19'a karşı geliştirilen ilk ekonomik önlem paketi 18 Mart 2020 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmış ve "Ekonomik İstikrar Kalkanı" başlığı altında bir dizi tedbir kamuoyuna sunulmuştur (T.C. İstanbul Valiliği, 2020). Bu süreçte alınan tedbirler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Kamu Gelirlerini Koruma-Vergi ve Prim Ertelemeleri Düzenlemeleri: Pandeminin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, Türkiye'de hem kamu gelirlerini koruyucu vergi düzenlemeleri yapılmış hem de ekonomik daralmadan en fazla etkilenen sektörlerin desteklenmesine yönelik, işletmelerin mali yükümlülüklerini hafifleten çeşitli kolaylıklar hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda alınan önlemler şunlardır (Avcı ve Yeniçeri, 2020, s. 127; T.C. Resmi Gazete, 2020; T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020; TİM, 2020, s. 1-8):

- Kamu gelirlerinin korunmasına yönelik olarak tüketim vergilerinde artışa gidilmiş

ve belirli ürün gruplarında ÖTV oranları yükseltilmiştir. Örneğin, kolalı gazozlarda %25 olan ÖTV oranı %35'e, purolarda ise %40'tan %80'e çıkarılmıştır.

- Muhtasar beyannamelerin verilme süreleri ile KDV tevkifatı ve Sosyal Sigortalar Kurumu (SGK) primlerinin, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına ilişkin ödemeleri altı ay süreyle ertelenmiştir.
- 2019 yılı gelir vergisi beyannamesinin verilme ve ödeme süreleri uzatılmıştır.
- Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs 2020 dönemlerine ilişkin KDV beyannameleri ile KDV ödemeleri ertelenmiştir.
- İç hat hava yolu yolcu taşımacılığı hizmetlerinde KDV oranı üç ay süreyle %18'den %1'e düşürülmüştür.
- Mart, Nisan ve Mayıs 2020 dönemlerine ait muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin verilme ve ödeme süreleri ertelenmiştir.
- Aynı dönemlere ilişkin Ba-Bs formlarının bildirim süreleri uzatılmıştır.
- Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran 2020 dönemlerine ait e-defterlerin ve bu aylara ait e-defter beratlarının yüklenme süreleri ertelenmiştir.
- Konaklama vergisinin yürürlüğe giriş tarihi ertelenmiş ve bu vergi 1 Ocak 2023'e kadar uygulanmamıştır.
- Ayrıca, yeminli mali müşavir (YMM) tasdik raporlarının teslim süreleri de uzatılmıştır.

Söz konusu düzenlemeler, hem mali yükümlülüklerin ötelenmesi yoluyla işletmelerin finansal baskılarının azaltılmasını hem de ekonomik durgunluğun etkilerinin hafifletilmesini amaçlamıştır. Özellikle turizm ve hava yolu taşımacılığı gibi pandemiden doğrudan etkilenen sektörler için yapılan bu düzenlemeler, talep daralmasının önüne geçilmesi ve sektörel canlılığın sürdürülebilmesi açısından önem arz etmiştir.

2. Finansal Destekler ve Krediler: Krizden olumsuz etkilenen işletmelerin finansal yüklerini hafifletmek amacıyla çeşitli ekonomik tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler şunlardır (Halkbank, 2020; TİM, 2020; TOBB, 2020):

- Nakit akışında sorun yaşayan firmaların bankalara olan kredi ana para ve faiz ödemeleri asgari üç ay süreyle ertelenmiştir.

- Gerektiğinde ilave finansman desteği sunulması yönünde düzenlemeler yapılmıştır.
- KOBİ’lerin likidite sorunlarını çözmek amacıyla Kredi Garanti Fonu (KGF) destek limiti 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkarılmıştır.
- Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline “mücbir sebep” notu düşülmesi kararlaştırılmıştır.
- Esnaf ve sanatkârların finansal yüklerinin hafifletilmesi kapsamında, Halkbank’a olan kredi borçlarının üç ay süreyle ana para ve faiz ödemelerinin ertelenmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır.

3. Kamu Harcamalarının Artırılması ve Sağlık Sektörüne Yönelik Destekler: Pandemi sürecinde sağlık harcamaları önemli ölçüde artırılmış ve kamu bütçesi, sağlık altyapısının güçlendirilmesini önclemiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021a). Sağlık sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak ve Covid-19 hastalarının tedavi süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetmek amacıyla da çok sayıda önlemler alınmıştır. Bu önlemler aşağıdaki gibidir:

- Şehir hastanelerinin inşası hızlandırılmış ve pandemi hastaneleri hizmete açılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019).
- Tıbbi ekipman ve ilaç alımları ile yoğun bakım ünitelerinin genişletilmesi için ek bütçeler tahsis edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).
- Sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla ek istihdam sağlanmış ve sağlık çalışanlarının özlük haklarını iyileştiren düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Resmi Gazete, 2022).
- Aşı tedariki sürecinde kamu bütçesinden doğrudan ödenek ayrılmış ve aşılama süreçlerinin ücretsiz bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

4. Düşük Faizli Kredi ve Finansman Destekleri: Pandemi sürecinde bireylerin ve işletmelerin finansal yüklerinin hafifletilmesi ve ekonomik faaliyetlerin canlandırılması amacıyla düşük faizli kredi programları uygulamaya alınmıştır. Bu kapsamda kamu bankaları aracılığıyla bireysel ve ticari kredilerin faiz oranları düşürülmüş, kredi taksit ödemeleri ise belirli sürelerle ertelenmiştir (BDDK, 2020).

Özellikle esnaf ve küçük ölçekli işletmelere yönelik olarak faizsiz veya düşük faizli krediler sağlanmış; bu uygulamalarla söz konusu işletmelerin faaliyetlerini sürdürmeleri

desteklenmiştir (Kosgeb, 2021). Ayrıca konut, otomotiv ve dayanıklı tüketim sektörlerini kapsayan kredi kampanyaları düzenlenmiş ve bu sayede iç talebin korunması ile ekonomik canlılığın devam ettirilmesi amaçlanmıştır (Ziraat Bankası, 2020).

5. Sosyal Yardımların Artırılması: Bu süreçte alınan önlemlerden biri de pandeminin toplumsal ve ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla sosyal yardım programlarının genişletilmesidir. Bu kapsamda, düşük gelirli bireylere yönelik kapsamlı destek mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda *Pandemi Sosyal Destek Programı* çerçevesinde düşük gelirli hanelere doğrudan nakit yardımları sağlanmış ve başvurular e-Devlet sistemi üzerinden alınarak, üç fazda toplamda milyonlarca haneye destek ulaştırılmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020a).

Vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını kolaylaştırmak adına elektrik, doğalgaz ve su faturalarında geçici düzenlemelere gidilmiş; bazı belediyeler ve sosyal destek platformları aracılığıyla ödeme erteleme ve dayanışma kampanyaları yürütülmüştür (Özdemir vd., 2020, s. 189).

Ayrıca yaşlı ve engelli bireylerin sosyal destek ödemeleri artırılmış, bu bireylerin sağlık ve bakım hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması amacıyla çeşitli sosyal yardım kalemlerinde artışlar sağlanmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021a).

Bu önlemler, hükümetin pandeminin ekonomik etkilerini hafifletmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla geliştirdiği “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi”nin temel unsurlarını oluşturmaktadır. 100 milyar Türk Lirası (TL) büyüklüğündeki bu paket kapsamında, işletmelere yönelik vergi muafiyetleri ve ertelemeleri, düşük faizli kredi destekleri, iş gücü piyasasını koruyucu önlemler ve doğrudan nakit destekleri sağlanarak ekonomik daralmanın en aza indirilmesi hedeflenmiştir (T.C. Merkez Bankası (TCMB), 2020a). Türkiye ekonomisinin pandemi sürecinden en az zararlı çıkmasını sağlamak adına oluşturulan bu paket, makroekonomik istikrarın korunmasına katkıda bulunmuş ve ekonomik toparlanma sürecine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla genişletici maliye politikaları benimseyerek kamu harcamalarını artırmış ve ekonomik aktörlere çeşitli teşvikler sunmuştur. Bu çerçevede, “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi” kapsamında işletmelere yönelik vergi muafiyetleri ve ertelemeleri, düşük faizli kredi destekleri, iş gücü piyasasını koruyucu önlemler ve doğrudan nakit destekleri uygulanarak ekonomik daralmanın en aza indirilmesi amaçlanmıştır (TCMB, 2020a).

3.2.3.2. Covid-19'un Türkiye'de Bütçe Giderleri Üzerine Etkisi

Covid-19 pandemisi, Türkiye'nin kamu bütçesi üzerinde önemli etkilere yol açmıştır. Öncelikle, pandeminin neden olduğu ekonomik daralma nedeniyle vergi gelirlerinde azalma meydana gelmiş, özellikle KDV ve ÖTV tahsilatlarında düşüş yaşanmış ve bunun sonucunda bütçe açığı genişlemiştir. Pandemi süresince kamu harcamalarında önemli bir artışların gerçekleşmesi sağlık harcamaları, sosyal yardımlar ve ekonomik teşvik paketleri kamu bütçesi üzerindeki baskıyı artırmıştır (Güner, 2021, s. 87).

Özellikle sağlık sektöründe, pandemiye karşı verilen mücadele kapsamında aşı alımları, test kitleri, hastane yatırımları ve personel istihdamı gibi harcamalar hızla artmıştır (Dirican ve Zıvalı, 2023, s. 2215). Bunun yanı sıra, işsizliğin artmasını önlemek amacıyla kısa çalışma ödeneği ve nakdi destek programları devreye alınmış ve bu tür harcamalar bütçeden karşılanmıştır (İşkur, 2021). Bu süreçte, yaklaşık 3,1 milyon çalışana nakdi ücret desteği kapsamında 13,9 milyar TL ödeme yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2021). Kamu borçlanma ihtiyacı artarken, faiz ödemeleri de uzun vadeli bir yük haline gelmiştir. Tablo 22'de bütçe gider kalemleri gösterilmiştir.

Tablo 22. Türkiye'nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gider Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Personel Giderleri	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Giderleri	Sosyal Güvenlik Harcamaları	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Diğer Giderler
2018	40	14	15	7	66	18	7
2019	42	14	17	7	70	14	6
2020	41	13	17	6	71	13	6
2021	39	15	20	6	70	14	10
2022	37	15	18	5	68	16	14
2023	57	19	29	8	102	23	40

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023. Bütçe Gerçekleşmeleri. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri> ; Merkez Bankası, 2023. <https://www.tcmb.gov.tr>

2018-2023 dönemi, Türkiye ekonomisinin gerek küresel salgın gerekse içsel ekonomik

dalgalanmalarla karşı karşıya kaldığı kritik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde kamu bütçesi gider kalemleri dolar bazında incelendiğinde, mali yapının hem kur etkisi hem de enflasyon baskısı altında şekillendiği belirtilebilir (Dirican ve Zıvalı, 2023, s. 2203). Tablo 22 incelendiğinde, personel giderlerinin 2018 yılında yaklaşık 40 milyar dolar seviyesindeyken 2023 yılı itibarıyla 57 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu artış, büyük ölçüde ücret iyileştirmeleri ve kamu personeline yönelik mali desteklerin genişletilmesiyle açıklanabilir. Bu durum, seçim yılı olması itibarıyla sosyal beklentilerin kamu politikalarına yansımaları olarak da değerlendirilebilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2022). Mal ve hizmet alımları ile faiz giderlerinde de dolar bazında sabit ya da azalan bir seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca, 2023 yılında faiz giderlerinin yaklaşık 29 milyar dolara ulaşması, artan borçlanma maliyetlerinin kamu bütçesi üzerindeki yükünü artırdığına işaret etmektedir (HMB, 2023a). Bu artış, hem iç borçlanmada faiz oranlarının yükselmesi hem de döviz cinsinden borçların kur etkisine maruz kalmasıyla açıklanabilir.

Tablo 22'ye bakıldığında cari transferler, incelenen dönemde en büyük kalemlerden biri olmuş ve 2018'deki 66 milyar dolar düzeyinden 2023'te 102 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, özellikle hanehalkına yönelik sosyal yardımlar, enerji sübvansiyonları, belediyelere aktarılan paylar ve özel sektöre yönelik desteklerle ilişkilendirilebilir. 2020 sonrası dönemde pandeminin etkileri, hanehalkı gelir destekleri ve enflasyon karşısında artan sosyal yardım ihtiyacı bu kalemi yukarı yönlü etkilemiştir. Sermaye giderleri, doğrudan kamu yatırımlarını temsil etmekte olup, 2018'de 18 milyar dolar iken 2023'te 23 milyar dolara çıkmıştır. Bu artış nominal düzeyde sınırlı kalmış, özellikle faiz ve cari transferlerin çok daha hızlı büyümesiyle birlikte, sermaye giderlerinin bütçedeki ağırlığı azalmıştır. Bu durum, yatırımların geri planda kaldığı ve kamu harcamalarının daha çok cari nitelikli harcamalara yöneldiği bir bütçe yapısını işaret etmektedir (SBB, 2022).

Diğer giderler kalemi, dönem içinde en belirgin artışı gösteren harcama kalemidir. 2018 yılında 7 milyar dolar seviyesindeyken, 2023'te 40 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışın temelinde iki ana unsur bulunmaktadır; sermaye transferleri ve borç verme işlemleridir. Sermaye transferleri, kamu dışı kuruluşlara yapılan yatırım amaçlı destekleri (örneğin belediyelere altyapı projeleri için hibe), borç verme ise kamu iktisadi teşebbüslerine veya stratejik sektörlerle yönelik finansman desteklerini kapsamaktadır (HMB, 2023a). Söz konusu harcama kalemlerindeki artışın büyük ölçüde sermaye transferlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum, özellikle seçim yılına denk gelen dönem ile 2023 yılında meydana gelen depremin etkileri doğrultusunda harcamalarda belirgin bir yükseliş

yaşandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, devletin doğrudan yatırımlar yerine dolaylı müdahaleleri (vergi teşvikleri vb.) tercih ederek kamu dışı aktörler aracılığıyla ekonomik faaliyetleri yönlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin 2018–2023 döneminde, cari nitelikli harcamaların ağırlık kazandığı, yatırım harcamalarının ise görece gerilediği bir yapı sergilemiştir. Özellikle 2023 yılında personel giderleri, faiz ödemeleri ve cari transferlerdeki ani sıçramalar, bütçe kaynaklarının büyük ölçüde kısa vadeli yükümlülüklerin finansmanına yöneldiğini göstermektedir. Diğer yandan, sermaye transferleri ve borç verme harcamalarındaki artış, bütçenin doğrudan yatırımcı rolünden dolayı destekleyici konuma geçtiğini göstermekte; bu dönüşüm, mali sürdürülebilirlik ve harcama etkinliği açısından önem arz etmektedir.

3.2.3.3. Covid-19'un Türkiye'de Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi, yalnızca sağlık sistemlerini değil, aynı zamanda devletlerin mali yapısını da ciddi şekilde sarsmıştır. Türkiye'de de pandemi süreci, kamu gelirlerinin yapısında önemli dalgalanmalara yol açmış; özellikle vergi gelirlerinde kayıplar yaşanırken, kamu harcamalarında olağanüstü artışlar meydana gelmiştir. Pandemi koşulları altında ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, üretim ve tüketime dayalı vergi kalemlerinde düşüşe neden olmuş; bu durum, bütçe gelirlerinde reel bir daralma yaratmıştır (HMB, 2020). 2018-2023 dönemi gelir kalemleri Tablo 23'te incelenmiştir.

Tablo 23. Türkiye'nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Gelir Kalemleri (Milyar \$)

Yıl	Vergi Gelirleri	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler
2018	130	5	17
2019	119	16	13
2020	118	8	14
2021	130	6	16
2022	142	6	16
2023	195	5	19

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024. <https://www.hmb.gov.tr>

Tablo 23'e bakıldığında, 2018-2023 döneminde Türkiye'nin bütçe gelirlerinde önemli değişimler yaşandığı görülmektedir. Vergi gelirleri, söz konusu dönemde en önemli gelir kalemi olma özelliğini korurken, ekonomik dalgalanmalar, döviz kuru ve enflasyon etkileri bu kalem üzerinde doğrudan belirleyici olmuştur.

Tablo 23 incelendiğinde, 2018 yılında 130 milyar dolar olan vergi gelirlerinin, 2023 itibarıyla 195 milyar dolara yükseldiği izlenmektedir. Bu artış nominal olarak dikkat çekici olmakla birlikte, artışın büyük ölçüde döviz kuru kaynaklı olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, 2021 yılında yaklaşık 130 milyar dolara olan vergi gelirleri, 2022 ve 2023 yıllarında artış gözlemlenmiştir; bu durum TL'nin dolar karşısında yaşadığı değer kaybıyla birlikte vergi tahsilatındaki artışın kurlar üzerinden dolara yansımalarından kaynaklanmıştır (TCMB, 2023a; HMB, 2023b). Vergi dışı gelirler ise aynı dönemde daha ılımlı bir seyir izlemiş, 2018 yılında 17 milyar dolar iken 2023'te 19 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, cezalar, harçlar ve kamu hizmet gelirlerindeki genişlemeyle ilişkili olsa da döviz kurundaki değişikliklerde etkili olmaktadır. Mülkiyet gelirlerinde ise farklı bir eğilim söz konusudur. 2019 yılında yaklaşık 16 milyar dolar olan bu kalem, 2021 yılında 6 milyar dolara kadar düşmüştür. Bu dalgalanma, kamu teşebbüslerinden elde edilen gelirlerin kâr yapısına, özelleştirme faaliyetlerinin durgunluğuna ve gayrimenkul gelirlerinin sınırlı katkısına bağlanabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bütçe gelir yapısının yüksek oranda vergiye dayandığı, vergi dışı ve mülkiyet gelirlerinin ise sınırlı katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Bu yapı, bütçe sürdürülebilirliği ve kamu maliyesi açısından belirli yapısal riskler içermektedir. Vergi gelirlerinin kur ve enflasyona bu denli duyarlı olması, gelir tahminlerindeki dalgalanmayı artırmaktadır.

3.2.3.4. Covid-19'un Türkiye Bütçe Dengesine Etkisi

Bütçe dengesi, bir ülkede kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıda olup olmadığını gösteren temel göstergelerden biridir. Büyük çaplı bütçe açıkları kamu borcunun artmasına, finansman maliyetlerinin yükselmesine ve makroekonomik dengesizliklere yol açabilmektedir (HMB, 2024). Tablo 24'de Türkiye'nin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe dengesi verilmiştir.

Tablo 24. Türkiye’nin 2018-2023 Yılları Arası Bütçe Dengesi (Milyar \$)

Yıl	Bütçe Gelirleri	Bütçe Giderleri	Bütçe Açığı	Bütçe Açığı/GSYH (%)
2018	152	167	-15	-1,9
2019	148	170	-22	-2,9
2020	140	167	-27	-3,4
2021	151	174	-23	-2,7
2022	164	173	-9	-1,0
2023	219	278	-59	-5,4

Kaynak: T.C. HMB Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, 2023. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>,

Tablo 24’deki 2018-2023 dönemine ait merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri incelendiğinde, bütçe açığındaki farkın yıllara göre değişkenlik gösterdiği ve özellikle 2023 yılında belirgin bir bütçe açığı yaşandığı görülmektedir (HMB, 2023a). Bu bağlamda, 2018 ve 2019 yılları, bütçe disiplininin görece daha kontrollü olduğu dönemler olarak değerlendirilebilir. Ancak, 2019 yılında bütçe açığı/GSYH’nin %2,9’una ulaşarak mali genişleme eğiliminin güçlendiğini göstermiştir. Bu durum, büyük ölçüde kamu harcamalarının artırılması ve ekonomik yavaşlamaya karşı uygulanan genişletici maliye politikalarıyla ilişkilendirilebilir (HMB, 2020).

2020 yılında Covid-19 salgınının etkisiyle hem gelirlerde hem de harcamalarda önemli artışlar meydana gelmiştir. Söz konusu yıl bütçe açığı -27 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve GSYH’ye oranı % -3,4 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır (IMF, 2023c; OECD, 2023d). Bu gelişme, küresel düzeyde de gözlemlenen mali gevşeme politikalarının Türkiye’ye yansımalarıdır (IMF, 2021d).

Tablo 24’e bakıldığında 2021 ve 2022 yıllarında, nominal bütçe açığının azaldığı görülmektedir. 2022’de bütçe açığı GSYH’ye oranla sadece %1 düzeyine gerilemiş olsa da bu durum kalıcı bir mali iyileşme olarak değil, geçici gelir unsurlarının etkisiyle yorumlanmalıdır (HMB, 2022).

2023 yılı ise dikkat çekici biçimde yüksek bir bütçe açığına sahne olmuştur. Bütçe açığındaki bu artış, özellikle yıl içinde meydana gelen büyük ölçekli sosyal transferler, seçim öncesi

mali genişlemeler ve deprem gibi olağanüstü harcama kaynaklarıyla ilişkilendirilebilir. Bu oran, Maastricht kriterlerinde öngörülen %3'lük eşiğin oldukça üzerindedir ve Türkiye'nin mali disiplin açısından riskli bir seviyeye geldiğine işaret etmektedir (IMF, 2023c; HMB, 2023a).

Bu dönemsel gelişmeler, Türkiye'nin bütçe politikasının büyük ölçüde döngüsel hareket ettiğini, harcama ve gelir yapısının ise kur, enflasyon ve ekonomik büyüme ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada bütçe açıklarının kalıcı hale gelmesinin, kamu borçlanma gereğini artırarak uzun vadeli mali sürdürülebilirlik açısından tehdit oluşturabileceği göz ardı edilmemelidir.

3.3. Covid-19 Pandemisinde Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Ekonomik Önlemler ve Bütçe Dengeleri Üzerine Değerlendirme

Covid-19 pandemisi yalnızca küresel halk sağlığı sistemlerini değil, aynı zamanda dünya ekonomilerini de derinden sarsmıştır. Bu olağanüstü süreçte, ekonomik faaliyetlerdeki ani daralmayı sınırlamak, istihdam kayıplarını önlemek ve işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla hükümetler çeşitli mali ve parasal politika tedbirlerini devreye almıştır. Türkiye'nin yanı sıra pek çok ülke, kamu maliyesi üzerinde önemli bir yük oluşturan geniş kapsamlı destek paketleri açıklamış; vergi ertelemeleri, prim indirimleri ve kredi teşvikleri gibi uygulamalara yönelmiştir. Bu bağlamda, farklı ülkelerin izlediği ekonomi politikalarının kapsamı, öncelikleri ve bütçe dengelerine yansıyan sonuçları karşılaştırmalı biçimde incelenmeye değerdir. Aşağıda, seçilmiş OECD ülkelerinde uygulanan ekonomik önlemler ile bu politikaların bütçe dengesine yansımaları gösterilmektedir.

3.3.1. Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Ekonomik Önlemlerin Karşılaştırılması

Covid-19 pandemisi, ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını ve krizlere karşı dayanıklılık düzeylerini sınayan küresel bir şok dalgası yaratmıştır. Bu süreçte hükümetlerin uyguladığı mali önlemler, yalnızca ekonomik istikrarı sağlama amacı taşımamış; aynı zamanda sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi, istihdamın korunması ve sosyal refahın sürdürülmesi gibi çok boyutlu hedeflere hizmet etmiştir. Ülkelerin benimsediği teşvik paketleri, mevcut mali kapasite, kurumsal yapı, sağlık altyapısı ve toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Aşağıda sunulan tabloda; ABD, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin

pandemi sürecinde uyguladığı ekonomik ve sosyal destek politikaları karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Söz konusu veriler; doğrudan mali teşvikler, vergi ertelemeleri, sosyal transferler ve sağlık harcamaları gibi başlıklar altında ülkelerin kriz yönetimi kapasitelerini ve politika tepkilerini analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Tablo 25. Seçili OECD Ülkelerinde Uygulanan Mali Teşvik ve Tedbirler

Politika Alanı	ABD	Almanya	İtalya	Yunanistan	Polonya	Türkiye
Genel Teşvik Paketi	5 trilyon \$ (3 ana paket: CARES, CAA, ARPA)	780 milyar EUR (toplam mali destek)	750+ milyar EUR (birkaç aşamalı destek)	24 milyar EUR (GSYH'nin %14'ü)	100 milyar PLN (≈25 milyar \$))Anti-Crisis Shield + PFR	100 milyar TL (Ekonomik İstikrar Kalkanı)
Doğrudan Nakit Desteği	Var (1.200\$ + 1.400\$ ödemeler)	Var (KOBİ ve bireylere hibeler)	Var (aile ve bireylere nakit destek)	Var (534-800 EUR arası ödemeler, prim desteği)	Var (hanehalkı destekleri, işsizlik fonu katkısı)	Var (3 faz nakit desteği – e-Devlet başvuru)
İşsizlik Destekleri	600\$ + 300\$/hafta ek yardım	Kurzarbeit (devlet destekli maaş modeli)	Kısa süreli çalışma ödeneği ve teşvikler	İşsizlere ödeme uzatımı Yeni gelir destek mekanizmaları	Kısa çalışma ödeneği İstihdam destek sübvansiyonları	İşten çıkarma yasağı+ destek ödemeleri
KOBİ Destekleri	PPP ve EIDL düşük faizli kredi + hibe	KOBİ hibeleri düşük faizli krediler	Vergi erteleme kredi kolaylığı	Hibe ve kredi destekleri vergi ertelemeleri	PFR destekleri vergi erteleme, fon sübvansiyonları	KGF destekli düşük faizli kredi
Sağlık Harcamaları	Operation Warp Speed, test-aşı fonları	Aşı ve test yatırımları BioNTech'e destek	Yeni sağlık yatırımları Toplum Sağlığı Evleri	Test platformları aşı dağıtımını dijital sağlık altyapısı	Geçici hastaneler test altyapısı aşı teşvik kampanyaları	Şehir hastaneleri Aşı alımı Sağlık personeli istihdamı
Vergi Politikaları	Vergi erteleme Çocuk Vergi Kredisi (CTC)	KDV indirimi vergi erteleme	KDV, gelir vergisi muafiyetleri	Gelir ve KDV indirimi vergi ertelemeleri	Kurumlar vergisi indirimi vergi affı ve teşvikler	KDV, SSK erteleme ÖTV artışı

AB Fonları / RRF	Yok	NextGenerationEU ve RRF fonları kullanıldı	194,4 milyar EURRRF fonu alındı	5,26 milyar EUR SURE + dijital dönüşüm destekleri	≈58 milyar EUR başvuru (23,9 hibe + 34,2 kredi)	Yok
-------------------------	-----	--	---------------------------------	---	---	-----

Kaynak: CBO, 2023a; Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2023; İtalya Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, 2024, T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a'den yararlanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte ekonomik sistemleri ciddi şekilde sarsarken, hükümetleri de halk sağlığının korunması ile ekonomik istikrarın sağlanması arasında denge kurmaya zorlamıştır. Bu çerçevede ABD, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye tarafından uygulamaya konulan ekonomik ve sosyal destek politikaları, ülkelerin kurumsal kapasitesi, mali esneklik düzeyi ve sosyal devlet anlayışları doğrultusunda farklılık arz etmiştir. ABD yaklaşık 5 trilyon dolar büyüklüğündeki üç ana teşvik paketiyle küresel ölçekte en büyük ekonomik müdahaleyi gerçekleştiren ülke olmuştur. Bu kapsamda uygulanan doğrudan nakit transferleri, işsizlik yardımları ve küçük işletmelere yönelik Maaş Çeki Koruma Programı (PPP) gibi uygulamalar geniş tabanlı mali genişleme örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Almanya ise kısa çalışma ödeneği uygulaması, KOBİ destekleri ve sağlık sistemine yönelik yatırımlarla daha hedefli ve kurumsal düzeyde yapılandırılmış bir destek stratejisi benimsemiştir. İtalya ise pandeminin Avrupa'daki ilk büyük merkezinden biri olması nedeniyle oldukça erken ve sert önlemler almış; yaklaşık 750 milyar euro tutarında çok aşamalı bir destek planı uygulamıştır. Ulusal karantina süreciyle birlikte mali teşvikler, kısa çalışma ödeneği, sağlık sistemi yatırımları ve AB'nin Yeni Nesil AB fonlarından alınan 194,4 milyar euroluk RRF desteği ülkenin toparlanma sürecine önemli katkı sağlamıştır.

Yunanistan, 2008 krizinden sonra uyguladığı sıkı mali politikalar nedeniyle Covid-19'a sınırlı bütçe imkânlarıyla karşılık vermiştir. Ancak GSYH'nin %14'üne ulaşan toplam 24 milyar euroluk destek, özellikle çalışanlar ve işsizler için doğrudan yardımlar, 534-800 euro düzeyinde ödemeler ve vergi ertelemeleri şeklinde olmuştur. SURE programı ve AB dijital dönüşüm fonlarından sağlanan yaklaşık 5,26 milyar euro, istihdamın korunmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca sağlık sisteminin dijitalleşmesi ve aşı uygulamalarının merkezileştirilmesi modernleşme açısından önemli adımlardır. Polonya, pandemiye karşı oldukça kurumsallaşmış ve kapsamlı bir müdahale geliştirmiştir. Kriz Kalkanı Programı ve PFR aracılığıyla toplamda 100 milyar PLN (yaklaşık 25 milyar dolar) tutarında destek sağlanmıştır. Polonya'da; KOBİ'lere yönelik sübvansiyonlar, vergi ertelemeleri, istihdam

sübvansiyonları ve kısa çalışma ödenekleri gerçekleştirilmiş ve bu sayede krizden en çok etkilenen grupların desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Polonya yaklaşık 58 milyar euro tutarındaki RRF başvurusuyla sağlık ve altyapı yatırımlarını uzun vadeli olarak finanse etmeyi planlamıştır. Türkiye ise nispeten sınırlı bütçeyle hareket etmiş; ancak vergi ve prim ertelemeleri, sosyal yardım programları, düşük faizli kredi destekleri ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi gibi önlemleri “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi” kapsamında bütünleştirmiştir.

Sonuç olarak, söz konusu ülkelerin pandemi süresince uyguladığı politika araçlarının, kamu maliyesinin dayanıklılığı, kurumsal yapının gücü ve sosyal refah anlayışları doğrultusunda çeşitlilik gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır. ABD ve Almanya gibi yüksek mali kapasiteye sahip ülkeler geniş ölçekli doğrudan destekler ve likidite mekanizmaları ile öne çıkarken; İtalya ve Polonya gibi ülkeler ise AB destekleri ile finansal müdahalelerini genişletmiştir. Yunanistan gibi ekonomik kırılganlıkları bulunan ülkeler ise AB mekanizmalarına entegre çözümler geliştirmiş; Türkiye, daha sınırlı bütçeyle hedef odaklı bir strateji izlemiştir. Her ülkenin mali müdahalesi hem kriz anında hem de sonrasında mali sürdürülebilirlik tartışmalarını beraberinde getirmiştir

3.3.2. Seçili OECD Ülkelerinde Bütçe Dengesi Verileri Kapsamında Bir Karşılaştırma

ABD, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye’nin mali performansları 2018-2023 dönemi için incelendiğinde, bütçe dengesi açısından kayda değer farklılıklar sergilediği görülmektedir. Bu dönemde özellikle 2020 ve 2021 yıllarının, küresel Covid-19 pandemisinin etkisiyle bütçe politikalarının seyrinde önemli kırılmaların yaşandığı yıllar olduğu belirtilebilir. Salgının ekonomik ve sosyal etkilerini hafifletmek amacıyla birçok ülke genişletici bütçe politikalarına başvurmuş, bu durum kamu harcamalarında artışa ve bütçe açıklarında belirgin yükselişe neden olmuştur. Aşağıda söz konusu altı ülkenin 2018-2023 yılları arasındaki bütçe açığının GSYH’ye oranı temelinde gösterdiği yıllık gelişmeler tablo halinde sunulmaktadır. Bu göstergeler, ülkelerin mali sürdürülebilirlik düzeylerinin izlenmesi açısından önemli birer ölçüt niteliği taşımaktadır. Pozitif değer fazlayı, negatif değer bütçe açığını ifade etmektedir.

Tablo 26. 2018-2023 Dönemi Seçili OECD Ülkelerinin Bütçe Dengesi (%GSYH)

Ülke	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ABD	-3,8	-4,1	-14,9	-12,4	-5,5	-5,6
Almanya	+1,5	+1,5	-4,3	-3,7	-2,5	-2,1
İtalya	-2,2	-1,5	-9,6	-8,8	-8,0	-7,2
Yunanistan	+1,8	+1,9	-7,3	-2,2	-0,4	+0,4
Polonya	-5,9	-4,5	-2,9	-6,1	-5,5	-5,3
Türkiye	-1,9	-2,9	-3,4	-2,7	-1,0	-5,4

Kaynak: CBO, 2023a; Almanya Federal İstatistik Ofisi, 2023; IMF, 2023; Statista, 2024; T.C. HMB Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, 2023.

Tablo 26 incelendiğinde, 2018 ve 2019 yıllarında Almanya'nın, kamu maliyesinde disipline dayalı "Denk Bütçe" politikasını uygulayarak genel devlet bütçesinde %1,5 oranında fazla verdiği ve güçlü mali duruşunu sürdürdüğü görülmektedir. Yunanistan da 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla %1,8 ve %1,9 ile bütçe fazlası veren az sayıda AB ülkesi arasında yer almıştır. Buna karşılık; ABD, İtalya, Polonya ve Türkiye söz konusu dönemde bütçe açığı vermeye devam etmiştir. Pandemi yılı olan 2020'de tüm ülkelerde bütçe dengesi keskin şekilde bozulmuştur. Bu yıl Covid-19 pandemisinin kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin en yoğun hissedildiği yıl olmuştur. Söz konusu dönemde, kamu maliyesi performansı hem küresel ekonomik koşullar hem de ülkelerin kriz yönetimi kapasiteleri doğrultusunda önemli ölçüde şekillenmiştir. Pandeminin neden olduğu ekonomik durgunluk karşısında hükümetler genişletici maliye politikalarına yönelmiş; sosyal transfer harcamalarında, sağlık giderlerinde ve çeşitli teşvik paketlerinde büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bu süreçte GSYH'nin daralmasıyla birlikte, kamu harcamalarının hızlı şekilde artması bütçe dengelerini ciddi biçimde bozmuştur. ABD pandemiye karşı en kapsamlı mali müdahalede bulunan ülkeler arasında yer almıştır. 2020 ve 2021 yıllarında benzeri görülmemiş büyüklükte doğrudan nakit transferleri, işsizlik yardımları ve sağlık harcamaları içeren teşvik paketleri uygulamıştır. Bu bağlamda, 2020 yılında ABD'nin bütçe açığı %14,9 ile rekor seviyeye ulaşırken, İtalya, Yunanistan ve Polonya sırasıyla %9,6, %7,3 ve %2,9 oranlarında açık vermiştir. Almanya (%4,3) ve Türkiye (%3,4) ise görece olarak daha sınırlı açıklar vererek pandemiye mali açıdan daha temkinli bir yaklaşımla yönetmiştir. Bu farklılaşma, ülkelerin mali alanlarının genişliği ve krize karşı uyguladıkları harcama programlarının ölçeği ile doğrudan ilişkilidir.

Pandemi sonrası toparlanma sürecinde, ülkelerin mali performanslarında görece bir iyileşme gözlemlenmiş, ancak bu toparlanmanın düzeyi ve sürdürülebilirliği ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Almanya ve Yunanistan mali konsolidasyon sürecini en hızlı başlatan ülkelere biri olmuştur. Bu gelişmede hızlı ekonomik toparlanma, yüksek enflasyonla birlikte nominal GSYH'nin artması, geçici enerji sübvansiyonlarının sona ermesi ve Yunanistan'ın kriz sonrası uyguladığı sıkı maliye politikaları etkili olmuştur. Almanya, 2022'de enerji krizine rağmen mali dengesini büyük ölçüde koruyabilmiştir.

ABD, 2022'de bütçe açığını %5,5 seviyesine kadar çekmiş, ancak 2023'te devam eden genişletici maliye politikaları sonucunda bu oran yeniden yaklaşık %5,6'ya yükselmiştir. Pandemi sonrası dönemde artan vergi gelirleri ve güçlü büyüme, ABD'nin 2020'ye kıyasla daha düşük seviyede bütçe açığı vermesini sağlamıştır. İtalya da benzer şekilde açıklarını kademeli olarak azaltmasına rağmen 2023'te hâlâ %7,2 gibi yüksek bir bütçe açığı oranıyla dikkat çekmektedir. Polonya ise 2021'de -%6,1'e yükselmesine rağmen, sonraki iki yılda açık seviyesini kontrol altına almaya çalışılmıştır. Bu eğilim, harcama artışlarının gelir büyümesini aştığı bir mali yapıya işaret etmektedir.

Türkiye açısından toparlanma dönemi dalgalı bir seyir izlemiştir. 2022 yılında bütçe açığının %1'e kadar düşürülmesi, mali disiplin açısından önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Ancak 2023 yılında bütçe açığı %5,4'e yükselmiş ve bu kazanım sürdürülememiştir. Bütçe açığında yaşanan bu keskin artışın arka planında, seçim yılı harcamalarının yoğunlaşması ve 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremin yol açtığı mali yükler bulunmaktadır. Bu gelişmeler, merkezi yönetim harcamalarında ciddi artışa neden olmuş, gelir-gider dengesi olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla Türkiye, pandemi döneminde görece düşük düzeyde açık vererek olumlu bir mali görünüm sergilese de 2023 itibarıyla mali disiplini belirgin şekilde kaybetmiştir.

Çalışmanın genel bulguları dikkate alındığında, 2018-2023 dönemi boyunca incelenen ülkelerin bütçe dengelerinde, Covid-19 pandemisi ve sonrasındaki ekonomik koşullara verdikleri politika tepkileri doğrultusunda kayda değer farklılıklar meydana geldiği görülmektedir. Almanya ve Yunanistan gibi ülkeler açıklarını yeniden kontrol altına almayı başarırken; ABD, İtalya, Polonya gibi ülkelere bütçe açıklarının yüksek düzeylerde seyretmeye devam ettiği, bu durumun büyük ölçüde pandemi sonrası uygulanan genişletici maliye politikalarının uzun süreli etkileriyle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye örneğinde ise, dönemsel olarak mali disiplinin sağlanabildiği gözlemlenmekle birlikte, 2023

itibarıyla kamu harcamalarındaki artışın da etkisiyle bütçe dengesinde belirgin bir bozulma yaşanmıştır. Bu gelişmeler, ülkelerin kriz dönemlerinde sahip oldukları fiskal esnekliğin yanı sıra, izlenen bütçe politikalarının tercih ve önceliklerinin bütçe performansları üzerindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu farklılıklar, mali sürdürülebilirlik açısından ülkelerin birbirinden farklı risk profillerine sahip olduğunu da göstermektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çin’de ortaya çıkan Covid-19 salgını başlangıçta bir sağlık krizi olarak değerlendirilmiş; ancak kısa sürede ekonomik sistemler üzerinde derin etkiler yaratan küresel bir krize dönüşmüştür. Salgınla mücadele kapsamında alınan önlemler hem arz hem de talep yönlü şoklara neden olarak dünya ekonomilerinde ciddi daralmalara yol açmıştır. Bu dönem, yalnızca sağlık alanında değil, aynı zamanda ekonomik yapılar üzerindeki kırılğanlıkları da derinleştiren ve küresel düzeyde olağanüstü sonuçlar doğuran bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, hükümetler tarafından uygulamaya konulan bütçe politikaları, ekonomik daralmayı sınırlamak, istihdamı korumak ve temel kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, bütçe politikalarının kriz dönemlerindeki etkinliği ve kapsamı, kamu maliyesi literatüründe yeniden ele alınması gereken önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir.

Çalışmanın temel amacı; Covid-19 pandemisi sürecinde ABD, Almanya, İtalya, Yunanistan, Polonya ve Türkiye gibi seçilmiş OECD ülkelerinde uygulanan bütçe politikalarını incelemek ve bu politikaların kamu gelir-gider dengesi üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışmada öncelikle kamu bütçesi kavramı; teorik, kurumsal ve işlevsel boyutlarıyla ele alınmıştır. Klasik ve çağdaş bütçe ilkeleri bağlamında kamu maliyesinin yapısal çerçevesinin incelenmesi sonrasında pandemi sürecinde bütçe politikalarının geçirdiği dönüşüm örnek ülkeler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bütçe; kamu maliyesinin temel araçlarından biri olarak, devletin ekonomik, sosyal ve idari fonksiyonlarını yerine getirmesinde hayati bir rol üstlenmektedir. Bütçenin yasal, mali, ekonomik ve siyasi işlevleri, sadece gelir ve giderlerin düzenlenmesinden ibaret olmayıp; aynı zamanda kamu kaynaklarının etkin, verimli ve adil biçimde kullanılması yoluyla toplumsal refahın artırılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda bütçenin temel esasları -genellik, açıklık, yıllık olma, birlik, doğruluk, gerçeklik gibi ilkeler- bütçenin şeffaf, hesap verebilir ve denetlenebilir olmasını sağlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere, bütçe sadece teknik bir mali belge değil, aynı zamanda siyasi bir tercih ve toplumsal mutabakat aracıdır. Bu nedenle bütçenin hazırlanması,

uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde kamu yönetimi kadar sivil toplum, medya ve vatandaşların da rol alması, demokratik meşruiyet açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bütçenin kavramsal çerçevesinin iyi anlaşılması, mali disiplinin sağlanması ve kamu harcamalarının rasyonel biçimde yönlendirilmesi için gereklidir.

Bütçe süreçlerinin kurumsal şeffaflıkla yürütülmesi, kamu kaynaklarının doğru önceliklerle tahsis edilmesi ve mali yönetimin etkinliği açısından, bütçenin temel esaslarına sadık kalınması büyük önem taşımaktadır. Bu esaslar doğrultusunda hazırlanan bütçeler hem ekonomik istikrarın sağlanmasına hem de kamu hizmetlerinin adaletli biçimde sunulmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, olağanüstü dönemlerde, özellikle de kriz anlarında hazırlanan bütçeler daha da kritik bir rol üstlenmektedir. Çünkü bu dönemlerde bütçeler yalnızca kamu kaynaklarının tahsisini düzenleyen teknik belgeler olmanın ötesine geçerek, ekonomik ve toplumsal toparlanmayı yönlendiren stratejik politika araçlarına dönüşmektedir. Nitekim tarih boyunca yaşanan pandemiler; yalnızca sağlık alanında değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzen üzerinde de derin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. 1918'deki İspanyol Gribi ve 2003 yılındaki SARS salgını, uluslararası sistemin yapısal kırılganlıklarını gün yüzüne çıkarmış ve devletlerin krizlere karşı reflekslerini test etmiştir. Ancak bu pandemiler, küreselleşmenin bugünkü kadar yaygın olmadığı dönemlerde meydana geldiği için, küresel ekonomik zincirler üzerinde Covid-19 kadar geniş kapsamlı etkiler yaratmamıştır.

Covid-19 pandemisi küreselleşmiş bir dünyada meydana gelmesi nedeniyle sağlık krizinin ötesine geçerek, üretimden tüketime, ticaretten finansal piyasalara kadar ekonomik sistemin tüm alanlarını derinden sarsan çok boyutlu bir kriz olarak tarihe geçmiştir. Küresel arz ve talep dengeleri bozulmuş, tedarik zincirleri kesintiye uğramış, istihdam kayıpları yaşanmış ve gelir eşitsizlikleri daha da derinleşmiştir. Bu bağlamda pandeminin etkileri ülkeler, sektörler ve toplumsal gruplar arasında homojen dağılmamış; düşük gelirli bireyler, gençler, kadınlar ve kayıt dışı çalışanlar gibi kırılgan gruplar krizden çok daha olumsuz etkilenmiştir. Buna karşın, teknolojik altyapısı güçlü ve sosyal koruma sistemleri gelişmiş ülkeler süreci daha az hasarla atlattırmayı başarmıştır. Literatürdeki bulgular, bu durumun ardında yatan temel farkın, kriz dönemlerinde uygulanan bütçe politikalarının kapsamı ve etkinliği olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Covid-19 pandemisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde bütçe politikalarının yeniden şekillenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak uygulanan politikaların kapsamı, süresi ve

başarısı; ülkelerin mevcut kurumsal yapıları ve mali hareket alanlarına bağlı olarak farklılaşmıştır. Bu bağlamda, seçilen OECD ülkelerinin Covid-19 sürecinde uyguladığı bütçe politikaları ile bu politikaların etkinliği sistematik olarak ele alınmıştır. ABD, pandemi sürecinde CARES Yasası ve Amerikan Kurtarma Planı gibi programlar aracılığıyla toplamda 5 trilyon doları aşan mali teşvik paketleri uygulamıştır. Doğrudan nakit transferleri, işsizlik yardımları, küçük işletmelere kredi destekleri ve eyaletlerle sağlık sistemine yönelik büyük çaplı fonlar bu kapsamda öne çıkmıştır. Bu politikalar kısa vadede tüketim ve istihdamı destekleyerek güçlü etkiler yaratmış; ancak bütçe açığının GSYH'ye oranı %15'e ulaşmış ve enflasyonist baskılar artmıştır. Bu nedenle, kısa vadeli başarıya rağmen uzun vadede mali sürdürülebilirlik açısından bazı riskler gündeme gelmiştir. Almanya, Covid-19 sürecinde uyguladığı bütçe politikalarıyla istihdamı ve ekonomik istikrarı korumaya yönelik etkili adımlar atmıştır. Kısa çalışma programı aracılığıyla iş gücü piyasasında istihdamın sürdürülmesi sağlanmış; sağlık sistemine yapılan yatırımlarla aşı temini ve yoğun bakım kapasitesi güçlendirilmiştir. Ayrıca dijital altyapı, yeşil dönüşüm ve eğitim alanlarına yönelik harcamalar artırılmış ve bu politikalar AB fonlarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmüştür. Almanya, bu süreçte bütçe disiplini büyük ölçüde koruyarak sınırlı ekonomik kayıplar yaşamış ve hızlı bir toparlanma süreci göstermiştir. Bu nedenle, uygulanan maliye politikaları birçok çalışmada başarılı bir örnek olarak değerlendirilmektedir. İtalya; Covid-19 sürecinde sosyal yardımlar, doğrudan mali destekler, vergi ertelemeleri ve sağlık reformları içeren kapsamlı bütçe politikaları uygulamıştır. AB'nin RRF fonları da bu süreçte kullanılmaya başlanmıştır. Ancak uygulama aşamasında bürokratik engeller ve şeffaflık eksikliği nedeniyle etkinlik düşük kalmış, AB fonlarının yaklaşık %35'i verimli kullanılamamıştır. Bu durum, İtalya'nın krize müdahale kapasitesini sınırlamıştır.

Polonya, Covid-19 sürecinde iş gücü sübvansiyonları ve kredi destek programları yoluyla istihdamı ve işletmeleri desteklemeye yönelik politikalar uygulamıştır. Aynı zamanda, AB fonları aracılığıyla dijitalleşme ve altyapı projelerine yatırım yapılmıştır. Bu destekler ekonomik toparlanmayı belirli ölçüde sağlasa da yapısal kırılganlıklar ve sınırlı mali politika alanı uygulamanın etkinliğini kısıtlamıştır. Yunanistan, Covid-19 sürecinde AB destekli hibe ve kredi mekanizmaları aracılığıyla işsizlik yardımları sağlamış ve sağlık sistemini güçlendirmeye yönelik önlemler almıştır. AB fonlarının yönlendirmesiyle belirli alanlarda başarılı adımlar atılmış olsa da yüksek kamu borcu ve sınırlı mali hareket alanı, uygulanan politikaların kapsamını ve etkinliğini önemli ölçüde kısıtlamıştır. Türkiye'de de Covid-19

sürecinde kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, kredi genişlemesi ve vergi ertelemeleri gibi önlemlerle ekonomik etkiler hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte sağlık sistemine yönelik destekler de ön plana çıkmıştır. Hızlı müdahalelerde bulunulmuş ancak sınırlı mali kaynaklar önemli bir kısıt oluşturmuştur. Bütçe açığı görece kontrol altında tutulmuş olsa da uygulanan politikaların ekonomik etkisi sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla pandemi gibi krizlerin yol açtığı ekonomik ve sosyal zararları en aza indirmek ve uzun vadede ekonomik dayanıklılığı artırmak için çok yönlü politika yaklaşımlarına ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda aşağıdaki politika önerileri sunulabilir:

1. Kapsayıcı Sosyal Koruma Sistemleri: Düşük gelirli haneler, kayıt dışı çalışanlar ve küçük işletmeler için hedefli mali destek programları geliştirilmeli; mevcut sosyal yardım mekanizmaları güçlendirilmelidir.

2. Kriz Anı Müdahale Kapasitesinin Artırılması: Kamu yönetimi, ani şoklara hızlı tepki verebilecek yapılarla güçlendirilerek, merkezi ve yerel düzeyde koordinasyon artırılmalıdır.

3. Dijital Dönüşümün Hızlandırılması: Uzaktan çalışma ve dijital hizmet altyapısı yaygınlaştırılarak, kriz anlarında ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

4. Makroekonomik İstikrarın Korunması: Para ve maliye politikaları, kriz dönemlerinde istikrarı sağlayacak şekilde esnek ama disiplinli biçimde tasarlanmalıdır.

5. Uluslararası İş Birliği: Küresel krizlere karşı uluslararası finansal kurumlar ve bölgesel iş birlikleri üzerinden ortak çözümler geliştirilmelidir.

Elde edilen bulgular, kamu bütçesinin yalnızca teknik bir mali doküman olmanın ötesinde, ekonomik ve sosyal krizlere etkili yanıtlar üretebilen stratejik bir politika aracı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, bütçe politikalarının kriz dönemlerinde oynadığı kritik rol, kamu maliyesi uygulamalarının yalnızca ekonomik dengeyi gözetan mekanizmalarla sınırlı kalmaması gerektiğini; aynı zamanda toplumsal refahı önceleyen, esnek ve hedef odaklı yapılarla bütünleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışmanın genel değerlendirmesi; sürdürülebilir, kapsayıcı ve şeffaf bir kamu maliyesi sisteminin yalnızca ekonomik istikrar açısından değil, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığın inşası açısından da vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte benzeri krizlere karşı hazırlıklı olabilmek adına, bütçe süreçlerinin daha öngörülebilir, veri temelli ve sosyal etkileri gözetan bir yaklaşımla tasarlanması; bu doğrultuda kamu yönetiminde hesap verebilirliğin ve etkinliğin artırılması yönünde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi,

kaçınılmaz bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın belirli OECD ülkeleri üzerine yapılması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak gelecekte yapılacak araştırmalarda ülke sayısı artırılarak daha geniş bir karşılaştırma yapılabilir. Özellikle farklı ekonomik yapıya sahip ülkelerin bütçe politikalarının incelenmesi, genel eğilimlerin ve farklılıkların ortaya konulması açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aassve, A., Alfani, G., Gandolfi, F., & Le Moglie, M. (2021). Epidemics and trust: The case of the Spanish Flu. *Health Economics*, 30(4), 840–857. <https://doi.org/10.1002/hec.4218>
- Acar, N., & Alpay, V. (2024). Covid-19 salgınının tüketici davranışlarına etkisi: Gıda perakendeciliği sektörü örneği. *Elegest Elegeş*, 4(1), 58-67. https://elegest.com/2024_C4S1_58-67.pdf
- Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M., & Rauh, C. (2020). Inequality in the impact of the coronavirus shock: Evidence from real time surveys. *Journal of Public Economics*, 189, 104245. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104245>
- Adıgüzel, M. (2021). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191-221. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/755499>
- Ahmadı, A. A., Şirin, H., & Ergüder, T. (2020). Dünyada salgın tarihçesi (World history of pandemics). *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, 1(2), 87–97. <https://doi.org/10.54247/SOYD.2020.10>
- Aiyar, S., & Dao, M. C. (2021). The effectiveness of job-retention schemes: Covid-19 evidence from the German states. (*IMF Working Yayın No. 2021/242*). *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/10/29/The-Effectiveness-of-Job-Retention-Schemes-Covid-19-Evidence-From-the-German-States-466250>
- Akan, Y., Arslan, İ., & Kaynak, S. (2008). Türkiye’de ekonomik istikrarı sağlamada maliye politikası uygulamaları (Bir ampirik çalışma: 1980–2006). *Sosyoekonomi*, 7(7), 106–116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21067/226828>

- Akan, R., & Ay, H. (2023). Bütçe açıkları üzerinde etkili olan makro ekonomik faktörlerin analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(2), 202-228. <https://doi.org/10.55827/ebd.1313561>.
- Altuğ, F. (2004). *Kamu bütçesi*. Ezgi Kitapevi.
- Altıok, M. (2016). Keynes ve Keynesçi kuramda kriz ve iktisat politikası tartışmaları. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6), 75-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/toplumdd/issue/22722/242515>
- Anastasatou, M., & Anyfantaki, S. (2023). Covid-19 pandemic: overview of the fiscal Policy response and macroeconomic developments in the Euro Area and the United States. *Bank of Greece*, 57, 47-65. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4767673
- AP News. (2022, Nisan 12). *Poland receives EU recovery pre-financing*. <https://apnews.com/article/poland-eu-covid-recovery-funds>
- Apostolopoulos, N., Psychalis, M., & Liargovas, P. (2022). Discussing EU policies and mechanisms towards the Covid-19 pandemic crisis: A case study of Greece. *World*, 3(4), 772–782. <https://doi.org/10.3390/world3040043>
- Atılğan Yaşa, A. (2017). *Bütçe politikaları perspektifinde mali alan incelemesi: Türkiye üzerine bir uygulama (1980–2015) etkisi* (Tez No. 458712) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Atılğan Yaşa, A. (2017). Türkiye’de bütçe politikası uygulamalarının mali alan üzerine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(1), 73-87. <https://doi.org/10.18657/yonveek.307502>
- Avcı, O., & Yeniçeri, H. (2020). Vergi sistemlerine pandemi ayarı. *Turkish Studies*, 15(6), 123-137. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44464>
- Ay, A. (2020). Orta Doğu solunum sendromu coronavirüsü salgınları. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(1), 158–167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/estudamhsd/issue/51856/674781>
- Baldwin, R., & Mauro, B. W. (2020). Economics in the time of Covid-19. *CEPR Press*.
- Baldwin, R., & Tomiura, E. (2020). Thinking ahead about the trade impact of Covid-19. Baldwin, R., & Weder di Mauro, B. (Ed.), *Economics in the Time of Covid-19- içinde*

- (s. 59–71). CEPR Press. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/economics-time-covid-19>
- Bank of Greece. (2023). *Economic bulletin* 57. <https://www.bankofgreece.gr>
- Baş, K., & Sur, H. (2023). Covid-19 sağlık krizinin ülkelerin sağlık sistemleri üzerine etkisi: Küresel sağlık sistemleri boyutuyla bir değerlendirme. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 8(1), 105–113. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2507929>
- Bekkers, E., & Schroeter, S. (2020). An economic analysis of the US-China trade conflict (*WTO Staff Working Yayın No. ERSD-2020-04*). *World Trade Organization*. <https://doi.org/10.30875/5b611474-en>
- BDDK. (2020). *Covid-19 kapsamında alınan finansal tedbirler*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. <https://www.bddk.org.tr>
- Birleşmiş Milletler. (2020). *Covid-19 ile mücadele*. <https://www.undp.org/asia-pacific/publications/united-nations-comprehensive-response-covid-19>
- Blanchard, O., & Johnson, D. R. (2013). *Macroeconomics*. Pearson Education. https://vowi.fsinf.at/images/3/3b/Macroeconomics_%286th_Edition%29_-_Blanchard%2C_Olivier.pdf
- Boissay, F., & Rungcharoenkitkul, D. (2020). Macroeconomic effects of Covid-19: An early review. *BIS Bulletin*, 7. https://www.researchgate.net/publication/341643392_macro-economic_effects_of_covid-19_an_early_review
- Brüssow, H., & Brüssow, L. (2021). Clinical evidence that the pandemic from 1889 to 1891 commonly called the Russian flu might have been an earlier coronavirus pandemic. *Microbial Biotechnology*, 14(5), 1860–1870. <https://doi.org/10.1111/1751-7915.13889>
- Bundesministerium der Finanzen. (2023a). *Bundeshaushalt 2023: Finanzbericht*. https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Themen/Oeffentliche_Finanzen/Bundeshaushalt/Bundeshaushalt-2023/bundeshaushalt-2023.html
- Bundesministerium der Verteidigung. (2023a). *Verteidigungsausgaben und NATO-Verpflichtungen*. <https://www.bmvg.de/de>

- Brookings Institution. (2022). *U.S. Fiscal Policy and Spending Trends Post-Pandemic*. <https://www.brookings.edu>
- Canbay, T., & Balcı Cura, H. (2021). Türkiye’de ve seçili ülkelerde Covid-19 salgını ile mücadelede alınan mali tedbirler. Acar İ. A., & Açıkgöz B. (ed.) *Pandemi ekonomisi* içinde (s. 81- 95). Dora Basım Yayınları.
- Centers for Disease Control and Prevention- CDC. (2020). *Covid-19 State, tribal, local, and territorial funding*. <https://www.cdc.gov/budget/covid-19-funding/index.html>
- Centers for Disease Control and Prevention- CDC. (2022). *Covid-19 Funding Overview*. <https://www.cdc.gov>
- Centers for Medicare ve Medicaid Services-CMS. (2023). *Medicare funding*. U.S. Department of Health ve Human Services. <https://www.medicare.gov/about-us/how-is-medicare-funded>
- Clarida, R. H., Duygan-Bump, B., & Scotti, C. (2021). The Covid-19 crisis and the Federal Reserve’s policy response (*Finance and Economics Discussion Series* 2021-035). Board of Governors of the Federal Reserve System. <https://doi.org/10.17016/FEDS.2021.035>
- Cohen, M. S., Hellmann, N., Levy, J. A., DeCock, K., & Lange, J. (2008). The spread, treatment, and prevention of HIV-1: Evolution of a global pandemic. *The Journal of Clinical Investigation*, 118(4), 1244–1254. <https://doi.org/10.1172/JCI34706>
- Congressional Budget Office-CBO. (2023a). *The budget and economic outlook: 2023 to 2033*. <https://www.cbo.gov>
- Congressional Budget Office-CBO. (2023b). *Monthly budget review: Summary for fiscal year 2023*. <https://www.cbo.gov/publication/59640/html>
- Çalışkan Çavdar, Ş. (2011). Türkiye’de bütçe açıklarının iktisadi büyüme ve istikrar üzerine etkileri (1994:Q1–2004:Q4). *Electronic Journal of Social Sciences*, 10(37), 26–41. <https://www.esosder.org/doi/10.17755/esosder.51117>
- Çelik, Ş. Ç. (2022). Covid-19 pandemisi sonrasında maliye politikaları uygulamaları: Türkiye özelinde bir değerlendirme. *Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s.04-27 <https://orcid.org/0000-0002-9209-1426>

- Çolakoğlu, G. (2010). Kuş gribi (Avian influenza) ve korunma önlemleri. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 3(2), 1–9. <http://www.nobel.gen.tr>
- Dağ, M., & Tüğen, K. (2018). Türkiye’de bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri: Dönemsel bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 217–240. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.439438>
- De Falco, R. (2021, June 2). Italy’s experience during Covid-19: The limits of privatisation in healthcare. *Global Initiative for Economic, Social and Cultural Rights (GI-ESCR)*. <https://gi-escr.org/publications/italys-experience-during-covid-19-the-limits-of-privatisation-in-healthcare>
- Demertzis, M., Sapir A., Tagliapietra, S., & Wolff, G.B. (2020). An effective economic response to the Coronavirus in Europe. *Policy Contributions, Bruegel*. https://www.bruegel.org/system/files/wp_attachments/PC-06-2020-130320.pdf
- Demir, M., Günaydın, Y., & Demir, Ş.Ş. (2020). Coronavirüs’ün (Covid-19) Türkiye’de turizm üzerindeki öncüllerinin, etkilerinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107. <https://doi.org/10.24289/ijsser.734263>
- Dieleman, J. L., Haakenstad, A., Abbafati, C., & Adhikari, T. B. (2018). Spending on health and HIV/AIDS: Domestic health spending and development assistance in 188 countries, 1995–2015. *The Lancet*, 391(10132), 1799–1829. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)30698-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)30698-6)
- Dileyici, D., & Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe anlayışındaki değişim süreci: Denk bütçe ilkesinin erozyonu ve açık bütçe politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 33-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hiad/issue/7648/614025>
- Dirican, H., & Zıvalı, B. S. (2023). Türkiye’de kamu harcamalarının Covid-19 salgını sürecinde seyri: Peacock-Wiseman sıçrama hipotezi çerçevesinde bir değerlendirme. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 1-20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2498404>
- Doğan, A., & Öner, D. (2022). Covid-19’un Çin, AB ve ABD ekonomilerine etkileri. *Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 1–19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fuuiibfdergi/issue/70477/1038870>

- Dorn, F., Fuest, C., & Neumeier, F. (2020). After the great economic collapse: Germany's stimulus package to recover the economy in times of Covid-19. *CESifo Forum*, 21(2), 38–46. <https://www.cesifo.org/en/publications/2020/article-journal/after-great-economic-collapse-germanys-stimulus-package-recover>
- Dünya Bankası. (2006). *Enhancing control of highly pathogenic avian influenza in developing countries: The World Bank's response to a global public health emergency* (Rapor No. 37723-GLB). <https://documents.worldbank.org>
- Dünya Bankası. (2021a). *Chapter 1. The economic impacts of the Covid-19 crisis*. In *World development report 2022: Finance for an equitable recovery*. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis>
- Dünya Bankası. (2021b). *Turkey economic monitor: Navigating the pandemic*. <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/publication>
- Dünya Bankası. (2020). *Covid-19 ve ekonomik politikalar*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bb1b191f6b1bd1f932d0ddc5492987ec-0090012021/original/WBG-Responding-to-the-COVID-19-Pandemic-and-Rebuilding-Better.pdf>
- Dünya Bankası. (2022a). *World development report 2022: Finance for an equitable recovery*. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022>
- Dünya Bankası, Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu, (2023). <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
- Dünya Bankası. (2024). *World development indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- DSÖ. (2021). *Covid-19 continues to disrupt essential health services in 90% of countries*. <https://www.who.int/news/item/23-04-2021-covid-19-continues-to-disrupt-essential-health-services-in-90-of-countries>
- DSÖ. (2024). *Covid-19 kontrol paneli*. <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?n=c>
- DSÖ. (2020). *Coronavirus disease (Covid-19) situation report*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/situation-reports-archive>

- European Centre for Disease Prevention and Control-ECDC. (2020). *Guidelines for non-pharmaceutical interventions*. European Centre for Disease Prevention and Control. <https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/covid-19-guidelines-non-pharmaceutical-interventions>
- Edizdoğ an, N. (1989). *Kamu Bütçesi*. Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Edizdoğ an, N., &  etinkaya,  . (2019). *Kamu Bütçesi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım
- European Investment Bank- EIB. (2021). *EIB Group activity in Poland in 2020*. <https://www.eib.org/en/press/all/2021-064>
- Ejder, H. L., & Zorkun, M. (2022). Türkiye’de bütçe politikalarının gelir dağılımına etkisinin değerlendirilmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1085–1107. [https://doi: 10.11616/asbi.1144320](https://doi.org/10.11616/asbi.1144320)
- Ejder, H. L. (2012). Türkiye’de bütçe politikaları: 2002–2012 dönemi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 53-78. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28317/300917>
- Ercan, H. (2024). Almanya’da ücret vergisi uygulaması. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8), 662–677. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1434>
- Erdoğ du, H., Demir, M., &  nder, R. (2021). Covid-19 salgınının Türkiye’nin vergi gelirleri üzerine etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi- International Journal of Society Researches*, 16(32), 6480-6506. <https://doi.org/10.26466/opus.931186>
- Ergenay, O., & Şataf, C. (2021). İngiltere’de sağlık harcamaları ve Covid-19. *Kamu Ekonomisi ve Kamu Mali Yönetimi Dergisi*, 1(1), 10–27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jpepfm/issue/81032/1396773>
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19’un ekonomik etkilerinin ve pandemiyle mücadele sürecinde alınan ekonomik tedbirlerin değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236. <https://doi.org/10.30927/ijpf.803572>
- Eryüzlü, H. (2020). Covid-19 ekonomik etkileri ve tedbirler: Türkiye’de “Helikopter Para” uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1):10-19 <https://doi.org/10.46737/emid.745621>

- Esen, E., & Yıldırım, K. (2020). Post-Keynesyen ekonominin metodolojik temelleri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 147-160. <https://doi.org/10.17541/optimum.599265>
- Eurostat. (2023). *Social protection statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_early_estimates
- Eurostat. (2024). *General government deficit/surplus, public debt and debt ratios*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_finance_statistics
- European Central Bank-ECB. (2020). *Pandemic emergency purchase programme (PEPP)*. <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/pepp/html/index.en.html>
- European Commission. (2020a). *Tax and fiscal measures in response to the covid-19 pandemic: poland overview*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/coronavirus-response/supporting-jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic/state-aid-cases/poland_en
- European Commission. (2020b). Policy measures taken against the spread and impact of the coronavirus- Poland. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/coronavirus-response/supporting-jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic/state-aid-cases/poland_en
- European Commission. (2021a). *Italy: Economic forecast - Autumn 2021*. https://ec.europa.eu/economy_finance/
- European Commission. (2021b). *Poland: Covid-19 vaccination strategy*. https://enlargement.ec.europa.eu/news/european-commission-and-poland-accelerate-provision-covid-19-vaccines-eastern-partnership-2021-12-13_en
- European Commission. (2021c). *Poland's recovery and resilience plan*. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility_en
- European Commission. (2021d). *European economic forecast- spring 2021*. <https://economy-finance.ec.europa.eu>
- European Commission. (2022a). *Investing in Europe's Future: Infrastructure and Sustainability*. <https://www.eib.org/en/press/all/2022-118-european-commission->

and-eib-group-sign-investeu-agreements-unlocking-billions-for-investment-across-the-european-union

European Commission. (2022c). *Public expenditure analysis – Italy*. <https://ec.europa.eu>

European Commission. (2022b). *EU budget and funding for Germany*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/annual-eu-budget/all-annual-budgets/2022_en

European Commission. (2023a). *Recovery and resilience scoreboard – Italy*. <https://ec.europa.eu>

European Commission. (2023b). *European economic forecast: Autumn 2023*. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/european-economic-forecast-autumn-2023_en

European Commission. (2023c). *European economic forecast – Autumn 2023*. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/european-economic-forecast-autumn-2023_en

European Observatory on Health Systems and Policies. (2021). *Greece: Covid-19 health system response monitor*. <https://eurohealthobservatory.who.int>

Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (Covid-19) on the world economy (*IESE Business School Working Paper No. WP-1240-E*). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3557504>

Fırat, M. (2020). Covid-19 krizi ve IMF destekli maliye politikalarının gerekliliği. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 209–222. <https://doi.org/10.38009/ekimad.776850>

FRED Veri Tabanı. (2024). *Federal revenue and spending data*. <https://fred.stlouisfed.org>

Gökpınar, S. (2022). Covid-19 pandemisinin ABD ekonomisine yansımaları ve küresel ekonomik güçlükler. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7(1), 107-132 <https://doi.org/10.25229/beta.1115611>

Göze Kaya, D. (2020). Koronavirüs pandemisinin küresel ekonomideki izleri: Kamu finansman dengesi, ticaret hacmi, enflasyon, işsizlik ve ekonomik büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 221–237. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54658/738539>

- Greek Ministry of Finance. (2023). *Annual budget reports 2018–2023. Hellenic republic*.
<https://www.minfin.gr>
- Gündoğmuş, Y. N. (2021, Temmuz 29). Kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği ve işsizlik ödeneği kapsamında 8 milyon kişiye 57 milyar lira ödendi. *Anadolu Ajansı*.
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kisa-calisma-odenegi-nakdi-ucret-destegi-ve-issizlik-odenegi-kapsaminda-8-milyon-kisiye-57-milyar-lira-odendi/2322455>
- Güner, K. C. (2021). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve uygulanan mali tedbirlerin değerlendirilmesi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 84–95.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1819443>
- Haacker, M. (2004). HIV/AIDS: The impact on the social fabric and the economy. M. Haacker (Ed.), *The Macroeconomics of HIV/AIDS* içinde (s. 41–79). *International Monetary Fund*.
https://www.researchgate.net/publication/246380527_HIVAIDS_The_impact_on_the_social_fabric_and_the_economy
- Halkbank. (2020). *Halkbank'tan esnaf destek paketi kullandırımına ilişkin açıklama*.
<https://www.halkbank.com.tr/tr/bankamiz/bizi-taniyin/haberler-ve-duyurular/haberler/2020/mart/halkbank-tan-esnaf-destek-paketi-kullandirimlarina-iliskin-aciklama.html?utm>
- Hazinedar, O. N. (2011). *Türkiye’de yaşanan finansal krizler ve sürdürülebilir büyüme ilişkisi (1990 ve sonrası)* (Tez No. 287745) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Herr, H., & Nettekoven, Z. M. (2022). Macroeconomic effects of the Covid-19 pandemic in Germany and the European Monetary Union and economic policy reactions (Working Paper No. 185/2022). *Hochschule für Wirtschaft und Recht Berlin, Institute for International Political Economy (IPE)*.
<https://hdl.handle.net/10419/261329>
- Internal Revenue Service. (2023a). *IRS Data Book, 2022*. U.S. Department of the Treasury.
<https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p55b.pdf>
- ILO. (2021a). *ILO Monitor: Covid-19 and the World of Work* (No. 2021-7). International Labour Organization.

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/27521COVID_Monitor_7th_210105.pdf

ILO. (2021b). *World employment and social outlook: Trends 2021*. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/publications/world-employment-and-social-outlook-trends-2021>

ILO. (2022a). *World employment and social outlook: Trends 2022*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_834081.pdf

IMF. (2020a). *Fiscal monitor: Policies for the recovery*. International Monetary Fund. https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2020/09/30/october-2020-fiscal-monitor?utm_

IMF. (2020b). *World economic outlook update, June 2020: A Crisis like no other, An Uncertain Recovery*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>

IMF. (2021a). *World economic outlook, October 2021: Recovery during a pandemic*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>

IMF. (2021b). *Fiscal monitor: A fair shot*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/03/29/fiscal-monitor-april-2021#Press%20Conference>

IMF. (2021c). *Fiscal monitor, October 2021: Strengthening the credibility of public finances*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/10/13/fiscal-monitor-october-2021>

IMF. (2021d). *Policy responses to Covid-19: Turkey* (No. 2021-110). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/06/11/Turkey-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-50205>

- IMF. (2022a). *World economic outlook: War sets back the global recovery* (No. 2022-007). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>
- IMF. (2022b). *IMF engagement on social safety net issues in surveillance and program Work*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2022/10/03/IMF-Engagement-on-Social-Safety-Net-Issues-in-Surveillance-and-Program-Work-524087>
- IMF. (2023a). *World economic outlook, April 2023: A rocky recovery*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>
- IMF. (2023b). *World economic outlook database*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/October>
- IMF. (2023c). *Fiscal monitor: On the path to policy normalization*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2023/10/10/fiscal-monitor-october-2023>
- IMF. (2023d). *Germany: Country data and fiscal analysis*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Countries/DEU>
- İşkur. (2021). *Nakdi ücret desteği (Pandemi)*. Türkiye İş Kurumu. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/nakdi-ucret-destegi-pandemi/>
- Jackson, C. (2009). History lessons: The Asian Flu pandemic. *British Journal of General Practice*, 59(565), 622–623. <https://doi.org/10.3399/bjgp09X453882>
- Jastrzębska, M. (2022). Public finance in Poland in a Covid fog: A look through the lens of fiscal transparency and accountability. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 67(80), 375-396. <https://doi.org/10.2478/slgr-2022-0019>
- Jones, L., Palumbo, D., & Brown, D. (2020, 2 Temmuz). Koronavirüs: Salgın küresel ekonomiyi nasıl etkiledi? *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53254480>

- Kale, T. (2019). *A gubu maliye konu anlatımı*. Aymir.
- Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu (No. 5018).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>
- Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2019). Bütçenin mahiyeti ve 2002 sonrası merkezi yönetim bütçesinin mali disiplin ekseninde incelenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 147–155. <https://dergipark.org.tr/bsbd>
- Kangami, D. N. (2021). Challenges of forecasting the long-run economic consequences of pandemics for selected sub-Saharan economies. *African Journal of Economic Review*, 9(3). <https://www.ajol.info/index.php/ajer/article/view/213185>
- Kartseva, M., & Kuznetsova, P. (2020). The economic consequences of the coronavirus pandemic: which groups will suffer more in terms of loss of employment and income? *Population and Economics* 4(2): 26–33.
<https://doi.org/10.3897/popecon.4.e53194>
- Katz, L. F., & Krueger, A. B. (2019). Understanding trends in alternative work arrangements in the United States. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 5(5), 132–146. <https://www.rsfsjournal.org/content/5/5/132>
- Kıratoğlu, E. (2024). Bütçenin yüzyılı: Cumhuriyetten günümüze bütçe politikaları. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(1), 21–34.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/80751/1401287>
- Kısa, Ö., & Kartalcı, K. (2022). Covid-19 salgınının Türkiye’de merkezi yönetim bütçesine etkisi. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 164–178.
<https://doi.org/10.33905/bseusbed.1115483>
- Koç, İ., & Yardımcıoğlu, F. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde uygulamaya konulan mali tedbir ve teşviklerin karşılaştırmalı analizi: Türkiye ve seçilmiş AB ülkeleri karşılaştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 123–152.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sevad/issue/58353/834700>
- Kosgeb. (2021). *Mikro ve küçük işletmelere hızlı destek programı*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/7786/mikro-ve-kucuk-isletmelere-hizli-destek-programi>

- Konstantinidou, D., & Capella, A. (2020). Greece's socio-economic response to the Covid-19 pandemic (ESPN Flash Report 2020/35). *European Social Policy Network (ESPN)*, *European Commission*.
<https://www.researchgate.net/publication/343850712>
- Kosztowniak, A., & Drapala, K. (2025). Anti-crisis fiscal policy in the face of the Covid-19 pandemic and the energy crisis and its consequences. *Central European Review of Economics & Finance*, 50(1), 5–28. <https://doi.org/10.24136/ceref.2025.001>
- Koplan, J. P., Butler-Jones, D., Tsang, T., & Yu, W. (2013). Public health lessons from severe acute respiratory syndrome: A decade later. *Emerging Infectious Diseases*, 19(6), 861–863. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23739634/>
- Kubar, Y. (2011). Bir iktisat politikası amacı olarak gelir dağılımı: Türkiye örneği (1994–2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 227–246.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksuiibf/issue/10263/125881>
- Lee, J. W., & McKibbin, W. J. (2004). Globalization and disease: The case of SARS. *Asian Economic Papers*, 3(1), 113–131.
https://www.researchgate.net/publication/24089620_Globalization_and_disease_The_case_of_SARS
- Lim, T. Y., Xu, R., Ruktanonchai, N., Saucedo, O., Childs, L. M., Jalali, M. S., Rahmandad, H., & Ghaffarzadegan, N. (2023). Why similar policies resulted in different Covid-19 outcomes. *Health Affairs*, 42(12), 1637–1646.
<https://doi.org/10.1377/hlthaff.2023.00713>
- Loayza, N. V., & Pennings, S. (2020). Macroeconomic policy in the time of Covid-19: A primer for developing countries. *World Bank Research and Policy Briefs*. (147291). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3586636
- Maliszewska, M., Mattoo, A., & Van Der Mensbrugghe, D. (2020). The potential impact of Covid-19 on GDP and trade: A preliminary assessment. *World Bank*.
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33605>
- McKibbin, J. W., & Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of Covid-19: Seven scenarios. *CAMA Workingpaper, The Australian National University*.

- https://www.researchgate.net/publication/341480641_The_Global_Macroeconomic_Impacts_of_COVID-19_Seven_Scenarios
- MercyCorps. (2019). *Chapter 4: How does Ebola affect the economy?*.
<https://www.mercycorps.org/blog/ebola-outbreaks-africa-guide/chapter-4>
- Merkaj, E., & Santolini, R. (2022). Italian national policies in response to the Covid-19 pandemic: The case of the Friuli-Venezia-Giulia and Umbria regions. *Health Policy*, 126(6), 502–510. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.02.004>
- Ministry of Finance, Republic of Poland. (2021). *State budget execution report 2020*.
<https://www.gov.pl/web/finanse>
- Ministry of Finance, Republic of Poland. (2024). *State budget execution reports (2018–2023)*. <https://www.gov.pl/web/finanse>
- Ministry of Finance, Republic of Poland. (2023). *Annual budget report 2023 (Sprawozdanie budżetowe)*. <https://www.gov.pl/web/finanse>
- Mitchener, K. J., & Weidenmier, M. D. (2007). The Baring crisis and the great Latin American meltdown of the 1890s (NBER Working Paper No. 13403). *National Bureau of Economic Research*. <https://www.nber.org/papers/w13403>
- Najwyższa Izba Kontroli. (2023, 28 Eylül). Fundusz przeciwdziałania Covid-19 (Covid-19 Response Fund). *Najwyższa Izba Kontroli*.
<https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/fundusz-przeciwdzialania-covid-19.html>
- NATO. (2023). *Defence expenditure of NATO countries (2014–2023)*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_216897.htm
- Nikiforos, M. (2020). Crisis, austerity, and fiscal expenditure in Greece: Recent experience and future prospects in the post-Covid-19 era (Public Policy Brief No. 151). *Levy Economics Institute of Bard College*.
<https://www.levyinstitute.org/publications/crisis-austerity-and-fiscal-expenditure-in-greece>
- OECD. (2020a). *Covid-19, crises and fragility*. (No. 2020-29). OECD Publishing.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/04/covid-19-crises-and-fragility_8115b272/2f17a262-en.pdf

- OECD. (2020b). *Tax and fiscal policy in response to the coronavirus crisis: Strengthening confidence and resilience* (No. 2020-19). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/tax-and-fiscal-policy-in-response-to-the-coronavirus-crisis-strengthening-confidence-and-resilience_60f640a8-en.html
- OECD. (2021a). *OECD economic outlook* (No. 2021-2). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2021/12/oecd-economic-outlook-volume-2021-issue-2_b3069fed.html
- OECD. (2021b). *Health at a glance: Europe 2021* (No. 2021-9). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-2021_ae3016b9-en/full-report.html
- OECD. (2021c). *Poland: country health profile 2021* (No. 2021-13). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/poland-country-health-profile-2021_e836525a-en.html
- OECD. (2022a). *OECD economic outlook; confronting the crisis* (No. 2022-2). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f6da2159-en>
- OECD. (2022b). *Revenue statistics 2022: The impact of Covid-19 on OECD tax revenues* (No. 2022-30). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/revenue-statistics-2022_8a691b03-en/full-report.html
- OECD. (2023a). *Health at a glance 2023: OECD indicators* (No. 2023-7). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2023/11/health-at-a-glance-2023_e04f8239.html
- OECD. (2023b). *The future of telemedicine after Covid-19* (No. 2023-20). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d46e9a02-en>
- OECD. (2023c). *OECD economic surveys: Germany 2023* (No. 2023-8). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9642a3f5-en>
- OECD. (2023d). *OECD economic surveys: Türkiye 2023* (No. 2023-24). <https://doi.org/10.1787/864ab2ba-en>
- Office of Management and Budget-OMB. (2023a). *Historical tables: Budget of the U.S. government, fiscal year 2023*. <https://www.whitehouse.gov/omb/historical-tables/>

- Oran, İ. B., & Gökmen, A. M. (2021). Covid-19'un dünya ve Türkiye dış ticareti üzerindeki etkileri. *The Journal of Social Science*, 5(10), 377-391. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.945968>
- Özdemir, H., Atak, O., & Hatiper Z. (2020). Koronavirüs (Covid-19) küresel salgını dolayısıyla Türkiye ve bazı gelişmiş ülkelerde alınan ekonomik ve mali tedbirler. *Vergi Raporu*, 248, 186-200. <https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/24815706ca5.PDF>
- Parıldar, H. (2020). Infectious disease outbreaks in history. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30(Ek sayı), 19–26. <https://doi.org/10.5222/terh.2020.93764>
- Pehlivan, O. (2018). *Devlet Bütçesi*. Celepler Matbaacılık.
- Pehlivan, M., Kaya, A., & Keleş, S. S. (2021). Covid-19'un makroekonomik etkileri ve seçilmiş ülkelerde Covid-19 döneminde uygulanan maliye ve para politikaları. *Akademik Hassasiyetler*, 8(17), 105–135. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/67434/991825>
- Pelit, İ., & Irmak, E. (2022). Covid-19'un Türkiye'nin dış ticaretine etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(1), 79-97. <https://doi.org/10.20979/ueyd.1056703>
- Polish Government. (2021). *Loteria szczepionkowa campaign documentation*. <https://www.gov.pl/web/loteria>
- Polish Ministry of Health. (2020). *Coronavirus: information and recommendations*. <https://www.gov.pl/web/coronavirus>
- Polski Fundusz Rozwoju- PFR. (2021a). *Sprawozdanie z realizacji tarczy finansowej*. <https://pfr.pl/>
- Reuters. (2024, December 10). *Italy scraps fines for Covid-19 vaccine opponents*. <https://www.reuters.com/world/europe/italy-scraps-fines-covid-19-vaccine-opponents-2024-12-10/>
- Saad -Filho, A. (2020). From Covid-19 to the end of neoliberalism. *Critical Sociology*, 46(4–5), 477–485. <https://doi.org/10.1177/0896920520929966>
- Sandmo, A. (2013). The principal problem in political economy: Income distribution in the history of economic thought. *Norwegian School of Economics, Center for Economic Studies. SSRN*. 1-96. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2337488>

- Sarıyıldız, A., Paşaoğlu, M., & Yılmaz, S. (2021). Covid-19 sürecinde uygulanan mali teşvikler ve bütçe politikaları. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 315-330. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.818483>
- Siverekli Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 97-116.
- Smith, G. J. D., Vijaykrishna, D., Bahl, J., Lycett, S. J., Worobey, M., Pybus, O. G., Ma, S. K., Cheung, C. L., Raghvani, J., Bhatt, S., Peiris, J. S. M., Guan, Y., & Rambaut, A. (2009). Origins and evolutionary genomics of the 2009 swine-origin H1N1 influenza A epidemic. *Nature*, 459(7250), 1122-1125. <https://doi.org/10.1038/nature08182>
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde Covid-19'un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(6), 169-185. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3899864>
- Sönmez, S. (1994). Bütçe açığının finansmanı ve enflasyon. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 21(4), 579-603. <https://hdl.handle.net/11511/108313>
- Söyler, İ. (2006). Kamu mali yönetim sisteminin bütçe teknik ve süreçlerindeki değişiklikler ve yenilikler açısından değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (16), 283-300.
- Su, C.-W., Dai, K., Ullah, S., & Andlib, Z. (2022). Covid-19 pandemic and unemployment dynamics in European economies. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 1752-1764. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1912627>
- Statista. (2024). *Italy government spending breakdown*. <https://www.statista.com/statistics/275319/government-revenue-and-spending-in-italy/>
- Şanlı, O. (2020). Keynesyen model bağlamında Covid-19 pandemisinin küresel ekonomiye muhtemel etkileri: ABD ve Çin ekonomileri üzerine bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 597-634. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54658/727388>
- Şen, M. T., & Özkök, Y. Y. (2024, Mayıs 29-31). Covid-19 pandemisinin Amerikan ekonomisi üzerindeki makroekonomik etkileri ve FED'in para politikası uygulamalarının değerlendirilmesi [Bildiri sunumu]. 12th International Summit Scientific Research Congress, Gaziantep, Türkiye.

- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020a, 20 Nisan). *3. faz pandemi sosyal destek başvurusu*. İstanbul İl Müdürlüğü. <https://aile.gov.tr/istanbul/duyurular/3-faz-pandemi-sosyal-destek-basvurusu/>
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021a). *Sosyal yardım programlarımız*. <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı-SBB. (2022). *2023 yılı bütçe gerekçesi*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Butce-Gerekcesi_24102022.pdf
- T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı. (2020, 24 Mart). *Vergi usul kanunu genel tebliği (Sıra No: 518)* Resmî Gazete, Sayı 31078. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı <https://kosano.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/VUKGenelTebliğ.pdf>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-HMB. (2020). *Kamu maliyesi raporu 2019*. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-HMB. (2022). *2022 yılı merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri Raporu*. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/01/Butce-Gerceklesme-Raporu-2022Aralik_.pdf
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-HMB. (2023a). *Bütçe gerçekleştirmeleri*. <https://www.hmb.gov.tr/duyuru/2023-aralik-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-raporu>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-HMB. (2023b). *2023 yılı faaliyet raporu*. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/04/Hazine-ve-Maliye-Bakanligi-2023-Yili-Faaliyet-Raporu.pdf>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-HMB. (2024). *2023 Bütçe Gerçekleştirmeleri* <https://www.hmb.gov.tr>
- T.C. İstanbul Valiliği. (2020). *Ekonomik istikrar kalkını paketi duyurusu*. <http://www.istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tehdit-paketini-acikladi>
- T.C. Resmî Gazete. (2020). *2913 sayılı Cumhurbaşkanı kararı: özel tüketim vergisi oranlarında değişiklik yapılması hakkında karar*. Resmî Gazete, (31229). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200830-1.pdf>

- T.C. Resmî Gazete. (2022). *Sağlık Bakanlığı ek ödeme yönetmeliği*. Resmî Gazete, (31739). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220203.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019, 10 Aralık). *Yeni planlanan şehir hastanelerine ilişkin açıklama*. <https://www.saglik.gov.tr/TR-60550/yeni-planlanan-sehir-hastaneleri-iliskin-aciklama.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021, 25 Kasım). *Sağlık Bakanlığı 2022 Bütçesi TBMM plan bütçe komisyonunda kabul edildi*. <https://www.saglik.gov.tr/TR-86677/saglik-bakanligi-2022-butcesi-tbmm-plan-butce-komisyonunda-kabul-edildi.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Covid-19 pandemisine yönelik Türkiye’de alınan önlemler*. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- Tauscher, S. (2024). Covid-19 salgınının Almanya iç ve dış siyasetinde yarattığı risk ve imkânlar. *Journal of Migration and Political Studies*, 2(1), 1-26. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.023>
- Taşkın, E., & Akıncı, Ö. S. (2021). Covid-19 salgınının sosyal devlet bağlamında uluslararası ticarete etkileri. *KAÜİİBFD*, 12(23), 532–553. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.023>
- Taylor, J. B. (2014). The Federal Reserve in a globalized world economy (Globalization and Monetary Policy Institute Working Paper No. 200). *Federal Reserve Bank of Dallas*. <https://www.dallasfed.org/~media/documents/institute/wpapers/2014/0200.pdf>
- Tax Policy Center. (2023). *Corporate tax revenues during and after the pandemic*. <https://www.taxpolicycenter.org>
- Tekinay, O. N. (2022). Covid-19 salgın dönemi G7 ülkeleri ve Türkiye’nin ekonomik performans sıralaması ve karşılaştırılması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1–251. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/69410/988317>
- Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330–355. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/62244/908431>
- Tok, D. (2022). Pandemics after 2000 and their economic effects. *BILTURK: The Journal of Economics and Related Studies*, 4(1), 33–45. <https://doi.org/10.47103/bilturk.989451>

- Topal, F. (2024). Covid-19 döneminde İtalyan siyaseti ve LEGA'nın düşüşü, *Journal of Migration and Political Studies*, 2(1), 39-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mipos/issue/84031/1437664>
- Türk, A., Ak Bingöl, B., & Ak, R. (2020). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri (Economic and social effects of pandemics experienced in the historical process). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(Special Issue), 612–632. <https://doi.org/10.21547/jss.766717>
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Bütçe*. Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-TCMB. (2020a). *Türkiye'de salgına karşı alınan mali tedbirler*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/52c62ec4-2024-4337-8c53-633890ad02d2/Kutu_6_1_2020-2.pdf
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-TCMB. (2023a). *2023 yılı faaliyet raporu*. <https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2023/pdf/TCMB-Faaliyet-Raporu-2023.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2021). *Ekonomik ve sosyal göstergeler, Covid-19 dönemi değerlendirmesi*. <https://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi-TİM. (2020). *Covid-19 ile mücadele için ülkemizde alınan tedbirler: Ekonomik İstikrar Kalkanı önlemleri*. https://tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalkan%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-TOBB. (2020). *Covid-19 salgını sürecinde alınan ekonomik tedbirler*. <https://tobb.org.tr/Sayfalar/20200323-covid-destegi.php>
- Tüğen, K. (2015). *Kamu bütçesi*. Bassaray.
- Ulusoy, A. (2016). *Maliye politikası*. Umuttepe Yayınları
- Ulusoy, A., Akdemir, T., & Karakurt, B. (2013). Küresel kriz ve AB'nin kriz karşıtı maliye politikalarının etkinliği: Mali alan açısından bir değerlendirme. 28. *Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 247–286.
- Ullah, S. (2023). Impact of Covid-19 pandemic on financial markets: A global perspective. *Journal of the Knowledge Economy*, 14, 982–1003. <https://doi.org/10.1007/s13132-022-00970-7>

- UNHCR. (2022). *Covid-19 bilgilendirme sayfası- Yunanistan*.
<https://help.unhcr.org/greece/tr>
- U.S. Congress. (2020). *Coronavirus aid, relief, and economic security act (CARES Act)*.
<https://www.congress.gov>
- U.S. Department of Labor. (2020). *Pandemic unemployment assistance overview*. Retrieved from <https://www.dol.gov>
- U.S. Department of Health and Human Services. (2020). *From the factory to the frontlines: The operation warp speed strategy for distributing a Covid-19 Vaccine*.
<https://www.hhs.gov/sites/default/files/strategy-for-distributing-covid-19-vaccine.pdf>
- U.S. Department of the Treasury. (2021). *Monthly treasury report: pandemic spending overview*. <https://fiscal.treasury.gov>
- U.S. Department of the Treasury. (2023a). *Economic impact of Covid-19 on federal finances*.
<https://home.treasury.gov>
- U.S. Department of the Treasury. (2023b). *Monthly treasury statement*.
<https://fiscal.treasury.gov>
- U.S. Small Business Administration. (2020a). *Covid-19 economic injury disaster loan (EIDL)*. <https://www.sba.gov/funding-programs/loans/covid-19-relief-options/eidl>
- Ülger Danacı, Ö. (2022). TCMB'nin Covid-19 salgını sürecinde uyguladığı para politikalarının değerlendirilmesi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 36(118), 101–130.
<https://doi.org/10.33203/mfy.1133723>
- Ünüvar, İ., & Aktaş, H. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 124–140. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1017717>
- Ürüt Saygın, S. (2020). Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: e7 ülkeleri için bir uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1327–1347. <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/62559/853659>
- Voßemer, J., Gebel, M., Täht, K., Unt, M., Högberg, B., & Strandh, M. (2018). The effects of unemployment and insecure jobs on well-being and health: The moderating role

- of labor market policies. *Social Indicators Research*, 138(3), 1229–1257.
<https://doi.org/10.1007/s11205-017-1697-y>
- Yardımcı, M. C. (2021). Covid-19 salgınının türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin kantil regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 292-300. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfd/issue/69413/1103179>
- Yegen, B. (2019). Kamu kesimi açıklarının finansmanında maliye politikasının rolü. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(2) 177-191. <https://doi.org/10.30586/pek.658280>
- Yorulmaz, M., Kırac, R., & Aydoğdu, A. (2021). Covid-19’a karşı alınan ekonomik önlemlerin büyüklüklerinin değerlendirilmesi: Amerika, Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye örneği. *IAAOJ Health Sciences*, 7(1), 161–175.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaaojh/issue/57725/814133>
- Yüce, M. (2002). Türkiye’de gelir dağılımı bozukluğunun izlenen kamu gelir ve harcama politikaları ile bağlantısı. *Bilig*, (23), 1–38.
<https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3370-published.pdf>
- Zhang, W., & Hamori, S. (2021). Crude oil market and stock markets during the Covid-19 pandemic: Evidence from the US, Japan, and Germany. *International Review of Financial Analysis*, 74, 101702. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101702>
- Ziraat Bankası. (2020). *Kamu bankalarından konut, taşıt ve sosyal hayat destek kredisi*.
https://www.ziraatbank.com.tr/tr/Bankamiz-ZB/basin-odasi/BasinBultenleri/ortak_basin_aciklamasi_88A06_01062020.pdf
- Worldometer. (2024). *Covid-19 coronovirüs pandemisi*
<https://www.worldometers.info/coronavirus>

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı: Büşra GÜRCÜ DEMİRTAŞ		EVET
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi ☒ APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza

Doç. Dr. Serap ÜRÜT SAYGIN